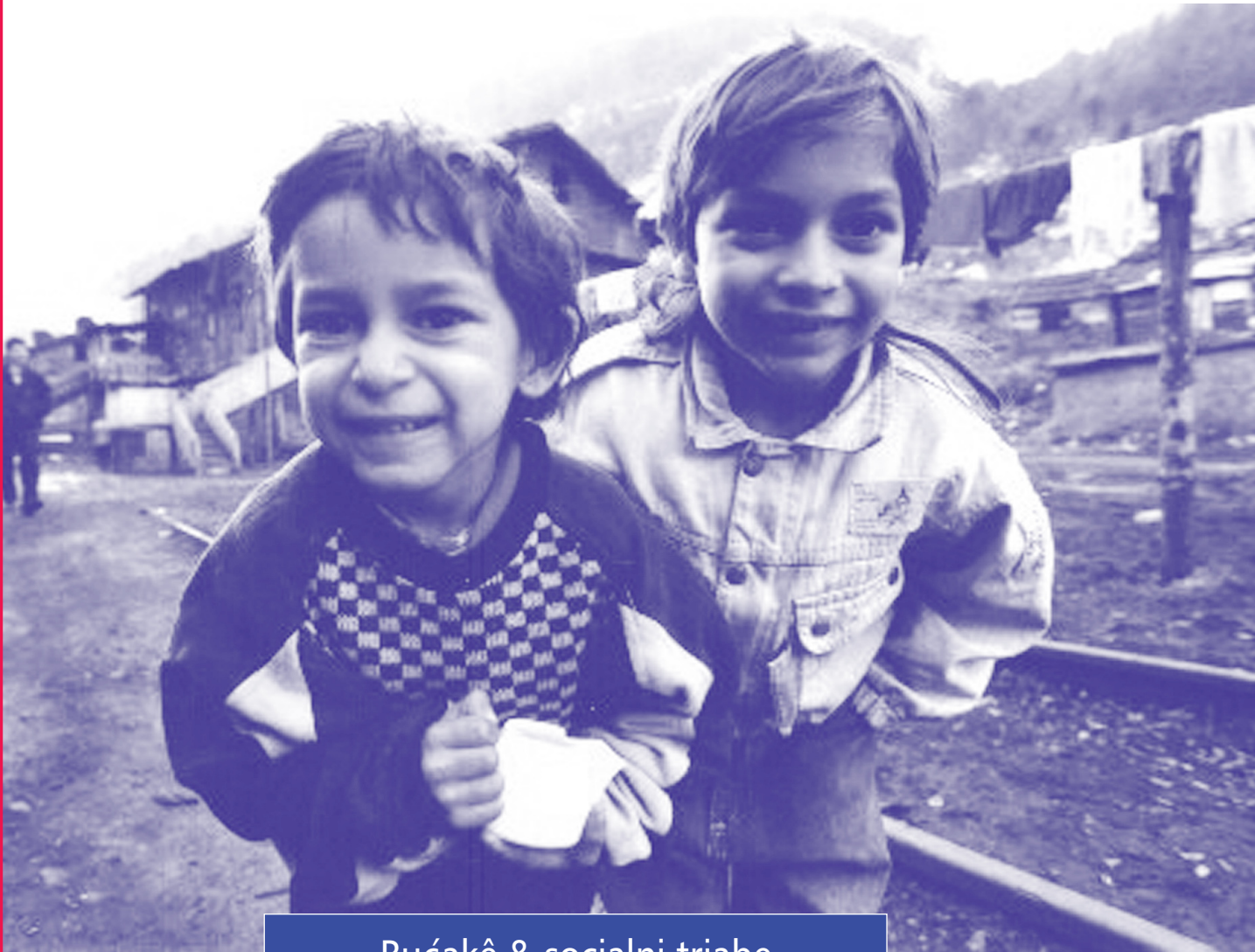

E Situacija le Řomengi ande Buhljardi Evropaki Unija

Bućakê & socialni trjabe

Bikinimos thaj Subskripcije

Le publikacije publicirime kata Ofiso pala Oficialni Publikacije kata `l Evropakê Komunije araxhadon thaj bikindon ka amare bikinimaskê agencije ande ljumakê thema.

STUDIJA PA `L ŘOM ANDE `K BUHLJARDI EVROPAKI UNIJA

Bućakê & socialni trjabe

Fundamentalni ćaćimata thaj anti-diskriminacija

Evropaki Komisija
Generalno Direktorato pala Bućakê thaj Socialni Trjabe
Unit D3

O manuskripto sas dino agor ando bêrř 2004

Jek vorba maj anglal

Kado raporto kĕrdilo jekhe kontraktosa katar e rig la Evropaka Unijaki Komisija. Le gĭndur thaj ideje ande kado raporto si le gĭndur thaj ideje katar o Konzorciumo, savo ramol kado raporto, kodja bušel, le gĭndur thaj ideje ĉi reprezentirin kak oficialno gĭndo la Komisijako thaj partikularno ĉi reprezentirin le gĭndur katar "Directorate for Employment and Social Affairs", kaj dja e ideje thaj rodja te kĕrel pe kado raporto.

Fotografije

Sa le fotografije katka, si la dragona permisijasa kata "European Roma Rights Centre".

Naisarimos

Le Konzorciumoskĕ membrur naisaren le reprezentantongĕ katar le nacionalni avtoritetur, katar le NGOs thaj katar le Āromengĕ organizacije pala lengi kontribucija thaj pala lengĕ komentatur pe kako raporto. Aj partikularno naisarel le ženengĕ, katar le dešujek Membrongĕ Thema thaj katar le kandidatongĕ thema, kaj sas losarde pala maj detailni studije. Le žene, kaj kĕrde rodimaski buĉi ande sako Membrosko Them thaj vi ande `l kandidataskĕ thema, kĕrde jek but bari buĉi ande xarni vrjama, le konzorciumoskĕ membrur naisaren lengĕ zurales pa kodja. Maj dur kamen te naisaren sa le ženengĕ, kaj avile pe Konferencija, savi ankĕrdili ando foro Brüssel ando šon aprilo 2004, pe sama kata `l Ārom ande jek Bulhardi Evropa. E Konferencija sas financirime kataj Evropaki Komisija haj dja jek zurali kontribucija te nakhĕn le ideje thaj propozije pe kodja sama maj angle. Le Konzorciumoskĕ membrur žanen taj cenin le kontribucije, le komentarur taj e zor kaj thode le diferentni žene kataj Evropaki Komisija thaj partikularno le žene kata "Directorate for Employment and Social Affairs". Paša sa kodola spomenime kontribucije, le Konzorciumoskĕ žene ašĕn responsibli taj odgovorni, te avela ande kado raporto vareso naj vorta vaj te našti haĉardol vareso vorta.

**Europe Direct si jek servizo, savo ažitil,
te arakhadon atvetur pe `l pušimata paj Evropaki Unija**

**numero (bipokinimasko):
00 800 6 7 8 9 10 11**

But adicionalni informacije paj Evropaki Unija arakhĕn ando "internet".
Pa Evropako Servero (<http://europa.eu.int>).
Katalogijakĕ date arakhĕn pe agor kadala publikacijako.

Luksenburgo: Ofiso pala Oficialni Publikacije kata `l Evropakĕ Komunije, 2004

ISBN 92-894-8186-2
Evropakĕ Komunije, 2004

SO ARAKHĒN ANDE KADO LIL

Xarne vorbenca, so si ramome ande kado lil	1
1. Pa kado lil; jek introdukcija	5
2. Le Āom ande Evropa: Jek xarni historija.....	7
3. E struktura kataj Evropaki politika	10
O buhjarimos kata `l anti-diskriminacijakĕ norme ande Evropa	10
E socialno integracija ande Evropaki Unija taj e struktura kata anti-diskriminacijakĕ politike	12
E obzervacija kata `l manuřikane ĉaĉimata	13
La buĉaki strategija ande Evropa	13
E struktura kata `l fondur ande Evropaki Unija	13
Aver Evropaka Unijakĕ programur thaj politike	14
La Evropako buhjarimos thaj le Āom sar nevi tematika ande EU	15
Aver Evropaka Unijakĕ zakonongĕ thaj politikakĕ strukture	16
4. Āom pe `l importantni sektoralni thana	17
Edukacija	17
Buĉi	22
Bĕřimos.....	24
E griřa pala sastimos	26
Disparatno ekologijaki in uencija: Bĕřimos thaj sastimos	29
Socialno sigurimos, e poĉin savi lel pe thaj unřilimata.....	29
Manuřa bi dokumentongo thaj bi themesko.....	31
Seksongĕ aspektur mařkar le muř thaj mařkar le řuvlja pe situacija le Āomengi	32
E politika pe sama kata Travellerongĕ komune thaj manuřa.....	34
5. Politikakĕ provokacije	36
Rekognacija kata `l minoritetur	36
Naj dosta statistikakĕ informacije pa `l Āom	36
Inadekvatni politikakĕ reakcije.....	38
řajimata thaj laři volja pe lokalno levelo	39
Bilache politike savre chororengĕ	40
Le Āom thaj o regionalno progreso	40
Bi-membrongĕ thema.....	41
Migrantur thaj nařade manuřa	42
Phandade droma karing le lovengĕ fondur	42
Jek Evropaka Unijaki integracijaki direktiva pe sama le Āomengi trobul te avel.....	42

6. Konkluzije, rekomandacije taj droma angle.....	44
<hr/>	
Rekomandacije po levelo kataj EU.....	44
Rekomandacije po levelo kata `l Membrongê Thema.....	48
Rekomandacije palaj civilno publika.....	49
<hr/>	
7. Alosardi Bibliografija.....	51
<hr/>	

XARNE VORBENCA, PA KODO, SO SI RAMOME ANDE KADO LIL

O "BACKGROUND" THAJ O MODO SAR KĀRDILO KAKO LIL

1. Kadi studija manglja o "Directorate for Employment and Social Affairs", kataj Evropaki Komisija. O ciljo kadala studijako si kodo, te haĉardol maj feder e situacija kata `l Ārom, "Gypsies" thaj Travellerja ande 25e themengi Evropaki Unija thaj te roden pe droma thaj politikakĕ strukture, ande adjesuji thaj ande teharuji Evropa, te ŝaj laŝarel pe lengi situacija. Kadi studija kĕrdili pe sama kata la Evropako bulharimos, savesa kĕrdile le Ārom, "Gypsies" thaj Travellerja¹ o maj baro ethnijako minoriteto la Evropako Unijako. Āi ande 15e purani themengi Evropaki Unija ĉiti ka `l neve Membrongĕ thema egzistirin malade politikake strategije kontra e diskriminacija katar kadi komuna, te arĕsel e socialno integracija ando them. Kado raporto del informacija paj adjesuji situacija kata `l Ārom, "Gypsies" thaj Travellerja thaj del rekomandacije la Evropaka Unijakĕ institucijengĕ, le governongĕ kata `l Membrongĕ Thema thaj vi le organizacijengĕ kata civilno publika ukljuĉime le Āromengĕ organizacije.

2. O konzorcijumo, savo kĕrdja kadi studija, kĕrdja peski buĉi ande ko-operacija la Evropaka Komisijakĕ servizosa, aj kodja pe antrego vrjama la studijasa. E buĉi kata konzorcijumo sas jek standardizirime studija ande 11 Membrongĕ thaj kandidatongĕ thema² thaj vi e analiza kata materialo kaj veĉ egzistiril thaj plus vizite limitirime pe vuni thema thaj projektur save si pe sama le Āromengi.

3. Paŝa sa kodo financirisardja la Evropaki Komisija ando aprilo 2004 ando foro Brĕssel, jek bari konferencija paj situacija le Āromengi ande bulhardi Evropaki Unija. Pe kadi konferencija avile karing 140 řomane aktivistur, řene kata `l Membrongĕ thaj kandidatongĕ thema, reprezentantur kata `l guvernur thaj kata `l NGOs thaj vi raj andaj EU thaj vi kata aver maŝkar-themutne organizacije. Po agor kĕrdja la Evropako Āromengo Informacijako Ofiso "ERIO", kaj si vi membro ando konzorciumo, komprehenzivno

konzultacija řomane organizacijenca. Paŝa sa kodja sas governon kata `l Membrongĕ thema e ŝansa, te anen peski kontribucija pe skicirime raporto.

REZULTATUR

4. Pala vuni sekcije paj historija le Āromengi ande Evropa thaj pa politikako konteksto pa so kodja, kĕrel o maj baro kotor katar o raporto jek investigacija paj situacija le Āromengi, pe kodola sektorur, kaj si relevantni palaj socialno integracija. O raporto anel vi maj dur i kasave tematike, sar kaj si o socialno sigurimos, dokumentacija, e tematika paj seksoski sama thaj buĉa pe sama le Travellerongi. Le rezultatur la studijakĕ sĭkaven eksemplur ande Membrongĕ Thema vaj ande `l kandidatongĕ thema. Kodolasa sĭkavel e studija ande jek vi e generalno situacija ande sa le thema vaj barem ande maj but Membrongĕ thaj kandidatongĕ thema. Le losarde eksemplur si maj but jek maladi ilustracija paj generalno situacija nego jek ilustracija palaj praktika ande `k specifiĉno them.

5. **Edukacija.** La Evropako Saveto kata Lisabono thodja peskĕ vuni ciljur pe sama kataj edukacija thaj kata treninigo save kamel te arĕsel ři ka bĕrŝ 2010. O drom le ciljosko si, e formacija kata jek ŝkoluime societeto thaj kodolasa te ciknarel pe e rata kata `l řene kaj aŝile bi buĉako. Kadala ciljur si but ambiciozni. Lengo phanglimos si maj but pe sama la buĉaki, nego pe sama kata socialno ĉaĉimos. Adjes ĉi egzistirin prja but analize, save bi sĭkavenas e in uencija kataj edukacijaki politika pe `l ethnijakĕ minoritetur aj specifiĉno pe `l Ārom. Vuni Membrongĕ Thema sĭkaven thaj publicirin le edukacijakĕ rezultatur kata `l ethnijakĕ grupe, numa kodja naj jek generalno praksa. Le rezultatur thaj e eficijencija, maŝkar le Ārom, Gypsies thaj Travellerja pe adjesuji vrjama ande `l 25e Membrongĕ Thema, naj uĉi. Kodja si vi anda kodo, kĕ ande butende le řomane ŝavořĕ si izolirime kata `l gařengĕ raklořĕ thaj le ŝavořengĕ kata `l Travellerja, naj len adekvatno ařutimos thaj

¹ E vorba "Traveller" hasnil pe katka pala diferentni grupe, kaj smatron len le gaře sar Gypsies,. sajek te si von nomadur vaj na. E vorba "Traveller" hasnil pe partikularno ande Engleska taj ande Irska.

² Bulgaria, Czech Republic, France, Greece, Hungary, Ireland, Poland, Romania, Slovakia, Spain and the UK.

servizo. Aj vi kothe, kaj siĉon le řomane řavoře khetane le raklořenĉa ande `l řkole, butivar ĉi lel pe lendar sama, sar kaj trobul taj kodolasa von ařen sar ande `k "ghetto".

6. La řkolake strategije ande `l Membrongę Thema, save mothon, kaj o manuř trobul te siĉol intrego pesko trajo, maj butivar ĉi dikhęn, kaj trobul palaj edukacija kata `l Řřomengę, Gypsy-ongę thaj Travellerongę řavoře jek partikularno sama. Aj vi le projektur kata Evropako Socialno Fondo (ESF) taj o "Community Action Programme" pe sama la edukacijaki thaj la profesijakę treningoski (Socrates) thaj le programur "Leonardo da Vinci" kaj line sama vi pe `l Řřomengę edukacijakę djeli taj bajur, si pe maj buteste jek "ad-hoc" inicijativa.

7. Buĉi. E strategija palaj buĉi kataj EU (EES) si o řerutno principo te aręsen pe le ciljur pe sama la buĉakę, kaj thodja e EU. Ande strategija kataj EES si jek but importantno punkto o seksongo puřimos, kodja buřel, e řansa savi si jekhe murřeskę vaj jekha řuvljakę pe sama la buĉaki. O puřimos la rasako thaj la ethnijako naj kadja importantno ande kaĉa strategija, sar kaj si kodo o seksongo puřimos, numa řanglol vi kodo, kę la rasaki thaj la ethnijaki diskriminacija khęlel jek but bari rola po marketo la buĉako aj kodja specifiĉno kana si po puřimos le Řřom. La Rasaki Direktiva³ thaj la Buĉaki strukturaki direktiva⁴ katar o bęř 2000, save trobun te arakhęn pe ři akana ando zakono kata `l Membrongę Thema, zabranil e diskriminacija pe buĉako marketo po aspekto kataj rasa thaj kataj ethnija.

8. Vuni purane Membrongę Thema identificirin le Řřom, Gypsies thaj Travellerja sar ciljoskę grupe ando Nacionalno Akcijako Plano palaj buĉi vi te ařel o fakto, kę e kvota la manuřęngi kaj ařile bi buĉako, aręsel ka `l Řřom ande vuni neve Membrongę Thema karing 80%. E iniciativa "EQUAL" kataj EU kęrel testo pe sama kataj anti-diskriminacija ando buĉako marketo thaj financirisardja kata `l bęř 2000-2004, karing 45 projektur pe jek angluni runda. Pe kodola projektur arakhadon vi Řřomengę grupe, numa kadala projektur si ad-hoc projektur thaj ĉi len butivar sama pe `l Řřomęngi situacija, sar kaj trobulas. Jek buĉako than si butivar e ĉaja, savasa řaj ĉiknjarel pe o ĉořimos thaj si maj dur vi e ĉaja palaj socialno integracija. E kvota kata `l manuř, kaj ařile bi buĉako ařel ka `l Řřom desa uĉi, aj le nacionalni programur thaj le programur

kataj EU pe kodja sama maj buhles ĉi astardile, vi te egzistirin vuni eksemplur lařa praksasa.

9. Bęřimos. Ando regiono kataj EU le bęřimaskę puřimata naj jek bari tematika thaj ĉiti o financirimos pe kodja sama ande European Regional Development Fund (ERDF) i ako la Rasaki Direktiva kataj EU zabranil diskriminacija pe bęřimaski sama savi si pe baza kataj rasa vaj kata ethniciteto. O "Phare" programo financiril ande centralno thaj istoĉno Evropa inicijative pe sama kataj infrastruktura. Haj le Řřom, Gypsies thaj Travellerja trajin ande sasti Evropa pe `l sub-standardni bęřimaskę thana kodja si karakterizirime kata gheoizacija, kata inadekavtno infrastruktura, kata inadekvatno servizo taj paj izolacija kata `l aver bęřimaskę thana. Jek aver karakteristikumo si, kaj řikadon sa maj but nasvalimata thaj o řajipe te aven manuřa progonime kata pesko bęřimasko than. E infrastruktura pal `l Travellerja butivar ĉi egzistiril vaj te egzistrila, athoska si butivar desa inadekvatno.

10. Eksemplur kata jek laři praksa řikaven e potreba, te aven le Řřom phangle ande sa le planingoskę thaj le eksekucijakę procesur, thaj řikaven kaj si importantno, te na aven le Řřom izolirime, thaj te aven phangle le inicijative pe sama le bęřimaskę taj la infrastrukturakę la buĉaka kreacijasa.

11. Sastimaski griřa. Diskriminacija pe sama kataj rasa thaj pe sama kataj ethnija si, ande griřa le sastimaski palaj Evropako Rasaka Direktiva, eksplicitno zabranime. La Evropako Unijako Direktorato pala Publikako Sastimos financiril jek ĉikno Akcijako Programo pe sama kata publikako sastimos. O programo teljarel te definiřil le indikatorja kata generalno sastimos haj lja sama kę "socio-ekonomijakę determinante thaj minoritetongę taj migrantongę grupe"⁵ anen jek importantno kontribucija pe sastimasko statuso. O ĉořimos thaj e bilaři bęřimaski situacija mařkar le Řřom thaj e permanentno diskriminacija ande `l sastimaskę servizur ande but nasvalimata, save nakhęn manuř-manuřęstar, sar TBC thaj hepatitis. Evidentno si, kę le trajosko drom kata Řřom, Gypsies, thaj Travellerja si maj xarno sar le trajosko drom le gařengo. Inkę but buĉi si te kęrel pe, te aven maj laře le indikatorur kata nasvalimata, thaj te putrel pe maj buhles o vudar kataj sastimaski griřa pala `l minoritetur, ukljuĉime le Řřom.

³ Savetoski Direktiva, paj implementacija kata o principo pa paritetno tretirimos mařkar řene paj rasaki vaj ethnijaki sama, implementacija kata o principo pa paritetno tretirimos mařkar řene pa rasaki vaj ethnijaki sama. (publicirime ando OJ L180 19. juli 2000)

⁴ E Savetoski Direktiva 2000/78/EC thol jek generalno struktura pala jek isto tretirimos ande buĉi thaj ande profesija (publicirime ando OJ L303 2. decembro 2000).

⁵ Dikh pala maj but detalur. <http://www.europa.eu.int/comm/health>.

12. “Cross-cutting” trjabe. La Evropako socialno grižako sistemo butivar či grižil pala vuni žene `Rom vaj intenzijasa vaj ignorimasa. Evidentno si, kê diskriminacijakê direktive ankêrdon ka `l `Rom, save roden socialno ažitimos aj partikularno le Travellerja arakhên but barijere. Jek generalno problemo si kodo, kê butivar le `Romjen, “Gypsie-on” thaj Travelleron naj dokumentur, sar biandimasko lil, însurimasko/mêritimasko lil, bêšimaski permisija thaj personalno lil. Kado fakto andja bare problemur pe sama kata `l socialni servizur thaj ande vuni slučajur andja vi o fenomeno kaj le `Rom ašile bi themesko. Anda le seksongo aspekto si bute `Romnjan duvar maj bilaše šanse haj le puterde vudara karing le sastimaski griža, karing e edukacija thaj karing aver socialni servizur numa phares puterdjon lengê. Kaća situacija si desa bilaši, kê pe `l šavořengi edukacija grižin maj but le `Romnja.

KONKLUZIJE THAJ REKOMANDACIJE

13. Evropaka Unijako standardo. E demultaji thaj vi e adjesuji politika či žanglja te cĭknjarel e diskriminacija kontra le `Rom, Gypsies thaj Travellerja, čiti žanglja te anel angle lengi socialno integracija, anda kodja trobul la Evropaki Unija te anel kodole grupengê ciljur pe realizacija thaj te thol neve pasur palaj realizacija. Del pe e rekomandacija, te formiril la Evropaki Komisija jek ko-ordinirime struktura pe sama le `Romengi kodoleske, te avel lengi politika maj koherentno thaj eficientno. Te akceptirila e EU e propozicija kataj Evropaka Unijaki Bućaki Mrjaža le Ekspertongi pala Fundamentalni Manušĭkane Čačimata thaj te akceptirila vi o Artiklo 13 kata Amsterdamosko Kontrakto, sar ek zakonoski baza, athoska trobul te avel la koordinacijaki struktura phangli la promocijasa thaj egzekucijasa kataj Direktiva. La Evropaki Komisija trobul te trudil pe, te khêlel jek maj aktivno rola maškar le `Romengê inicijative, save već egzistirin taj save teljarde kata la Evropako Saveto, kata OSCE thaj kata aver organizacije thaj trobul vi te dikhêl savi rola šaj khêlel e koordinacija maškar kasave organur.

14. E EU trobul te ažitil le Membrongê Themengê, te kidel informacije paj rasa thaj ethniciteto pe sama kata socialno integracija. La Evropakli Komisija financiril e studija kata `l praktike pe sa e ljuma thaj formirisardja jek bućaki grupa savi kidel informacije pa `l ethnije thaj kam financiril jek konferencija pa kodja sama po agor kata o bêš 2004.

15. La Evropaki Komisija trobul i maj dur te lel sama, te anen pe le Direktive pa Rasengo Jekhimos thaj le Direktive paj bućaki struktura ande `l zakonur kata `l Membrongê Thema. La Evropaki Komisija trobul maj dur te astarel akcije kontra svako them,

savo či implementiril pe `k maladi vrjama kodola Direktive ande peskê zakonur.

16. E socialno integracija trobul te avel la politikako ciljo kataj EU. E EU trobulas te savetuil le Membrongê Thema ande specifikacija kata `l `Rom, Gypsies thaj Travellerja kana kêren nacionalni planur pe sama kataj socialno integracija, pe sama kata antrego trajosko sićuvimos thaj pe sama kataj bući. Maj dur trobulas te del dumo kaj definicija kata malade socialni integracijakê indikatorur. Financijakê organur, sar kaj si la Evropako Socialno Fondo, o Fondo pala Evropako Regionalno Progreso, Programur palaj Promocija kata Sastimos la Publikako, bućakê trjabe thaj aver socialni trjabe, trobunas te len sama pe specifično situacija le `Romengi aj kodja vi pe sama kata `l direktive thaj pe sama sar te hasnin pe. Le direktive trobunas te aven prezentirime kadja, te aven involvirime vi Romengê NGOs vi kothe kaj arakhadol adekvatno fondosko kapitalo, te zurjavon le `Romengê organizacije, save kamen te anzaren propozicije.

17. La Evropaki Unija trobulas le lašarel le `Romengi situacija, kodolasa, te thol generalni thaj specifični akcije thaj vi te del dumo financijasa, voj trobul te thol vi `romane reprezentantur pe formulacija taj pe kontrola la politikaki. E EU trobul maj dur te zurjarel o monitoringo kata `l manušĭkane čačimata thaj te publiciril trjabe kata anticiganizmo. E EU trobul po agor te haćarel kaj si le `Romengi situacija ande Evropaki Unija phangli la situacijasa kata `l `Rom kaj trajin ande `l thema krujal EU. E EU financirisardja avrutne relacijakê programur ande `l kandidatongê thema po Zapadno Balkano thaj ande uni thema kaj sas maj anglal kotor kataj Sovjet-Unija aj kako pala programur kontra diskriminacija thaj kontra o progono le `Romengo.

**18. Standardo ande `l Membrongê tema.** Na sa le Membrongê tema akceptuin le `Romjen, “Gypsy-jon” thaj Travelleron sar distinktivni ethnijakê minoritetur. Lengi akceptacija si jek esencielno angluno paso kontra lengi diskriminacija thaj zurjarel o drom karing e socialno integracija. Ande `l antidiskriminacijakê zakonur kata `l Membrongê Thema si te aven phangle vi le Direktive kata Rasengo Jekhimos thaj le Direktive paj Bućaki Struktura. Lengi kompletno transpozicija si importantno. Trobul te lel pe sama, te le Membrongê Thema ratificirin o Protokolo12 kataj Evropaki Konvencija pa `l Manušĭkane Čačimata.

19. Ande Kooperacija le relevantnone servizonca kata Evropaki Komisija, trobun te astaren le Membrongê Thema metode, te kiden informacije pe `l ethnije te šaj kontrolišin o efekto kata lengi politika pe sama kata `l ethnijakê minoritetur

kodolasa, te ŝaj te kĕren korekcija le procedure, te trobula. Le nacionalni procedurakĕ planur kata `l Membrongĕ Thema si te prinżanen eksplicitno e situacija le Āromengi kothe kaj si importantno thaj le Membrongĕ Thema si te kontroliŝĭn sa peskĕ politike pe sama kata `l potencijalni efektur pe la ethnijakĕ minoritetur haj partikularno pe `l Ārom, Gypsies thaj Travellerja .

20. Nacionalni Akcijakĕ Planur pe sama kataj socialno integracija si te priznajin eksplicitno e potreba pala specifiĉni akcije pe sama kata `l Ārom, Gypsies thaj Travellerja aj maj but te na kĕren numa fragmentarni individualni projektur pe `l Āromengi sama. Pe lengo than trobul le Membrongĕ Themengi politika te anel e promocija kataj Āromengi socialno integracija, koherentnone akcijenca, maj angle.

21. Le Membrongĕ Thema ŝaj ażutin, te aven le migrantur konsistentno maj laŝes tretirime, kodlasa, te den peski sĕmnatura tela konvencije kata Evropako Saveto thaj kata UN haj te trajil pe pala kadala konvencije, kam laŝardola vi e situacija le Āromengi, save si migrantur.

22. O standardo kata civilno druŝtvo. Le Āromengĕ organizacije si te khĕlen jek rola pe peski promocija, kodolasa, te participirin vi von ando druŝtvo sode ŝaj thaj vi kodolasa, te ciknjon le stereotipur thaj o bilaŝo kliŝejo ande publika. Von trobunas te participirin pe kak lobistongĕ grupe,

save si angaĝirime pe vuni specifiĉni problemur, kodolasa haĉarenas kadale grupe maj feder e bilaŝi pozicija le Āromengi. Le Āromengĕ organizacije trobun te kiden le diferentni gĭndur thaj ideje kata `l Ārom Gypsies thaj Travellerja pe numa jek kidime glaslo, o glaslo thaj o hango le maj butengo, le ciljosa, te ŝaj te prezentirin la politikakĕ rangĕ propozicije, save si eksplicitni thaj definitivni.

23. Le organizacije kata `l Ārom, *Gypsies* thaj Travellerja trobun te angaĝuin pe korĉo te kĕren ethnijako monitoringo, te ŝaj te haĉaren le problemur, kodolasa, te aven len politikakĕ argumentur thaj programur thaj kodolasa ŝaj kĕren korĉo jek evaluacija pa `l efektur. Te si le organizacije sigurni, kĕ le nacionalni thaj maŝkar-themutne raj naj len diskriminacijaki intenzija, kana kiden informacije, trobun vi von te putren thaj te vazden maŝkar le Ārom o haĉarimos, te haĉaren vi von, kĕ karing e socialno integracija kata `l ethnijakĕ grupe si but importantni kidime informacije.

24. Evropakĕ NGOs, save veĉ egzistirin thaj lengĕ mrjaĝe, kaj si von angaĝuime pe `l manuŝikane ĉaĉimata, pe antidiskriminacija thaj vi pe socialno integracija, trobunas te maren pengi godji paj situacija le Āromengi ande `k bulhardi Evropa thaj te len ande pengĕ organizacije Āromengĕ reprezentanton sar membron, kodolasa, te arakhĕl e socialno ekskluzija thaj diskriminacija le Āromengi pesko agor.

1. PA KADO LIL; JEK INTRODUKCIJA

1. Kadi studija manglja o “Generalno Direktorato palaj Bući thaj Socialni Trjabe”, kataj Evropaki Komisija. Kadi studija sas financirime kata o Publikako Akcionosko Programo le ciljosa, te cĭknjarel pe e diskriminacija thaj e socialno ekskluzija. E studija teljardja ando novembro 2003 thaj kĕrdili ande `k perioda kata 10 Ńon. E baza la studijaki ašĕl pe jek ekstenzivno bući ande 11 thema. E bući la studijaki lokhili kata jek konferencija paj situacija le Ŗomengi ande `k buhljardi Evropa, savi ankĕrdili ando Brŭselo, ando aprilo 2004. Pe kaća konferencija anzarde reprezentantur kata `l Ŗomengĕ organizacije thaj kata aver interesirime partije, laše kontribucije paj politikaki procedura thaj diskusija. O šĕrutno ciljo kata kodo raporto si te sĭkavel e implikacija thaj o efekto kata Evropako buhljarimos pe sama kataj anti-diskriminacija thaj socialno integracija ande Evropaka Unijaki politika pe relacija le Ŗomenca. O kapitlo 1 sĭkavel sar gĕlo o drom la studijako, o kapitlo 2 prezentiril jek xarni historija le Ŗomengi ande Evropa, o kapitlo 3 ramol pa `l politikakĕ strukture ande Evropa. O kapitlo 4 sĭkavel ando detailo e situacija le Ŗomengi pe vuni šĕrutne sektorur, o kapitlo 5 ramol pa `l provokacije, save anel le Ŗomengi situacija ande Evropa. O kapitlo 6 prezentiril konkluzije thaj rekomandacije; jek bibliografija si prikljućime po agor, kodolengĕ, save kamen te buhljaren pesko žanglimos ande kodja sama maj dur. Štar eksemplur palaj laši praksa si prezentirime ande tekstongĕ boksar. Pe kaća vrjama buhljon vuni laše neve inicijative, numa egzistriril vi jek limitirime numero kata već testirimime eksemplur, save sĭkadile desa lašes thaj kaj mon palaj replikacija.

2. Maškar le alosarde thema, pala kodja studija, sas vuni thema kata `l “purane Membrongĕ Thema” – kodja bušĕl, ži ka majo 2004 sas ande Evropaki Unija 15 purane Membrongĕ Thema – thaj “neve Membrongĕ Thema”, save dine ande Evropaki Unija

po majo 2004. Studije kĕrde pe vi ande Bulgarija thaj Rumunija, so `l duj si kandidatur, te den ande Evropaki Unija ando bĕrš 2007. Importantni studije kĕrde pe ande Bulgarija, ando Ćexo, ando Francuzo, ande Grecija, ando Ungro, ande Irska, ande Poljska, ande Rumunija, ande Slovakija, ande Španija thaj ande Engleska.⁶ Numa šaj mothol pe, kĕ le problemur ande kodola thema, kaj si pe s sama le Ŗomengi, šaj arakhas pe but fjal ande skoro sa le Membrongĕ Thema.

3. E studija kĕrdja eksploracija thaj analiza specifićno pa modo la diskriminacijako kontra `l Ŗom, maj dur rodje pe thaj arakhle pe le faktorur, save ašaven le Ŗomengi socialno integracija thaj maj dur sĭkade pe vi politike thaj prakse kaj si pe laši sama. Le manuša, save kĕrde kaća studija, kide thaj identificirisarde informacije thaj date paj situacija le Ŗomengi ande diferentni sektorur, save si relevantni palaj socialno integracijaki strategija ande Evropaki Unija. Maj dur zumade te identificirin vi kasave sektorur kaj šaj kĕ kothar naj ži akana informacije. Le studijakĕ žene zumade, te arakhĕn avri, sar si e situacija ande adjesuji EU thaj sar si e andruji politika kata `l guvernur pe sama kataj anti-diskriminacija taj pe sama kataj socialno integracija haj maj dur dine vi propozicije pala `k maladi politika.

4. Ande kako raporto hasnil pe e vorba “Roma” “Roma thaj aver grupe, sar smatron pe sar `Gypsies” inkluzivno žene, save korkořo akharen pes Roma, Gypsies, Travellers, Manuš, Sinti thaj vi avere anavenca. Kana hasnil pe o anav “Roma” khonik ĉi kamel kodolesa te ignorišĭl kaj egzistirin but fjal de fjal Ŗomane grupe vaj grupe, kaj si phangle lenca, ĉiti naj intenzija, te kĕrel pe jek stereotipo. O kompleksiteto ando them le Ŗomengo si, sar kaj si kodja kaj sa le društvar, fjal de fjal diferentno thaj multi-dimenzijonalno thaj anel pesa diferencije: ande šĭb thaj po dialekto, ande historija, ande kultura, ande religija,⁷ pe socialno klasa thaj vi po statuso kataj

⁶ Individualni themeskĕ ekspertur ande `l spomenime thema implementirisarde jek standardirime metoda, ande konzultacija la Komisijasa, te siguril pe (i) maksimalno serioziteteto, (ii) so maj bari izolacija kata arbitrarno thaj/vaj subjektivno in uencija thaj (iii) maksimalno komparabiliteto pe `l date. Ekspertur kamen vi jek maj baro numero konzultacije le governongĕ ranca, ekspertonca thaj membronca kata civilno societeto.

edukacija taj profesija. Vuni grupe thaj žene, save arakhadon ande kaća studija si nomadur pe sama kata lengi kultura aver grupe thaj žene naj nomadur, von si bēšimakê.

5. Ande kaća studija hasnil pe e vorba “Roma” sar pluralo kata o substantivo “Rom”, thaj vi pala sasti grupa. E vorba “Romani” si o adjektivo kataj vorba “Rom”. Ande kako raporto hasnil pe e vorba “Romani” vi palaj šib e řomani. Pe maj but thana ande kako raporto asêl o anav “Roma” vaj “Romani” pala jek maj buhlo numero grupengo thaj ženengo. Numa o ciljo naj, te kêrel pe kodolasa jek homogenizacija pa `l `Rom thaj pa `l aver grupe, save akhardon ande Evropa le anavesa *Gypsies* vaj te anulirin pe le diferentni anava, sar kaj si Roma, *Gypsies*, Travellerja thaj vi aver grupe, save trajin tala generalno anav *Gypsies*.

6. E řomani šib vorbin milionur Evropakê manuša, kodolasa si voj e šêrutni šib maškar la Evropakê minoritetur. “Romani” si jek Indijaki šib thaj phangli la Indijaka šibasa “Hindi”. “Romani” lja pesko drom angle, ande la Evropaki diaspora thaj ande late arakhas vurme kata aver šiba. E maj bari vurma arakhas kata la Grecijaki Bizantinaki šib. “Romani”⁸ si huladi ande maj but dialektur. Pe nakhli vrjama zumade diferentni manuša butivar te sîkaven, kê “Romani” naj jek čačuni šib, nego numa jek žargonu. Numa ande adjesuji vrjama le maj but linguistur si jekhe gîndosa: Romani si jekh šib barvali thaj jekhuni. Vuni Řomane grupe den duma vi pe aver minoritetongê šiba, vuni lendar si “Řom” aver grupe pale akhardon “Gypsies”. Po eksemplu: Jekh baro numero Řom ando Ungro si prinžande tala anav “Beaša”. Lengi šib akhardol “Beaš” aj kodja si jek desja arxaično thaj purani forma kata rumunicko šib. But Travellerja ande Engleska thaj ande Irska den duma “Gammon”, kaj akhardol vunivar vi “Cant”. Ande kaća šib arakhas but vorbe line kataj Řomani šib, numa dičhol kê “Gammon” naj jekh řomani šib. Aver minoritetongê šiba, save den duma Řom ande Evropa, si le šiba “Jenisch” thaj “Kalo”.

7. Vi te na egzistirin egzakti numerur paj řomani populacija, žanglol pe, kê ande Evropa trajin maj but de 10 milionur Řom. Kodja kêrel maj but sar kaj si o totalno numero manušengo ande vuni Membrongê Thema la Evropaka Unijakê. Le maj malade

estimacije⁹ pa `l 11 Membrongê thaj kandidatongê Thema ande la Evropaki Unija, kaj ande pe pala kako raporto, sîkaven, kê ande kodola 11 Thema trajin karing 2.7 ži ka 5.6 milionur Řom. Karing 1.5 milionur Řom dine po majo 2004 ande Evropaki Unija, kana dine le 10 neve Membrongê Thema ande Evropaki Unija. Le Řom si e maj bari populacija maškar la Evropaka Unijakê minoritetur.

8. Desar pelo o komunizmo ande purani Sovjetski Unija thaj sar mulo vi o COMECON, le trjabe pe sama le Řomengi avile maj anglune ande Evropa, kana si po pušimos le manušikane čačimata taj e socialno integracija. Pe la Evropaka Unijaki buhljarimaski vrjama sas vorta e situacija le Řomengi jek importantno tematika, pe savi musaj sas te len sama le neve Membroskê Thema ande pengi politika. Le gaže line sama, kê e situacija le Řomengi ande maj but kandidatongê thema andja pušimata pe sama kata `l “Kopenhagenskê Kriterije”, save thode standardur kodole themengê, save kamenas te den ande EU. Ande `l Kopenhagenskê Kriterije rodel pe o stabiliteto kata `l institucije, save garantuin demokracijakê principur, te ankêrdon le zakonur thaj le manušikane čačimata thaj te respektuin pe thaj te zaštitin pe le minoritetur.

9. But diferentni studije paj situacija le Řomengi ande neve thaj vi purane Membrongê Thema sîkaven puterdes, kê le Řom si vi maj dur diskriminirime thaj naj socialno integrišime haj numa pharimatanca šaj arakhên o drom karing la edukacijakê, le sastimaskê, bēšimaskê, juristikakê thaj publikakê strukture taj servizur, te šaj hasnin len. Le studije sîkaven, kê but řomane komune si vi maj dur socialno ekskluzime.

10. O progreso maj dur pe sama kataj anti-diskriminacija thaj pe sama kataj socialno integracijaki politika pe levelo kataj EU thaj kata `l Membroskê Thema si, te lel pe sama pe partikularno situacija thaj potrebe kata kadi grupa. Kado progreso si te hasnil sa le strukture, programur thaj instrumentur, save već egzistirin thaj savendar već egzistirin but eksemplur kata jek maladi integracija kata řomane komune. But mišto kam avel, te sičon von jek-avrestar, te sičon le avresko žanglimos, savo kêrdilo pe sama kataj anti-diskriminacija. Pa kodja maj but maj palal ande kako raporto.

⁷ Le Řom ande Evropa si len tendencija karing kristianoskê khangerja vaj (predominantno po južno Balkano) si len tendencije te aven muslimaja.

⁸ Paj řomaji šib, dihk partikularno. Matras, Yaron, Romani: A Linguistic Introduction, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, thaj vi Bakker, Peter and Hristo Kyuchukov (ed), What is the Romani language? Hatfield: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 2000.

⁹ Oficialni thaj inoficialni estimacije egzistirin pala puterdi diskusija thaj interpretacija, numa naj konsenzo pa kodola numerur.

2. LE ĀROM ANDE EVROPA: JEK XARNI HISTORIJA

1. E adjesuji situacija le Āromengi ande Evropa našti desja hačardol, te na žanglol pe v`e historija le Āromengi, sar sas von tretirime ande Evropa. E historija le Āromengi naj lašes dokumentirime anda kodja, kê le Ārom mekle numa xancî ramome dokumentur pala peste, savi si pe sama kata pengi komunaki egzistencija. Maj anglal sas kana taj kana diskutuime pa kodja, katar avile le Ārom. Adjes si le maj but žene jekhê gîndosa: Le Ārom avile kata `l grupe, save mekhle la Indijako sub-kontinento po agor kata angluno milenijumo pala Xristosko biandimos. Pala kodo fakto egzistirin zurale lingvistikakê evidencije. Ande dešujekto šêlutno bêrš sîkadile Āromengê grupe ande la Evropako kotor kata la Bizantinaki ampêracija thaj pe sa kodja vrjama le Ārom dine vi ande Španija kata severo la Afrikako, kadja makar gîndin but manuša. Regionur, save si ajdes jek kotor kata o jugo la Grecijako, sas prinžande sar Āromengê bêšîmaskê centrur ando dešuštarto thaj dešupanžto šêlutno bêrš haj vi pačal pe, kê êl Ārom sas pe kača vrjama već rêspime pe sasto Balkano.

2. Pala jek relativno tolerancijaki perioda ando maškarutno veko avili jek perioda, kaj sas le Ārom pe bute thanende ande Evropa progonime. Si jek konsenzo maškar le historičarja, kaj la Otomanoski ampêracija, savi xasajli loxhês, sas maj tolerantno numa sar kaj sas le Xristianur¹⁰ aj kača tolerancija sîkade vi pe `l Ārom.¹¹ O relativno baro numero le Āromengo ande kodola thema la adjesuja Evropakê, kaj sas maj anglal jek kotor kataj Otomanoski ampêracija afirimiril kača theza vi te ankêrde vi le Otomanoskê raj jek diskriminacijaki politika karing kodola grupe, save nas muslimanur numa vi maškar le muslimanoskê grupe sas le Ārom kodola žene, save sas partikularno diskriminirime.¹²

3. Dičhol, kê le Ārom sas ande Otomanoski ampêracija pe maj teluno than aj kodja pe `l regionur kaj si adjes ande Rumunija kê kothe sas e Ārom řobur kata `l raj, saven sas bare phuvja haj vi kata `l bare rašaja sas von řobur. O profesori pala řomane studije, o Dr. Thomas Acton, mothol pa la Evropaki historija le Āromengi ando 16. thaj 17. šêlutno bêrš: Kana maladjon adjes Ārom, andaj istočno Evropa, Āromenca save aven paj severo-zapadno Evropa, athoska maladjon duj grupe Ārom. Le papongê papur kataj jek grupe trajinas ande `l purane vrjami sar řobur, le papur kataj aver grupa nakhle o “Holocausto” vaj xaisajle ande leste.

4. E nevi epoxa, savi teljardja ando 17. 18. šêlutno bêrš, taj savi rodja e eksplikacija la ljumaki na pačamasa numa la godjasa, andja vi jek nevi vizija karing le Ārom. Ando maškar kata o 18. šêlutno bêrš zumade le gaže pe zor te asimilirîn le Āromen ando maj buhlo societeto. Či žanglol pe žikaj sas dine kan kadala anglune porunke pe lokalno stepeno, numa ande `l duj šêl bêrš, save nakhle pala anglune porunke, fuljarde Āromen pe zor peska familjatar thode len ka `l gaže vaj ande varesave institucije thaj kodolasa kamenas te khosen sa la ethnijkê vurma ande lende thaj te kêren anda lende gaže. E nevi vrjama andja pesa vi neve moderni policijkê praktike thaj kadja biandili e ideja kata “Āromengo Kriminaliteto” (“Gypsy crime”) thaj kodolasa kêrenas thaj baronas buhle policijkê registerur pa `l Ārom.¹³

5. Ande vrjama le Hitleroski kata 1933-1945 sas le Ārom ciljur kata rasakê progonur ando Njamco thaj vi ande `l thema kaj sas okupirime katar Hitleroskê manuša. Ande vuni thema line o “Holocausto” le Āromengo njamcicka raj ande peskê vas vaj

¹⁰ Komparativno studija paj toleranca ande Otomanongi thaj Kristianongi ampêracija, partikularni thaj ekstensivni studije pe sama le židovongi. Pa kodja sama dikh: Cohen, Mark R. *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

¹¹ Ando bêrš 1604, po eksemplu, ramol ande jek dekreto kata Istambulo karing kristianski thaj muslimanski Āroma, kata ampêracijkê raj, te na “Let (anyone) harass the race in question.”

¹² Pa `l Ārom ande Otomanoski ampêracija dikh: Marushiakova, Elena thaj Popov, Vesselin. *The Gypsies in the Ottoman Empire*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001.

¹³ Dikh po ekemlo: Lucassen, Leo, *Zigeuner: Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffes in Deutschland 1700-1945*, Köln: Böhlau Verlag, 1996.

lokalni raj, save sas iplementirime pala kodja. Vuni manuša hasnin pala "Romengo Holocausto" e vorba "Porraimos". Ande vuni thema, save sas ande kolaboracija le Hitlerosa, line le themengê armije o "Holocausto" le Āromengo ande peskê vas, te bi ramolas pe jek nevi Evropaki demografija. Ande aver thema pale sas o "Holocausto" le Āromengo implementirime bi le njamcongo implikacijako. Ande vuni regionur, kadja vi ando regiono kata adjesuno Āexo, le maj but Ārom sas mundarde ande vrjama le Hitleroski, vaj ande njamcoskê mundarimaskê logorja vaj ande `l themengê logorja.

6. Ande perioda pala dujto ljumako marimos kide le gaže ande Centralno thaj Istočno Evropa sa pengi zor, te mutisaren le Āromen pe `k than te khosen ande lende sa, so lengê dićolas ande `l Ārom anti-socialno. Le governur kataj Polska thaj Āexoslovakija po eksemplu, kide sa pengi zor, te bi ašavenas o nomadizmo maškar le Ārom thaj te pařuven le Āromen ande `k homogeno proletarijato. Le lole governur zumade sogodi so daštisarde, te bi asimilirinas le Āromen. O produkto kodolesko sas pe jek rig jek angluni Āromengi generacija ande `l elite le themeskê, pe aver rig jek baro numero Ārom ande `l themeskê institucije numa durarde katar pengi familija. Le lole thema naštisarde te khosen o rasizmo pala dujto ljumako marimos numa ĉi kamle te priznajin kodja. Vuni governur ankêrde akcije, te kêrel pe zorasa sterilizacija pe `l Āromnja. Ande but thema sas e škola le Āromengi huladi kataj škola le gažengi.

7. E historija le Āromengi ande zapadno Evropa, pala o dujto ljumako marimos, sĉkadol similarno sar kaj sĉkadol ande centralno thaj istočno Evropa. Ande Norveška, ando Švedo thaj ande Švicerska po eksemplu, kidenas le gaže sa pengi zor, te ašaven komunalno egzistencija le Āromengi thaj vi le grupengi, kaj si le Āromenca phangle. Le gaže ankêrde akcije la sterilizacijakê pe zor ka `l muřš thaj ka `l řuvlja thaj line katar o dad thaj katar e dej lengê řavořên thaj dine len pe řtatoski sama. Ande `l palune bêřš kêrde le governur kata Švedo thaj kataj Švicerska buhle studije pa kodja sama thaj o Švedo anzardja le řrtvongê, viktimongê kompenzacija. O bilašo impakto kata kodola politike haćaren le Ārom ři adjes thaj le Ārom sar grupa ři adjes si le traumatisirime.

8. Pala o bêřš 1989 teljardja ande Evropa jek zuralo anti-ciganizmo aj kodo vi po istoko řaj vi po zapado la Evropako. Ande istočno Evropa dine vuni governur le Āromengê kolektivno e doř pala xaimos

le themesko thaj palaj dar, kê o xaimos le themesko ařel iminentno. Jek sistematiĉno progono le Āromengo teljardja ande `l thema: Albanija, Bulgarija, Njamco, Ungro, Polska, Rumunija, Rusija, Slovakija, Ukrajinska thaj Jugoslavija. Rasistiĉki grupe kidenas pe thaj kêrenas atake pe `l Ārom. Ande vuni thema, po eksemplu ande Slovakija thaj vi ando Āexo kêren pe ři adjes zurale atake kontra le Ārom aj kodja ři kaj jek baro alarmosko levelo. La krisakê organur reaguin generalno inadekvatno po kriminaliteto andaj rasaki sama aj le themeskê raj ĉi reaguin vaj reaguin numa desja lokhês pe kiriminalno zor kontra le Ārom.

9. Ande zapadno Evropa vazdinisajle emocije kontra le Ārom kana avile Ārom andaj istočno Evropa ande Belgija, ande Finlandija, ando Francuzo, ando Njamco, ande Irska, ande Italija, ande Holandija, ande Norveška, ande Španija, ande Švicerska thaj ande Engleska vazdinisajli jek panika ande publika, řnkê zurjardi kata alamoskê medijakê raportur paj "invazija kata `l Gypsies" thaj kadja maj dur. Pala sa kodja ankliste rasijakê diskriminacijakê procedure kata `l raj thaj butivar vi kolektivni progono.¹⁴

10. O bêřš 1999 sas pala `l Ārom o maj bibaxtalo bêřš thaj e maj bari katastrofa de katar o dujto ljumako marimos. Pala kêtanijsako akcijako agor kata NATO ande Federalno Republika Jugoslavija thaj kana ĉirde pe palpale la Jugoslavijakê kêtani andaj Kosova, teljarde ethnijakê albancur la ethnijakê hulavimasa pe `l Ārom thaj pe aver řene, save si tretirime sar "Gypsies". Vi te ankêrdja e UN řtar bêřš e administracija ande peskê vas ande Kosova le peridodiĉni atake granatenca thaj e regularno destrukcija le khêrengi nařti ařavelas. Adjes si karing 120.000 Ārom andaj Kosova progonoime, kodja si 4/5 kata `l řene, kaj traisarde angla o bombardongo marimos ande Kosova. Von trajin ando egzilo ande `l thema kručal e Kosova vaj si ando egzilo ande `l zapadni thema. Le maj but řene anda lende trajin ande baro ĉořimos. Kana arêrle von ande `l Evropakê Membrongê thema sas len bare problemur pe sama kata azilo thaj pe sama kataj imigracija. Pa kodja maj but maj palal ande kado raportu.

11. Le Ārom sas diskriminirime thaj progonoime ande historija thaj but řela bêřš nas len ĉisoskê avtoxtoni institucije numa pale arakhle von pesko distinktivno idenditeto. O solidariteto maškar le Ārom řnkê maj but zurjavol kodolasa, kaj si von phangle maškar peste bare familjenca. Familjakê slave si but importantni thaj ařên po angluno than ando trajo le Āromengo. Le tradicije la kulturakê

¹⁴ Ande Belgija, po eksemplu, phaglja pe nadulmut la Evropaki Konvencija pa `l Manuřikane Āaĉimata, kana vazdinisajlo kolektivno progono Slovakijakê Āromengo. Thaj vi ande Italija sas jek kasavendar trjaba , jek grupa Bosnjakê Ārom sas kolektivno progonoime.

ankêrdon voljasa, ande lende šaj arakhas vi tabujur pe sama kata mahrimos thaj kaj vuni Āromengê grupe arakhas vi jek avtonomno sistemo kata individualno thaj komunaki kris. Tabujur pe sama kata mahrimos arakhas tradicionalno kaj diferentni kulture aj butivar si le phangle strategijenca kata marginalni grupe. Kodolasa ankêren pesko identiteto thaj kodolasa si len jek drab kontra opresija thaj/vaj kontra kulturaki asimilacija. E Judith Okley mothol: Jek modo, te ašel jek grupa diferentno katar avera, si pačamos pe `l mahrimaskê trjabe. Sa kodo sîkavel thaj zurjarel o ethnijako phanglimos. Le Ārom klasificirin le gažen na numa sar mahrimo, lengo pačamos anzarel lenge vi o drom te ašen von uže thaj na pekêlime. Te len le Ārom sama pe pengo zakono, athoska šaj von den ande lĵuma le gažengi bi te na pekêlin pe.”¹⁵

12. Ande Evropa trajin adjes karing 10 milionur Ārom, numa si vi žene save mothon, kê ande Evropa trajin karing 12 milionur Ārom. Precizni demografijkê date či egzistirin, maj but andaj stigma kaj si phanglo le ŀromane identitosa thaj vi anda kodja, kê but Ārom daran, te sîkaven ande publika kaj si von Ārom haj but guvernur či kamen te akceptirîn le Āromen sar legitimno cenzusoski kategorija. Vi te na žanglol pe o precizno numero le Āromengo ande Evropa, šaj phenel pe, kê o numero le Āromengo ande Evropa

sî butivar maj baro, sar o totalno numero le gažengo ande diferentni Membrongê Thema.

13. Pe kača vrjama arakhas ande but Evropakê thema, šaj avel kê ande savořê thema, ka `l gaže jek zuralo anti-ciganizmo haj ande vuni partikularni thema si o anti-ciganizmo zurales učo. Jek raporto kaj anklisto nadulmut, mothol: 79% kata `l Āexoskê gaže či kamen te aven Ārom lengê komšije.¹⁶ Jek studija, savi kêrdja o “Allensbach Demoscopic Institute” ando bêš 1992, sîkadja, kê 64% kata `l Njamcoskê gaže naj len lašo gîndo pa `l Ārom – kata sa le aver religiozni, rasakê thaj ethnijkê grupe, ašên le Ārom ande `l jakha le gažengê po maj teluno than.<sup>17</sup> Jek studija kata o “EMNID Institute” ando bêš 1994 sîkadja, kê karing 68% kata `l Njamcoskê gaže či kamen te aven Ārom lengê komšije.¹⁸ O raj Trevor Phillips, kaj si presedniko kata “United Kingdom’s Commission for Racial Equality” (CRE) ande Engleska mothodja kol djes: “Sar Englezo lažav, pa kodja, sar amen tretiris le Āromen thaj Travelleron. Kodja trobul te pařuglol aj kodja akana”.¹⁹

14. O tretirimos le Āromengo ande Evropaki Unija thaj vi pêrdal e bar si jek indikatorosko testo pala manuřikano društvo thaj socijeteto. O tretirimos le Āromengo si adjes le maj akutni, socialni, politikakê, manuřikane čačimaskê puřimata, savenca si e Evropa kofrontirime.

¹⁵ Okely, Judith. “Changing Cultures-The Traveller Gypsies”, Cambridge University Press, Cambridge 1983, p.77.

¹⁶ Dikh Respekt, č. 1, Ročník XV, 29.12.2003-4.1.2004.

¹⁷ 17% nas len laši opinija pa `l muslimaja ; pa `l Indijance, 14%; Pa `l „Gastarbeiter“, 12%; pa `l kale manuša, 8%; pa `l jevrejur, 7%: G. Margalit, “Anti-Gypsyism in the Political Culture of the Federal Republic of Germany: A Parallel with Anti-Semitism?”. Dikh web <http://sicsa.huji.ac.il/9gilad.htm>.

¹⁸ Citirime ando: D. Strauss, “Anti-Gypsyism in German Society and Literature” in Tebbutt, Susan, ed., Sinti and Roma: Gypsies in German-Speaking Society and Literature, New York: Berghahn Books, 1998, p. 89.

¹⁹ Traveller Times, Issue 19, Spring 2004, p.1.

3. E STRUKTURA KATAJ EVROPAKI POLITIKA

O BUHLJARIMOS KATAJ ANTI-DISKRIMINACIJAKĒ NORME ANDE EVROPA

1. Šaj phenel pe, kĕ o maj importantno pařuglimos ande Evropaki Unija, pe sama kata marimos kontra rasizmo thaj kontra diskriminacija – inklusivno e diskriminacija thaj o rasizmo kontra le Ārom – sas e adopcija kata diferentni anti-diskriminacijakĕ direktive. Adoptirime sas pe revizija kata Artiklo 13 kana kĕrdja pe jek korektura kata Amsterdamosko Kontrakto taj revizija kata la Formacijako Kontrakto la Evropako Unijako (TEC).²⁰ Le direktive si obligatorni pala sa la Evropakĕ Unijakĕ Membrongĕ Thema, save dine ande EU angla o bĕrš 2004²¹ thaj vi rodja pe te buhljardon le direktive vi pe neve Membrongĕ Thema thaj vi pe `l kandidatongĕ thema. Pala `l Ārom si partikularno signifikantno e Direktiva 2000/43/EC. Kaća Direktiva “implementiril o principio, te avel numa jek tretirimos le manuřengĕ sa-jek kata savi rasa vaj kata savi ethnija te aven” (“Le Rasengi Direktiva”). Vuni Membrongĕ Thema implementisarde zakonur kontra la rasaki diskriminacija već maj anglal nego so adoptisajle le Rasengĕ Direktive, egzistirin vi thema kaj ĉi kĕrde kodja. Aj vi kodola thema, kaj si len tradicija pe sama kata anti-diskriminacija

thaj ramome vi ande lengĕ zakonur, butivar ĉi line sama te kĕrel pe zabrana pe rasaki diskriminacija ande sa le sekcije kaj si relevantni palaj socialno integracija ande EU.

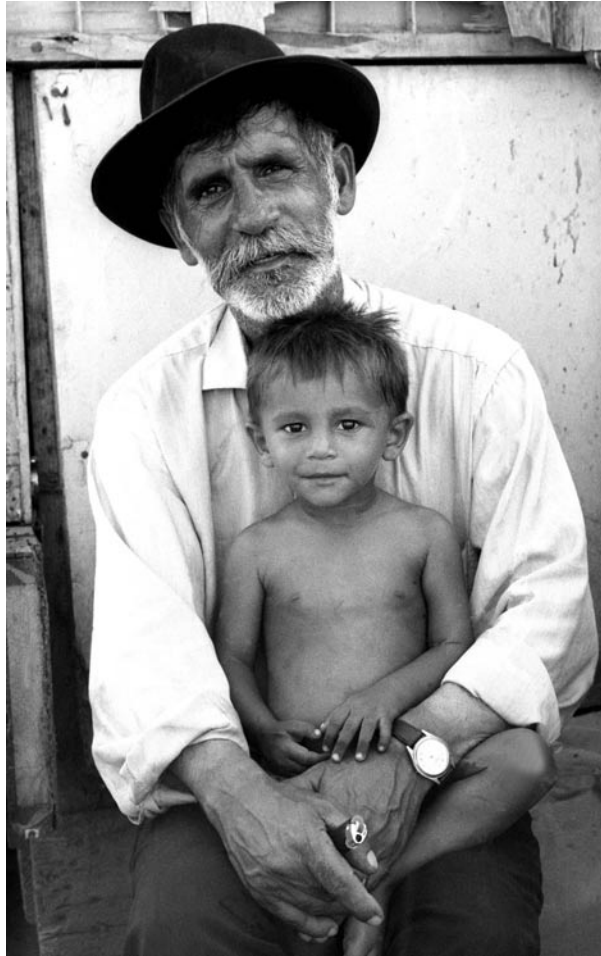
2. Le Rasengi Direktiva andja legalni standardur kaj si relevantni ande sasti Evropaki Unija. Lako ciljo si, te na aven manuřa diferentno tretirime kaj si len aver identiteto vaj aver rasa. E Direktiva del detailur pa anti-diskriminakĕ zakonur thaj sĭkavel buhle sekcije la diskriminacijakĕ kaj si e diskriminacija le Āromengi evidentno, kodja si pe sama kata: bući, trainingo, edukacija, socialno griřa, puterdo drom karing djeli thaj servizur, bĕřimos. Ukljućime pe Rasengi Direktiva sĭ e zabrana kataj “direktno” thaj “indirektno” diskriminacija.²² Maj dur rodel voj vi kodja, te anzardol reparacija manuřengĕ, save si řrtve thaj viktimur kataj rasaki diskriminacija haj kodja kata “juristikakĕ thaj/vaj administracijakĕ procedure”. E Direktiva rodel maj dur, te avel jek putĕrdo drom karing o zakono pala sa le manuřa.²³ Maj dur trobul te arakhĕl pe jek drom, kana varekon kamel te řalil pe anglaj kris vaj ka `l aver kompetentni avtoritetur, aj prezentiril faktur, save sĭkaven direktno vaj indirektno diskriminacija, pe kodola

²⁰ La Evropaki Unija adoptisardja maj but zakonosķ direktive, save buhljaren signifikantno e sekcija kata anti-diskriminacijako zakono ande Evropa. Trin direktive si importantni: (i) e Direktiva 2000/43/EC “Voj implementiril le principur pa sa kado tretirimos savofĕ manuřengo, sa-jek kata savi rasa vaj kata savi ethnija te aven” (“Rasaki Direktiva”) (ii) e Direktiva 2000/78/EC “implementiril e generalno struktura pa isto tretirimos pe bućako than” (“Bućakĕ thaneski Direktiva”) (iii) e Direktiva 2002/73/EC “paj imlementacija kata principio, te aven le murř thaj le řuvlja sa-jek tretirime pe sama la bućaki, le treningoski, promocijaki thaj bućaka kondicijaki”. Kadala Direktive sas adoptirime tela Artiklo 13, maj jek aver Artiklo sas adoptirime, kodo sas o lařardo Artiklo 29 kata TEC. Vov del la policijakĕ thaj la krisakĕ rangĕ maj but zor thaj kompetencija pe ko-operacija, savi si pe sama kataj prevencija thaj o marimos kontra rasizmo thaj kontra ksenofobija”.

²¹ Kothe, kaj le Membrongĕ Thema maj anglal ĉi implemenisarde elementur kata kasave direktive, implementisardja la Evropaki Kris e direktiva direktno.

²² Palaj Direktiva kataj EU si “direktno diskriminacija” “kana si jek řeno tretirime maj bilařo sar jek aver, vaj tretirila pe, vaj tretirilas pe maj bilařes sar jek aver ande komperatiblo situacija aj kodja andaj rasaki vaj andaj ethnijaki sama” (EU Direktiva Art: 2(2)(a). “Indirektno diskriminacija” si “kana jek neutralno praktika vaj provizija del řenengĕ andaj rasaki vaj ethnijaki sama maj xancĭ řanse, sar avere řenengĕ. Aver trjaba si, te trobul te ařesel pe jek legitimno ciljo, thaj te si e praktika thaj e provizija justifiablo, thaj le metode te ařesel pe kodo ciljo si potrebni thaj malade” (EU Direktiva Art. 2(2)(b). O sasto testo kataj Evropaka Unijaki Rasaki Direktiva arakhadol pe internet at: http://europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/legi/legln_en.htm.

²³ EU Race Directive Article 7(1).

slučajur trobul te anen le došarde e evidencija, kê o principio kata jek jekhuno tretirimos či phadilo.²⁴ Le Rasengi Direktiva rodel vi maj dur, te aven ande `l domestikakê zakonur zurale, efektivni thaj malade sankcije implementirime, kontra sa kodola, save phagen la anti-diskriminacijakê norme. Kadala sankcije trobun te uključin vi kompenzacijakê love pala `l viktimur.²⁵

3. O termino, te implementiril pe la Rasengi Direktiva ande `l domestikakê zakonur, sas pala purane Membrongê Thema o bêš 2003, pala neve Membrongê Thema o datumo kana dine ande EU. Vuni thema adoptiriarde ekstenzivni anti-diskriminacijakê zakonur, kodolasa kamen te aven konformno la Rasenga Direktivasa. Ži akana či egzistirin oficialni studije pa kodja, te si le adoptirime zakonur konformni la Evropaki Unijakê direktivenca vaj na. Aj kodja maj lela kak vrjama ži kaj žanglol pe, te arêsen le neve adoptirime zakonur, te den von e buhli zaštita, savi si lengo ciljo. Sar te si, evidentno si, te la anti-diskriminacijakê direktive thaj partikularno

le Rasengi Direktiva kataj EU si jek baro paso angle, pe sama: Te arakhêl manušen kata baro bilašimos la ethnijaka diskriminacijako. Vorta pala `l Ğrom šaj te avel sa kodja but relevantno.

4. Rigate kata kodja, teljardja e EU jek Komunako Akcijako Programo kontra e diskriminacija (2000-2006). Kako programo organizuil o Generalno Direktorato pala Bući thaj Socialni Trjabe kata e Evropaki Komisija. O ciljo kodole programosko si, te del dumo thaj te komplementiril le Direktive kodolasa, te anzarele informacije thaj žanglimos thaj te sîkavel so si le maj laše praktike. O programo kêrel promocija sa kodole bućangê, save maren pe kontra diskriminacija, savi si pe sama kataj rasa vaj ethnija, religija vaj paćamos, hendikepo, le manušeskê bêrša vaj seksualno orijentacija. La bućako programo 2004 kata Komunako Akcijako Programo losardja oxto maj importantni sekcije, save si pe sama kata transnacionalni akcije. Jek importantno punkto si e integracija le Ğromengi ande edukacija thaj ande bući. Pe kodja sama alosarde

²⁴ EU Race Directive Article 8.

²⁵ EU Race Directive Article 15.

si štar řomane specifični transnacionalni vortačije taj akcijskê programur, save si ando bêřš 2004 pe getomaski faza. Pala kodja kam avel jek do bêřšëngi implementacijaki perioda.

E SOCIALNO INTEGRACIJA ANDE EU THAJ LA POLITIKAKÊ STRUKTURE

5. Pe la Evropako Konzilo ando foro Lisabon thaj Feira ando bêřš 2000 lja pe e decizija, te avel la Evropako Socialno Modelo maj moderno. E strategija thaj o ciljo si, "te avel e Evropa e maj bari, kompetitivno thaj dinamično ekonomijaki zor pe ljuma, pe baza le žanglimaski. Kodolasa te barjol e ekonomija thaj te aven maj but thaj maj laše bućakê thana le manušëngê thaj te kêrdjol jek maj baro socialno phanglimos".

6. Ando centro la Lisabonaka agendako ašêl o ciljo, "te kêrel maj moderno la Evropako Socialno Modelo, kodolasa te kêren pe investicije pe `l manuša thaj te vazdel pe jek aktivno socialno them". Kodolasa uključime si akcije ande kodola sekcije:

- Edukacija thaj treningo, pala trajo ande `k bućako haj žanglo societeto.
- Maj but thaj maj laše bućakê thana palaj Evropa: promocija kata jek aktivno bućaki politika.²⁶
- Modernizacija kata socialni griža.
- Promocija kataj socialno integracija.

7. Pe sama kata `l palune punktur, le Membrongê Themengê šêrutne, kaj kidisajle pe Lisabonako Konzilo, anen kaća konkluzija:

"O numero le manušëngo, save trajin ande EU tela trajimasko minimumo našti akceptiril pe. E politika savi marel pe kontra socialno marginalizacija, trobul te ašêl pe `k eksivno koordinacijaki metoda, phangli nacionalnone akcijskê planonca ande kooperacija la Komisijakê inicijativenca pe kaća sama. Kodja trobul te avel prezentirime ži ka juni 2000".

"Partikularno kêrel la Evropako Sveto invitacija karing o Konzilo thaj e Komisija:

- te kêrel pe promocija te vazdel pe o haćarimos paj socialno marginalizacija, pe baza kata generalno akceptirime indikatorur. E „High Level Working Party on Social Protection“ kam teljarel te sîkavel kadala indikatorur.
- Te kêrel pe promocija pe socialno integracija ande `l Membrongê Thema pe sama kata `l

bućakê trjabe, pe sama kataj edukacija thaj kata treningo, pe sama kataj sastimaski griža thaj le bêřšimaski politika. Kodja te avel sa kidime pe komunako levelo ando ramo kata Strukturako Fondo thaj ande sama kata budžetosko šajipe;

- Te anen angle importantni akcije, save si pe sama kata specifični ciljoskê grupe (po eksemplu: minoritetongê grupe, šavořê, phure manuša thaj hendikepime manuša). Le Membrongê Thema šaj losaren anda kadala punktur, kodola punktur, kaj si pe lengi specifično sama thaj situacija. Pala kodja trobul te den informacija paj implementacija kata `l punktur kaj von losarde.²⁷

8. O Konzilo kata Lasabono akceptirisardja jek nevi "puterdi koordinacijaki metoda" palaj implementacija kataj socialno integracija taj vi palaj implementacija kata kasavendar ciljur ande EU. E konkluzija kata Konzilo Lisabonosko si:

- te fiksirin pe direktive palaj EU thaj te aven phangle ekhe vřjamakê planosa, kana trobul te arêsen pe le ciljur fulade pe trin kategorije: Xarni perioda, maškaruni perioda thaj lungu perioda.
- te kêrdon, kothe kaj maladjol, kvantitativni thaj kvalitativni indikatorur thaj punktur, kaj si ande relacija le maj laše punktonca ande ljuma thaj te aven malade vorta pala `l potrebe ande diferentni Membrongê Thema, kadja te šaj te kêrel pe jek komperacija, savi si e maj laši praktika.
- te implementirin pe la Evropakê direktive ande nacionalno thaj regionalno politika thaj te thon pe specifični ciljur thaj akcije haj te lel pe sama pe `l nacionalni thaj regionalni diferencije.
- te kêrel pe periodično observacija, evaluacija thaj kontrola. Kadja te avel organizime, te sićol jekh-avrestar.²⁸

9. Ando bêřš 2004 teljardja la Evropaki Komisija kodolasa, te rodel propozicije "Te vazdel pe o Nacionalno Haćarimos pala Socialno Integracija". Kodo akharimos pala propozicije anzardilo partikularno karing kodola organizacije, save si čaćimasa interesirime te implementirin pe le Nacionalni Akcijskê Planur kontra čorišimos thaj kontra socialno marginalizacija thaj vi karing "Joint Inclusion Memoranda" palaj socialno integracija, karing nacionalni thaj lokalni avtoritetur thaj vi karing NGOs. O financirimos kata `l propozicije si akceptuime thaj o starto ažukêrel pe ande `l palune

²⁶ o ciljo si "te vazdel pe la bućaki kvota kata proseko kaj si adjes 61%, ži ka bęřš 2010 karing 70%"; "aj e kvota le žuvljangi kaj ašêl adjes po proseko kata 51% , te vazel pe ži ka bęřš 2010 karing 60%."

²⁷ Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 thaj 24 March 2000, pts. 32 thaj 33.

²⁸ Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 thaj 24 March 2000, pts. 37.

trin ŝon kata o bĕrŝ 2004 haj aŝukĕrdol, kĕ o efekto te avel kasavo, te vazdel pe o haĉarimos pala socialni integracijakĕ trjabe.

E OBZERVACIJA KATA `L MANUŝIKANE ĆAĆIMATA

10. Evidentno si, kĕ e situacija le Ğomengi pe sama kata `l manuŝikane ĉaĉimata si ande vuni thema desa katastrofalno. Kaj Evropaki Unija naj jek efektivno organo, te bi buhljarelas le manuŝikane ĉaĉimata, anda kodo vakuomo aŝen but ŝene darade kataj bimaladi praktika. E decizija kata Evropako Parlamento, te na maj kĕrel jek monitoringo paj situacija pa `l manuŝikane ĉaĉimata ande Slovakija, desardja voj ande EU, sĭkavel, kĕ but maj but zor si te kidel pe pe kodja sama.²⁹ E EU trobulas te zumavel, te buhljarel e zor kata jek vaj kata maj but organur, te ŝaj siguril pe, te ankĕrdol o standardo kata `l manuŝikane ĉaĉimata, kadja, sar kaj si ramome po Ćartero pa `l Fundamentalni Ćaĉimata ande EU. Jek drom, te anen pe le manuŝikane ĉaĉimata maj angle, bi avelas, te transformiril pe o Centro pala Monitoringo pa Rasizmo thaj Ksenofobija (EUMC) ande "EU Human Rights Agencya" haj kodolakĕ te avel maj but zor, sar numaj te kĕrel monitoringo. Po maŝkar kata ŝon oktobro 2004 kam anzarel o Generalno Direktorato pa Ćaĉimos thaj Andrune Buĉa jek apelo, te anen pe propozicije pa kodja, sar ŝaj aŝutil pe karing le NGOs ande neve Membrongĕ Thema, te bi anenas e demokracija thaj le manuŝikane ĉaĉimata maj angle. Kodja si angluni data ande Evropaki Unija, te avel kaj EC jek financijako instrumento pala manuŝikane ĉaĉimata.

LA BUĀAKI STRATEGIJA ANDE EVROPA

11. La Evropaki Buĉaki Strategija (EES) teljardja ando foro Luxembourg pe `k Kidimos paj Buĉi ando bĕrŝ 1997. Jek evaluacija ando bĕrŝ 2002 arakhlja vuni punktur thaj strategijakĕ problemur thaj andja e propozicija, te avel la buĉaki strategija maj feder phangli le ciljonca, save andja la Evropako Saveto ando Lisabono ando bĕrŝ 2000, pe sama kata permanentno ekonomijako progreso. O angluno ciljo kata EES, ŝi ka bĕrŝ 2010, te avel la buĉaki kvota 70%, paŝuglja pe xanci ŝi kothe, te avel la buĉaki kvota ŝi ka bĕrŝ 2005, 67%, thaj 57% pala `l ŝuvlja aj ŝi ka bĕrŝ 2010, te avel la buĉaki kvota pala `l phure

manuŝa ka 50%. Le ciljur kaj ŝan ŝi ka bĕrŝ 2005 dabi ŝaj arĕsen pe, te arĕsen pe le ciljur kaj ŝan ŝi ka bĕrŝ 2010, katka si e ŝansa te ŝaj arĕsen pe, maj bari.

12. Bĕrŝĕskĕ Nacionalni Akcijakĕ Planur thaj jek bĕrŝesko Buĉako Raporto dikhĕn pe buĉi kata EES aj la Evropako Saveto del avri Buĉakĕ Direktive thaj rigate anzarĕl Rekomandacije le Membrongĕ Themengĕ pe bĕrŝĕski baza. Le direktive kata bĕrŝ 2004 sĭkaven e potreba, te ankĕren sa le Membrongĕ Thema akcije "te ĉirden maj bute manuŝĕn pe buĉako marketo" taj te "investirin maj but thaj maj efektivno po manuŝikano kapitalo". E situacija le Ğomengi pe sama kata EES naj jek specifiĉno problemo, numa o numero kata `l Ğom, Gypsies thaj Travellerja ande Evropa thaj lengi oficialno ĉini buĉaki kvota (dikh Kapitlo 4), anel e potreba, te lel pe partikularno sama pe integracija le Ğomengi ande buĉako marketo, te kamela e EES te arĕsel peskĕ ciljur.

13. Le propozicije pala rekomandacija kata Evropako Saveto, kaj si pe sama le Ğomengi pe buĉako marketo, den kadala propozicije karing o Ćexo thaj karing e Slovakija:

Ćexo: "Trobul maj bari zor te kidel pe palaj integracija pe buĉako marketo kata maj sensibli grupe. Kodja trobul partikularno pala `l Ğom ande sa le regionur numa na ande Praha."

Slovakija: "E integracija le Ğomengi si la maj baro prioriteto thaj trobul te implementiril pe so maj sĭgo."

14. Kadala rekomandacije vaŝin pala but vaj pala maj but Membrongĕ Thema, kaj si len jek bari kvota Ğomengi, Gypsy-engi thaj Travellerongi, save aŝile bi buĉako. Numa kaĉa tematika naj kadiĉi prominentno ande publika, ande kola aver thema, sar kaj si kodja ando Ćexo thaj ande Slovakija.

E STRUKTURA KATA `L FONDUR ANDE EVROPAKI UNIJA

15. Duj komponente la strukturakĕ Fondoskĕ kataj EU si direktno relevantni pala `l Ğom: O "European Regional Development Fund (ERDF)" thaj la Evropako Socialno Fondo (ESF). O ERDF si o ŝĕrutno instrumento palaj regionalno politika, administririme si lo kata Generalno Direktorato pala Regionalno

²⁹ Dikh pa kodja sama, "Raporto pa komprehenzivno raporto la Evropako Komisijako, pa puŝimos, keĉi si kodola thema getome, te aven membrur la Evropaki Unijakĕ: O Ćexo, e Estonija, o Kipro, e Latvija, e Litva, o Ungro, e Malta, e Poljska, e Slovenija, thaj e Slovakija (COM(2003)675-C5 0532/2003-2003/2201(INI))", FINAL A5-0111/2004. Pe debata paj paluni verzija kodole reportoski ŝudjaisaljo la Evropako Parlamento, te del peski decizija paj jek propozicija, kata jek Zeleno Grupa, savi maladja, te kĕrel pe ande Slovakija monitoringo vi pala lako dipe ande Evropaki Unija, kĕ e situacija le Ğomengi ande Slovakija pe sama kata manuŝikane ĉaĉimata naj laŝi. Kaĉa propozicija nas akceptirime.

Politika haj dja avri 26.2 miliarde € ando bēš 2003. O financirimos kēren le governur kata `l Membrongē Thema. Le fondoski feljastra, ciljoski grupa 1, kērel promocija kaj kadala regionur, kaj ašile maj but palpale thaj kaj si lengo andruno bruto-produkto maj xancĭ de 75% kata proseko la Evropaka Unijako. Le fondoski feljastra 2, kērel promocija kaj kadala regionar, kaj si le strukturakē problemur, butivar kaj xail jek ćajaki industrija. Le Forosko Fondo kata ERDF šaj te ažitil pe sama kata forongi regeneracija aj kodja ande kooperacija le nacionalnone thaj regionalnone ranca. Kado fondo naštĭl te financiril direktno bēšĭmaskē khēra numa šaj ažitil kodolasa kaj phandel le troškur, save si pe bēšĭmaski sama la komplementarona infrastrukturas.

16. O ERDF naj, sar vuni žene gĭndin, jek ćačuno infrastrukturako fondo. O Fondo investiril numa 28% pala infrastrukturaki sama, 30% pe sama kata `l manušēngē poćina, thaj 42% pe sama la produkcijaki. O Fondo šaj financiril vuni aktivitetur, save si vi interesantni palaj Ŗomengi sama: bazićno infrastruktura pala Ŗomane mahale, trjaba pe sama kata socialno integracija, institucije pala školuimos pe intrego trajo.

17. La kohezijako Fondo si jek komplementarno instrumento, formirime pala Membrongē Thema, savengo andruno bruto-produkto si maj xancĭ sar 90% kata proseko ande EU. Ži akana fajdisardja les numa e Grecija, e Irska, o Portugalo, thaj e Španija. Kata `l bēš 2007-2013 kam fajdin les so `l 10 neve Membrongē Thema thaj vi e Grecija thaj o Portugalo. O Fondo kam financiril maj bute bēšēngē programur pe sama kata transporto taj pe sama kataj ekologija (environment). La Strukturako Instrumento (ISPA) formirime pala Membrongē Thema, maj anglal sar so den ande EU, hasnisarde li 10 neve Membrongē Thema pe vrjama kana sas von kandidatur la Evropaka Unijakē, maj but hasnisarde les pe sama la transportoska strukturaki thaj la produkcijaki.

18. La Evropako Socialno Fondo financiril aktivitetur, save si pe sama te lašardol la bućako marketo, phanglo kodolasa: e participacija le žuvlangi, permanentno sićuvimos pe intrego trajo, socialno integracija, eksibiliteto ande bući thaj jek aktivno bućako marketo. O Fondo već hasnisajlo, te financirin pe aktivitetur, save si relevantni pala `l Ŗom, Gypsies thaj Travellerja . Ukljućime sas o Nacionalno Programo pala la Španijako

Ŗomengo društvo (ACCEDER), savo, maškar aver, formirisardja 47 specialisirime bućakē ofisur. Kodola bućakē ofisur anzarde 17.000 Ŗomengē servizo, 10.000 ženengē lendar arakhle von jek bućako than thaj pala 3.600 Ŗom arakhle von treningoskē programur, kaj si phangle bućakē thanenca. O ESF dja 31.5 milionur € kontribucija pala kodo programo, savo kērelas 45 milionur € (dikh vi Tekstosko Bokso1).

19. E "EQUAL Community Initiative" si financirime kata ESF thaj rodel neve droma ando marimos kontra e diskriminacija thaj kontra disparatni šanse pe bućako marketo thaj maj dur kamel te buhljarel malade praktike te aven maj buhles prinžande. Maj but projektur, kaj si lengo ciljo e integracija kata `l ethnijakē grupe ande la bućako marketo, si financirime kata "vortaćije pala prosperiteto", ukljućime si vuni projektur kaj si pe Ŗomengi sama thaj projektur kaj si pe sama kata aver grupe, save šaj hasnin vi le Ŗom.³⁰

20. Pe kaća vrjama planuil pe o financirimos kata ERDF, ESF thaj kata o Kohezijako Fondo pala `l bēša 2007-2013. Planuime si jek totalno suma kata 336.3 miliarde € pala sa le 25 Membrongē Thema, plus e ko-financija kata `l nacionalni governur. Kaća suma, šaj kērelas jek bari diferencija palaj situacija kata `l Ŗom, Gypsies thaj Travellerja ande Evropa te dena le Membrongē Thema pe kodola trjabe prioriteto thaj anzaren ko-financija.

AVER EVROPAKA UNIJAKA PROGRAMUR THAJ POLITIKE

21. Aver Generalni Direktoratur kataj Evropaki Komisija naj len momentalno šajipe te financirin akcije, save maren pe direktno vaj indirektno kontra o rasizmo. O Generalno Direktoratato pala Sastimos la Publikako taj pala Protekcija le Konzumentongo dja avri jek sastimaski strategija, kaj si vi pe sastimaski sama kata ekskludime komune, aj kodolasa vi pe sama le Ŗomengi. La bućako programo 2004, kata Komunako Akcijako Programo palaj vrjama 2003-2008 del vi o šajipe te hasnin pe fondur palaj sekcija "sastimaskē faktorur" inklusivno socio-ekonomijakē faktorur ukljućime si katka vi "minoritetur thaj phirimaskē populacije". Kado aspekto, palaj ko-financija pe sastimasko sektoro, si numa jek desa ćino kotor, kata bēšesko budžeto, savo si 60 miliarde €, aj ēl rezultatur kata kodo programo ĩnkē naj evidentni.

³⁰ Po eksemplu le Njamcosko projekto "Roma und Sinti durch Selbstorganisation zu Beschäftigungen und Existenzsicherung" taj la Španijako projekto "Consortio Palencia Social para el Desarrollo Localde Palencia". So `l dujengē si len jek budžeto kata 2 milionur € thaj vi maj but. O angluno projekto si partikularno pe sama le Ŗomengi o dujto projekto, la Španijako, si pe sama kata `l diskriminirime žuvlja, kodolasa vi le Ŗomaja žuvlangē.

22. O Generalno Direktorato palaj Edukacija thaj Kultura si de dulmut zurales interesuime pe `Romengê trjabe thaj das avri maj but dokumentur pe sama le `Romengi. Jek kata kadala dokumentur si e rezolucija kata o bêš 1989: "Paj Školakê trjabe pala `l šavořê kata `l Gypsies thaj Travellerja". Jek sigifikantno pařuglimos pe `Romengi edukacijakî situacija kasave dokumetonca vaj le programonca "Socrates II" thaj "Leonardo da Vinci" ênkê cí dičhol. Specifični projektur, save zumaven te formirin trans-nacionalni vortačije, ande laše rezultatur, kodolasa, kaj sîkade thaj ande angle malade droma laša praktikakê, kaj ande angle inovativni trjabe, save formirin la publikakê politikê, grižê thaj praktike. Avri dine diferentni in uencialni studijakê raportur thaj lila thaj vi edukacijako materialo. Jek kasvo projekto, financirime kata "Socrates II" programo andja o rezultato, te formiril pe o "Parent Held Educational Records for Gypsy and Traveller pupils", savo si ande Engleska adoptirime sar politikaki strategija, kata Departamento pala Edukacija thaj Kvalifikacije (DfES).

LA EVROPAKO BUHLJARIMOS THAJ LE `ROM SAR NEVI TEMATIKA ANDE EU

23. La Evropako buhljarimos ando majo 2004 andja le purane Membrongê Themengê thaj le neve Membrongê Themengê but lašimata, numa andja vi vuni sigifikantni pharimata. Specifično le `Romengi situacija ande `l neve Membrongê Thema si thaj ašêl problematično, pe sama kata: rasizmo, diskriminacija ande bući, edukacija, sastimaski griža, la krisake doša kana si po pušimos le `Rom thaj atake kontra le `Rom. Rigate kata `l fundamentali manuškane thaj manuškane čačimaskê trjabe šaj phenel pe: te lel pe ande sama e situacija ande `l neve Membrongê Thema pe vrjama maj anglal kaj so dine ande EU, athoska dičhol, kê von našti te pheren sa la politikakê kriterije pala membromos, sar kaj si von ramome ande `l Kopenhagenskê Kriterije taj kaj sas akceptuime ando bêš 1993 ando Kopenhagen kata Evropako Konzilo. Kothe ramol, kê le Membrongê Thema "si te aven jek stabilno demokracija, kaj akêren pe le manuškane čačimata, le zakonur thaj e protekcija le minoritetongê". Te na ankêrdilesas kadala kriterije,

sas te ašadol o buhljarimos la Evropako thaj sas te avel jek sigifikantno politikaki šteta thaj paguba.

24. Te bi pašonas karing kodola kriterije, anzardja e Komisija kata 1998-2003 svako bêš la Evropakê Savetoskê Regularni Raportur pe sama te den kaj EU. Kadala raportur akcentuin e importanca kata `l manuškane čačimata pe sama le `Romengi³¹ thaj den dumo nacionalni `Romengê projektur le "Phare" – programosa. Jek dujto aspekto, te anel pe angla le jakha le `Romengi situacija ande centralno thaj Istočno Evropa sas o našimos le `Romengo karing e zapadno Evropa, te bi rodenas azilo kata progono. Kado našimos sas la politikako imperativo pala `l Membrongê Thema, te mangan te lašardol le `Romengi situacija ande centralno thaj Istočno Evropa thaj te ankêren akcije, khonik te na rodel xoxavnes azilo.³²

25. Kata `l bêšša 2001-2003 anzardja o programo "Phare" 77 milionjur € pe sama kata `l `Romengê projektur, ande `l thema, kaj sas pe kuća vrjama kandidadoskê thema thaj ušardja kodolasa jek baro kotor pe sama kata: infrastruktura, publikaki informacija thaj sektor-specifični projektur.³³ Kaća kontribucija sas desa laši, numa o barimos le problemongo thaj o fakto, kê but, kata kadala intervencije sas pe sama kata specifični projektur, sîkadja, kaj ašêl jek but maj bari fondoski potreba pala maj lungo vrjama, te dičhol jek čačuno efekto.

26. Ande `l konkluzije kata programo "Phare", pe sama le `Romengi, arakhas kadala obzervacije:

- Le "Phare" programur sîkade putardes: le strategije thaj praktike, save egzistirin ande centralno thaj istočno Evropa, či astardon lašes ka `l `Rom. Či arakhadon dosta vizije thaj pe jek direkcija planirime akcije aj kodja sîkavel, kê nas jek jasno definirime politikaki strategija.
- Jek rezultato kataj EU thaj kata `l intervencije avral, si, kê le `Romengê problemur arakhên akana jek maj baro prioritetu. Ande jek vrjama kêrdili e trjaba maj politično thaj maj but dikhêl pe pe partijakê jakhêncu thaj e opcija kataj `Romengi integracijaki politika ašêl na prja zurali la.
- Ande `l adjesutne sistemur naj dosta kapaciteto, hačarimos, thaj profesionalno ekspertiza te šaj anel pe jek efektivno solucija kata kadala kompleksni problemur. La politikako standardo,

³¹ Ando Regularno Raporto 2000 sîkadol ando abstrakto: "Le `Rom si vi maj dur pe bute thanende diskriminirime.... Ande but thema ankêrdon akana programur thaj akcije, kaj si dine dumo kata fondo "Phare". Ando anekso, pala specifični thema, ramol po eksemplu o raporto pa Čexo: "sigifikantno griža dine...numa trobul te avel ênkê maj but progresu", ande Rumunija pale si "o levelo la diskriminacijako maj dur but učo...haj o progresu si limitirime pe `l programur, save lašaren o drom karing e edukacija."

³² E fraza si kata jek lil, kaj tradja la Engleskako "Prime Minister" le Česoskê "Prime Minister-oske", thaj printime.

³³ Uključime €16.3m pala Ungro, €19.5m palaj Slovakija thaj €10.6m palaj Rumunija. Dikh: www.europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/brochure_Roma_May2002.

inklusivno la proporcijako sistemo thaj e praksa si dur jek-avrestar.

27. Le studije pala kako raporto s`kaven, k` but kata kadala konkluzije palaj `Romengi politika si pe vuni sektorur relevantni ande maj but Membrong` Thema, te na ande sa.

AVER EVROPAKA UNIJAK` ZAKONOSK` THAJ POLITIKAK` STRUKTURE

28. Ando b`rs 2000 anzardja la Evropako Saveto jek nevo Protokolo 12 la Evropak` Konvencijak` pa `l Manu`ikane `C`imata palaj signatura. Kana avela pe zor, te avela ratificirime kata de` Evropak` Savetosk` Membrong` Thema, kam anel o Protokolo 12 jek totalno diskriminaki zabrana pe sa `l aspektur, sigurime zakonosa. O Protokolo 12 buhljarel signifikantno e protekcija kata svako `eno tala Evropaki Konvencija pa Manu`ikane `C`imata. `i akana numa jek Evropako Membrosko Them, o Kipro, ratificirisardja o Protokolo 12.³⁴

29. La Evropako Socialno `Cartero kata Evropako Saveto buhljardilo kol djes, thaj formiril o La`sardo Evropako Socialno `Cartero haj si o fundo protekcijako pe `l socialni thaj ekonomijak` `c`imata. Ande leste arakhadol vi jek mexanizmo pe sama kataj kolektivno `alba. O `Cartero si vi jek zakonosko a`utimos kana phagen pe le zakonur. Numa vi kako mexanizmo `nk` naj dosta ratificirime. Vi le thema kaj ratificisarde o La`sardo `Cartero, `i akceptisarde sa lesk` punktur. Pe kodja sama egzistirin numa vuni eksepcije.

30. Egzistirin maj but politikak` inicijative egzistirin pe `Romengi sama, kaj ank`ren la adjes aver ma`kar-themutne organizacije. Kadala si: OSCE, UNDP thaj e Ljumaki Banka. Le konekcije, kaj egzistirin thaj le inicijative ma`kar la Evropaki Unija thaj aver institucije si te buhljardon. Jek eksemplo kata jek bu`aki inicijativa ma`kar ma`kar-themutni politika thaj ma`kar fondosk` agencije si o projekto. "Roma under the Stability Pact". Kado projekto finaciril e Komisija paj inicijativa kata Evropaki Inicijativa pala Manu`ikane `C`imata ande kooperacija la Evrapak` Savetosa thaj OSCE-osa. Vi te si o efekto thaj rezultato ande praksa limitirime, pale e inicijativa dja jek kontribucia, vuni guvernur, sponsorur thaj trans-governosk` organizacije te len maj but sama pe `l `Romeng` tjrabe. Jek maj zurali kooperacija ma`kar le sponsorur anelas e hasna te aven le fondur kidine thaj la politikaki koherencija avelas maj bari. La Evropaki Komisija participiril pe vuni financijak` inicijative. O ciljo kata kodola inicijative si, te k`rel pe jek ko-ordinacija kata `l aktivitetur, save kamen te la`saren le `Romengi situacija aj kodja pe la Evropako levelo. E Komisija si reprezentirime vuni "DG-onca" ande Informalno Kontaktoski Grupa kata Ma`kar-themutni Organizacija kata `l Roma thaj Sinti. Ko-operacija k`rel e OSCE thaj vi o Prezidiumo kata EU kh`lel jek aktivno rola pe politikaki inicijativa kata "Steering Committee of the Roma Decade (2005–2015).

---

³⁴ `ov Membrong` Thema, kata Evropako Saveto, ratificirinde ande sa o Protokolo 12. Kadala Thema si: E Bosna thaj Hercegovina, e Hrvatska, O Kipro, e D`ord`ija, o San Marino thaj e Srbija thaj Crna Gora.

4. ŘOM PE `L IMPORTANTNI SEKTORALNI THANA

1. Numa xancı sigurni date egzistirin paj dramatično distanco mařkar e situacija kata `l Řom thaj êl gaže haj kodola date si pe sama kata socialno integracijaki politika ande EU. Kako raportosko kotor sİKavel xarnes e situacija le Řomengi ande vuni sekcije : Edukacija, bêřimaskê trjabe, sastimaski griža thaj socialno ažitimos. Maj dur sİKavel vi trjabe pe sama kata: Sekso, nomadizmo, thaj le aspektur kata `l řtete ande ljuma krujal.

EDUKACIJA

2. La Evropako Saveto thodja panž Evropakê ciljur pala lařarimos katal edukacija thaj kata `l treningoskê sistemur ande Evropa ži ka o bêřš 2010:

- i) Pe, sama kata `l žene, save mekên e škola maj anglal sar trobul, te arêsel pe ande EU jek kvota ando proseko, savi naj maj uči sar 10%;
- ii) O totalno numero kata diplomirani mathematičarja, akademičarja thaj texnologur ande EU trobul te barol maj cıřa 15% haj pe sa kodja vrjama trobul te xancol e disproporcija mařkar le murř thaj le žuvlja;
- iii) Minimum 85% kata `l manuša ande EU, kaj si 22 bêřšengê, si te agorisaren jek maj bari edukacija;
- iv) O numero kata `l žene, kaj si 15 bêřšengê thaj dabi žanen te ginaven thaj te ramon, si te xancol minimum 20% ande relacija kata o bêřš 2000;
- v) Ande EU trobul te avel o proseko le ženengo, save sičon permanento, ži po agor le trajosko, minimum 12.5% (kodja si le ženengi bučaki grupa, kaj si mařkar 25-64 bêřša).³⁵

3. Jek realno bilařimos si kodja, te o modo kata `l Evropakê Lisabonakê prijetetur pe sama kataj edukacija, kethane le dořenca kata rasaki segregacija, thaj kata aver marginalni forme anda ethnijakê motivacije, řaj dikhêl pes sar jek ařadimos

karing o drom karing e realizacija kata `l Lisabonakê ciljur. Anda kodja řaj ankljen vi akcionur, save řaj kêren situacija kata `l Řom thaj kata `l aver manuř, save ařên pe la edukacijaki marginalizacija, řnkê maj bilařes. Indikatorongê sistemur, kaj sas adoptirime te obzervil pe e iplementacija kataj Lisabonaki agenda, či registruin le diferentni pharimata le Řomengi thaj avere ethnijakê grupengi.³⁶ Kado nango than řaj del političarjon e zor, te na akceptuin negativni rasakê-specifični rezultatur, kana teljaren te implementirin le ambiciozni ciljur pe sama la edukacijaki. Le but Lisabonakê edukacijakê indikatorur, pe sama kata edukacijaki elita, po eksempla le řtar indikatorur pe sama kata "mobiliteto" kethane le faktosa, kê naj edukacijakê indikatorur pe sama kataj rasaki segregacija, pe sama kataj rasaki ekskluzija, thaj pe sama kata aver bilaře rezultatur, řaj anen ži kothe, te avel la Lisabonaki agenda na vorta implementirime thaj le političarja nařti arêsen le agendakê ciljur.

4. E situacija le Řomeni pe centralno sekcija kataj bazično edukacija si desa bilaři. O ERRC kêrdja ando Čexo kata `l bêřš 1998-1999 studije paj školaki situacija le Řomengi. E studija sİKavel bari rasaki segregacija ande `l Čexoskê škole.³⁷ Jek intesivno studija ankêrdili ando Čexosko foro Ostrava. E studija sİKadja pala školako bêřš 1998-1999:

- Maj but sar e dopařin kata `l řavoři, ande "remedialni specialni škole" pala řavoři, kaj ařile mentalno palpale. sas řomane řavoři;
- Maj but sar e dopařin kata `l Řomengê řavoři ande Ostrava, kaj sas pe la školakê bêřš, sas sİKade ande "specialni remedialni škole";
- O faktor, te arêsel jek řavoři ande kasavi "remedialno specialno škola" sas pala `l Řomengê řavoři 27 var maj baro numa te arêsel jek gažengo rakloři ande kasavi škola.

³⁵ Commission of the European Communities, "Commission Staff Working Paper: Progress Towards the Common Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks", Brussels, 21.1.2004, SEC(2004) 73.

³⁶ O 29. "Indicators for Monitoring Performance and Progress of Education and Training Systems in Europe" řaj arakhêl pe ande Komisija kata Evropakê komune, "Commission Staff Working Paper: Progress Towards the Common Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks", Brussels, 21.1.2004, SEC (2004) 73.

³⁷ Dikh: European Roma Rights Center, A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic, Budapest, 1999.

5. Palaj estimacija kata Āexosko governo žan ande sasto Āexo 75% kata `l r`omane řavoř`e, le anglune řkolak`e b`eř ande ařutimask`e řkole, kaj buřon "remedial special schools". O ERRC k`erdja studije ande Ostrava thaj vi ande aver Āeskosc`e thana thaj arakhlja avri, kothe kaj řan le r`omane řavoř`e ande normalni primarni řkolesi von koncentriřime ande vuni řkole, kaj smatron pe sar inferiorni "ghetosk`e" řkole. Pala kaća angluni studija, k`erdili pala kodja studija maj jek aver studija ando b`eř 2002. Kodja studija řikadja, k`e la řkolaki politika savi ank`erda o governo pe sama le R`omengi nas efektivno te ciknjarel o baro level kataj rasaki segregacija.

6. Le problemur ande Slovakija si sa kadja. Anda kodja, k`e Āi egzistirin egzaknti date paj R`omengi situacija ande Slovakija k`erdja o ERRC intenzivini studije pe tomna 2002 ande maj but Slovakijak`e řkolak`e distriktur. O ciljo sas, te k`erel pe jek precizno deskripcija paj edukacijaki situacija kata `l r`omane řavoř`e. Kaća studija řikadja, k`e pe řkolako b`eř 2002/2003 sas maj but de dopařin b`ejatur ande but Slovakijak`e řkole, pala studentur, kaj ařile la godjasa palpale (akana buřon "specialni řkole"), sas r`omane řavoř`e, ande vuni "specialni řkole" sas numa r`omane řavoř`e.

7. Vi ande Ungrong`e řkole si le R`omeng`e řavoř`en seriozni problemur pe sama la rasaka segregacijaki. Le Ungrosko Integracijako Memorandumdo, anavesa, "Joint Inclusion Memorandum" ("JIM"), sas signirime po 18. decembro 2003 kataj Evropaki Komisija thaj kata Ungrosko governo. O Memorandumo generalno priznajil la řkolako problemo pe sama kataj rasaki segregacija thaj malavel: "Ande karing 700 řkole, kaj si r`omane řavoř`e, arakhas ande edukacija rasaki segregacija (siĀon ande separadni klase)."³⁸

8. Le Ungrosko Edukacijako Ministerijumo, adoptisardja nadulmut akcije, kaj si lengo ciljo, te khoslol e segregacije ande le Ungrosko edukacijako sistemo. La integracijaki promocija, zakonosa garantuime, sar kaj ramol ando "JIM" si jek kotor kata proceso, savo teljarda la Edukacijako Ministerijumo, te bi khoselas pe e segregacija ande `l řkole:

"Jek zakonosa garantuime integracija, financirime kata governo, teljarel kata řkolako b`eř 2003/2004, te k`erel pe jek integracija kata řavoř`e, kaj naj len sa le avereng`e řanse, aj specifiĀno le R`omeng`e řavoř`e. Ka `l naselje thaj mahale, kaj si le maj but řavoř`e ande řkola socialno palpale, aj kodja andaj sama kata Āořimos, andaj sama la ethnijaki vaj anda `l aver same, k`erel pe promocija palaj integracija, kodolasa, te anen pe řavoř`e kaj si pe socialno sama maj feder vaj řal pe pe vizita kaj řkole ande `l aver naselje thaj mahale."³⁹

9. Vi ande Bulgarija arakhas ande `l řkole serijozni problemur pe sama kataj rasaki segregacija, k`e le R`omeng`e řavoř`e řan butivar ande `l substandardni řkole, save si vaj ande `l r`omane mahale vaj pař-pař`e kata `l r`omane mahale. Kadala řkole si prinřande sar "Gypsy schools" thaj anzaren generalno substandardno edukacija ande `k materialno Āořo regiono. O governo lja e obligacija palaj řkolaki desesperacija pe peste, ali fakto si, k`e numa r`omane NGOs ank`eren primerni desegracijak`e akcije ande vuni forur.⁴⁰ Jek projekto kata jek NGO ando foro Vidin, ing`erel r`omane řavoř`en kata jek substandarno ghettoski řkola, pe diferentni aver primarni řkole save si signifikantno maj laře. E sama le projektoski si desja laři, k`e sa le partnerur sa konsultirime.

10. Aver segregacijak`e forme ande řkole arakhle pe vi ande zapadno Evropa. O Dujto Raporto pa Njamco 2000 kata Evropak`e Savetoska Komisija kontra Rasizmo thaj Intolerancija (ECRI) del e propozicija, te ank`eren le guvernur studije pa kodja, sostar si le řavoř`e kata `l minoritetur "and`e `l řkole pala hendikepime prja but reprezentirime" thaj "and`e `l mařkarune thaj maj uĀe řkole pale prja xanři reprezentirime".<sup>41</sup> Studije kata Evropako Unijako Monitoringo thaj o "Advocacy Program" (EUMAP) kata "Open Society Institute" katar o b`eř 2003 řikade, k`e numa jek dopřin kata `l R`omeng`e thaj Sintong`e řavoř`e řan ande `l řkole haj katar kodola řavoř`e, kaj řan ande `l řkole, řan le maj but – ande uni regionur ři ka 80% – ande ařutimask`e řkole, "special schools".⁴²

³⁸ JIM Hungary p. 12.

³⁹ JIM Hungary p. 12.

⁴⁰ Pa efekto kata NGO-angardi desegracija ande Bulgarija, dih: Kanev, Dr. Krassimir, "The First Steps: An Evaluation of the Non-governmental Desegregation Projects in Six Bulgarian Cities: An External Evaluation Report to the Open Society Institute", Budapest: Open Society Institute, 2003.

⁴¹ ECRI Report, p. 11.

⁴² ERRC/EUMAP, "Joint EU Monitoring and Advocacy Program / European Roma Rights Center Shadow Report Provided to the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women Commenting on the fifth periodic report of the Federal Republic of Germany Submitted under Article 18 of the United Nations Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women", January 9, 2004, Budapest.

TEKSTOSKO BOKSO 1. E Desegracija ande la Bulgarijakē škole.

Ando školako bēš 2000-2001 teljarde Āomengē šavořē kata e Āomani mahala Nov Pat, ando foro Vidin, Bulgarija, te žan ande `l bi-segregacijakē škole. Kodja sas pala `k inicijative kata lokalni thaj mařkar-themutne NGOs. Le "Vidin-osko Projekto" sas e angluni školaki desegracijaki inicijativa kataj rig le Āomengi ande centralno thaj istočno Evropa. Kaća inicijativa teljardja, kana karing 300 řomane šavořē, ando Vidin kataj řomani škola ande mahala Nov Pat, line te žan ande 6 normalni škole ando foro. Maj anglal kataj inskripcija ande kodola hamime škole ando Vidin, ankēdili jek bari akcijaki promocija mařkar le lokalni řomane thaj le gažikane komune thaj mařkar la školakē raj thaj e lokalno administracija. Kata `l bēš 2000-2003 andja o programo efektivno e integracija kata 600 šavořē.

Tala kado projekto angēren busur le šavořēn kata lengi mahala ande škola thaj anen len vi palpale. Kodola šavořē, savengē trobul rigate školako ažitimos, dobin kodo rigate ande škola. Ando projekto kēren bući vi Āom, kaj si supervizorja, thaj save phanden komunikacija mařkar e familja le šavořēngi thaj mařkar e škola, te anen la školaki trjaba angle. Reprezentantur kataj organizacija DROM, save implementirin kado projekto si ando permanentno kontakto le řomane šavořēnca thaj obzervirin lengi integracija ande `l škole.

Ži adjes khēlen diferentni faktorur pala kodo lašo rezultato jek importantno rola. Prvo, le řomane šavořē si baxtale, te aven ande škole, kaj ankēdol čačuno sīkavimos thaj te šaj aven kethane le raklořēnca. Dujto, o proceso la desegracijako organisirisajlo thaj obzervisajlo kata jek řomani organizacija, savi andja taj formirisardja baro pačamos kataj rig le řomane familjengi. Po agor, le škole akceptuisarde řomane supervizorja, save sigurin, te aven le šavořē tretirime paćivales thaj pe sa kodo levelo sar le raklořē. Desar teljarda kado projekto ando Vidin, o projeko buhljardilo maj dur pe epta aver Bulgarijakē forur.

Kado inicijako modelo la desegracijako trobul te dikhēl pe maj but sar angluno paso pe čačuni direkcija, nego sar jek agorutno punkto. Zurali obzervacija pe maj lungo vrjama thaj evaluacija trobun te sigurin, kaj o kvaliteto kataj edukacijaki eksperijencija le šavořēnca arēsel o akceptuime levelo kata rasako jekimos ande edukacija. Kodja bušel: kaj kaća politika šaj ankēdol maj dur, le adekvatni treningoskē standardur šaj ankērdon, le rezultatur kata la školaki frekvencija thaj lengo rezultato si idendično, sar kaj si kaj svako prosečno studento. Pe sama kata jekimos trobul te angērdon vi le raklořē busonca ande `l škole, te bi sigurilas pe la rasako hamimos, ande sa le škole la komunakē, trobul te kēren pe maj bare investicije karing kodola škole, save ašēn ande `l Āomengē mahale puterde.

11. Ande Španija, avile ande `l palune bēša but škole "ghettosirime", specifično ande `l regionur kaj trajin but Āom. Ande vuni škole arakhas adjes 80% řomane šavořē kaj sas pe palune deš bēš numa 30-40% řomane šavořē. O José Cabanes,⁴³ jek sociologo thaj edukacijako eksperto malavel pa kodja:

- i) Kana žan maj but řomane šavořē ande `k škola, athoska ankalaven le gaže pengē raklořēn pa kaća škola;
- ii) Jek bari šavořēngi koncentracija, kata maj čoře familije thaj kata analfabetakē familje anel le škole ži pe kodo punkto, te ankēren jek maj čoro školako levelo. Anda kodja akalaven vuni gažengē familije pengē raklořēn pa kaća škola thaj thon len pe `l škole kaj aven len "maj but šajimata";
- iii) Familije kaj brigin anda pengē šavorengi edukacija mekēn kadala škole. Kodja anel

le škole ži kothe, ĩnkē maj but te ciknjaren la školako standardo aj vi o fakto, kē la školakē sīčaritorja pařuven permanentno pengo than, kērel e situacija ĩnkē maj phari. E konsekvencija pa kodja si, kē le familije, savengē raklořē maj ašile ande kodola škole thaj kaj brigin andaj bilaši situacija kata edukacijaki institucija, len pengē šavořēn avri haj vi Āomengē familije, kaj brigin anda lengē šavořēngi tehara.

12. Kaća situacija andja kodja, te phandaven pe vuni škole. Sas vi kasave pecimata, kē tela vuni bēšēnde phandadile po duj škole, jek pala aver. E zurali tendencija, te aven řomane šavořē koncentriřime pe numa vuni škole si evidentno pa `l Madridoskē date:

"Ando foro Madrid egzistirin 150 governoskē primarni škole. Ande panž škole kodolendar, si

⁴³ Cabanes Hernández, José: "Gitanos en la escuela: una realidad cambiante" en I Tchatchipen. Revista trimestral de investigación gitana. "The Roma in school: A Changing Reality" in I Tchatchipen. Quarterly Magazine of Roma Studies) No. 29. Instituto Romañ. Barcelona, 2000 p.26.

maj but sar 50% kata `l řomane řavořě kidime. Ande řkola, kaj arakhadon le maj but řomane řavorě, si o numero 84% (...). Kodja phagel e norma, savi rodel, te aven řavořě hulade pe sa le řkole. Kako problemo si ande `l privatni řkole řnkě maj baro. Mařkar le 165.000 bējatur, kaj řan ande primarni thaj sekundarni privatni řkole, arakhadon numa 999 řomane řavořě, jek dopařin lendar arakhadol ande `l ařutimaskě řkole."⁴⁴

13. Vi anda Francuzo egzistirin raportur paj segregacija pe edukacija. Jek debata pa kompleksno tretirimos la ethnijako ankēřdol mařkar jek zurali republikaki ideologija thaj vi anda aver. Studijakē ekspertur malaven, kaj but řavořě kata `l Ārom thaj kata `l Travellerja řan ande `l "specialni publikakē řkole, kaj si pala bējatur, saven si sićuvimaskē thaj adopcijakē problemur" haj but řan vi ande "Gypsy classes" kaj kēde len informalno ande `l normalni řkole. Ande vuni řkole řan ekskluzivno numa řomane řavořě. O razlogo si: le řkole arakhadon ande regionur kaj trajin le Ārom ande `l komune, save si hulade kata `l gařengē komune vaj le gaře ankalade pengē raklořēn anda kadala řkole.

14. Ande palune bēřš ande la řkolakē raj ande vuni thema, strategije (kodja vi ande Danska) pala "Āromengē řavořě, kaj nařti primin pe ande normalni vaj specialni klase". Rigate kata o fakto, kaj si kaća řkolaki akcija jek diskriminacijaki trjaba thaj anel le řavořēngē emocionalno bilařimos thaj dukh, ašel vi o fakto evidentno, kaj o standardo thaj o kvaliteto ka `l řavořě, save řan ande hulade řomane e řkole but maj tele, sar kaj si o standardo thaj o kvaliteto katar aver grupe."⁴⁵

15. Studijakē rezulatur anda Wales thaj andaj severno Irska (kaj si jek kotor katar UK) řikade eksemplur kata segregacijaki edukacija ka `l řomane thaj Travellerongē řavořě. La edukacijaki politika ande UK si o jek faktor, savo uključil le Āromen specifično ande monitoringosko thaj evaluacijako

proces, numa o progreso le řomane řavořēngō ande řkola si but dur kata progreso, kaj arakhas ka `l aver ethnijakē minoritetongē grupe."⁴⁶

16. Pe sekcija "permanentno sićuvimos, ři po agor le trajosko" naj le Membrongē Themen řisosko koncepto, sar řaj implemenřirinas kodja trjaba ka `l Ārom. Ande Italija trajin maj cīřa 100.000 Ārom. Buten lendar si len seriozni problemur te řkoluin pe. Numa la Italijako governo ři spomenuil le Āromen (řiti aver ethnijakē grupe) řisar ande pesko paluno raporto, karing e Komisija, kaj si paj implementacija kata permanentno sićuvimos, ři po agor le trajosko. La Italijako governo malavel: "Le direktive pala grupe, kaj si pe socialno thaj pe kulturaki sama marginalisirime, uključin intervencije pala migrantur, pala kriminalni grupe, pala hendikepime grupe, pala grupe kaj generalno ařile palpale, taj vi pala řuvla. Kado programo si ko-financirime kata ESF, thaj si pala `l regionur ando centralno severo thaj vi ando jugo."⁴⁷ Aver thema kaj ři sponenin le Āromen ande pengē raportur kaj si pe sama kata permanentno sićuvimos, ři po agor le trajosko, si: o Njamco, e Poljska, o řvedo thaj e Engleska."⁴⁸

17. Le opre řikade eksemplur řikaven e ekskluzija le Āromengi kataj generalno edukacija. Anda kodja trobun te ankēren le nacionalni guvernur thaj te řaj vi e EU, akcije pe kodja sama. La Evropakē řkolakē sistemur si centralirime, anda kodja trobun le nacionani edukacijakē Ministeriumur te len ande pengē vas jek inicijativa palaj integririme edukacija le Āromengi haj maj dur si te len vi sama, te avel sa kodja implemetirime strategijenca, pe sama kata rasako jekhimos. Pe sama kata primarno thaj la maj uči edukacija trobul te lel pe sama te aven ukljućime kadala punktur:

- Legalni thaj administrativni strukture, save sigurin o puterdo drom karing publikakē edukacijakē thana;
- Integracija – kodja bušel, le řkole te na kēren segregacija nego te maren pe aktivno kontra rasaki segregacija;

⁴⁴ Villarreal, Fernando y Wagman, Daniel: Gitanos y discriminación. Un estudio transnacional. (The Roma and Discrimination. A Transitional Study) Fundación Secretariado General Gitano. Madrid, 2001. p.36.

⁴⁵ Kaća studija ankēřdili tela RrAJE Programo (Roma Rights and Access to Justice in Europe) ande Bulgarija. Kadala diskrepanca si ilustririme ande `l termur pe diferentni levelur. Commission 3 of the Advisory Audit Commission, Sofia, Bulgaria 2002/3. Romani Baht Foundation.

⁴⁶ Department for Education and Skills, London. Ethnic monitoring PLASC data, 2004. <http://www.dfes.gov.uk/rsgateway/DB/SFR/s000448/index.shtml>.

⁴⁷ European Commission, Directorate General Education and Culture, "Implementing Lifelong Learning Strategies in Europe: Progress report on the follow-up to the 2002 Council resolution. Reply to the Commission questionnaire, Italy", Brussels, December 2003, p.117.

⁴⁸ Member States' progress reports, arakhadol pe European Commission website. http://europa.eu.int/comm/education/policies/2010/III_en.html.

- Eficientni direktive kontra sa, so ašavel la regularno školaki edukacija;
- Te del pe zurales thaj buhles dumo (thaj te trobula maj dur edukacija thaj treningo) karing sa le žene, kaj si pe edukacijaki sama, sar kaj si: sîkatorja, administorja, Ŗomengê thaj gažengê bêjatur, Ŗomengê thaj gažengê dada thaj deja;
- Zurale elementur ande formalno thaj informalno školaki agenda, kaj si kontra rasizmo thaj brutaliteto;
- Te aven sa le potrebni buća getome, te bi arêselas pe la edukacijao ciljo pe rasako jekhimos;
- Duje bêšegî edukacija, maj angal kataj angluni školaki edukacija pala sa le Ŗomane šavořê;
- Te peraven pe le barijere maškar le Ŗom thaj le gaže haj te kêrel pe e promocija pe sama kata laše relacije maškar le Ŗom thaj le gaže;
- Te avel gêtime školako materialo, savo si pa `l importantni Ŗomengê kontribucije pe sama la Evropako societeto thaj partikularno pa Ŗomengê kontribucije pala societeto le individulanone themesko. Te bi čiknjarelas pe o adjesuno baro anti-ciganizmo ande Evropa, kam avel importantno, te anzarel pe thaj te hasnil pe kado materialo ande savořê škole, na numa kothe, kaj si but Ŗomane šavořê;
- Te avel gêtime materialo pa `l Ŗom, pala kulturaki edukacija – uključime e Ŗomani šib, historija thaj kultura – pala `l Ŗoma thaj pala `l gaže.

18. Trobul vi te spomenil pe, kê ande paluni vrjama teljarde vuni thema, te anzaren stipendije karing le Ŗomane studentur po univerziteto thaj pe `l maj uče škole. O rezultato kata kaća politika si, kê ande vuni Membrongê Thema (partikularno ande vuni neve Membrongê Thema) barilo ande palune bêšša, o numero le Ŗomengo po univerziteto. Kasave thaj slični strategije trobunas te astaren vi kodola thema, kaj kodja strategija ãnkê čî egzistiril, haj le stipendije trobunas te anzardon po malado levelo.

19. Pala o standardo kataj EU, thaj sa-jek sar si le ažitimaskê principije kata e EU, si te khêlen uni programur kataj EU jek direktno rola, kana si po pušimos e fomacija thaj le kondicije palaj integracijaki edukacija. Paša kodja, te kiden pe date thaj te thon pe la strukturakê kondicije palaj skica kataj nacionalno politika, šaj hasnin pe vuni Unijakê programur te realizuil pe jek socialno pařuglimos ande sama kataj Ŗomani edukacija. La Evropaki Unijaki Generalno Direkcija palaj Edukacija thaj Kultura organizuisarel buhle programur, save den dumo e kooperacija maškar le Membrongê Theme thaj maškar le kandidatongê

thema, ande sama la edukacijaki, ande sama le treningoski thaj ande sama le têrnengi. Le maj but kata kadala programur anzaren šajimata pala projektur, save šaj lašaren le Ŗomengi edukacija, thaj le Ŗomengo treningo thaj ande kritični slučajur ažitin pe integracijaki politika ande edukacija. Jek eksemplo si e promocija kataj interkulturaki edukacija kontra e socialno ekskluzija kodolasa te del pe dumo karing grupe kaj si len xancî šanse. Kodo programo, si les prioriteto ande Evropako Unijako Komunako Akcijako Programo pe sama kataj edukacija 2000-06 (têrnimasko programo).⁴⁹

20. Ande kodo programo si le ciljur kata “Comenius Action” (školaki edukacija) e promocija kata interkulturako haćarimos kodolasa, te ankêřdon transnacionalni aktivitetur kontra rasizmo thaj ksenofobija thaj te lašardol la edukacijaki situacija kata `l migrantongê bućarja, bućakê phirimaskê manuša, Gypsies thaj Travellerja. Jek řindo kata `l trasnacionalni projektur pe sama kataj Ŗomengi edukacija thaj treningo si vaj sas dine dumo ande `l palune bêšš kata programo “Socrates” (škola, uči thaj phurengi edukacija) kata programo “Leonardo da Vinci Community (vocational training) Action Programmes” thaj vi kata “Youth programme”. Ŗoma-specifični transnacionalni projektur, save si financirime ži ajdes, si pe sama, sar kaj si: školuimos, edukacijako levelo, interkulturaki edukacija thaj dialogo, treningo le sîćatorjengo, Ŗomane mediatorja thaj le Ŗomengê problemur, te arakhên bući vaj te astaren pale o drom la edukacijako.

21. E EU anzardja pe nakhli vrjama rezolucije save si eksplicitno pe Ŗomengi sama. Ando bêšš 1989 adoptisardja o Konzilo le Ministerongo palaj Edukacija e rezolucija 89/C 153/02 “Paj provizija kata Škole pala `l šavořê kata `l Gypsies thaj Travellerja”. E rezolucija kata o bêšš 1989 sas skicirime andaj situacija kata nomadični Ŗom, Gypsies thaj Travellerja, save trajinas pe kuća vrjama ande `l Membrongê Thema kataj EU. Ando ramo kata akana buhljardi Evrapaki Unija trobun le institucije la Evropaka Unijakê te kêren jek revizija pa `l EU strategije save si pe la edukacijaki sama kata `l Ŗomane šavořê thaj ande jekh te len sama pa `l direktive, save si kontra la rasaki diskriminacija thaj kontra la rasaki segregacije ando edukacijako sistemo. Kadja, sar kaj ko-financiril la Evropako Socialno Fondo edukacijakê inicijative ande Membrongê Thema, šaj te zurjarelas o ESF vi le direktive, save len sama pe le Ŗomengê edukacijakê trjabe, aj kodja kataj šavořengî edukacija ži kaj phurengi edukacija.

⁴⁹ Decision No. 1031/2000/EC of 13th April 2000.

BUĆI

22. Ka o Lisabonako Evropako Konzilo thodja peskê la Evropaki Unija korko`o o ciljo te k`erdjol "te avel e maj bari, kompetitivno thaj dinamično ekonomijaki zor pe l`juma, pe baza le `zanglimaski. Kodolasa te barjol e ekonomija thaj te aven maj but thaj maj laše bućakê thana le manušêngê thaj te k`erdjol jek maj baro socialno phanglimos". E strategija skicirisajli te arêsel e EU pale kodola kondicije, te avel svakone manušês bući thaj te zurajvel o phanglimos `zi ka bêš 2010. Le Konzilosko ciljo si, kodola strategijasa te vazdel ande sasti Evropa la bućaki kvota karing 70% thaj la bućaki kvota kata `l `zuvlja opral kata `l 60% `zi ka bêš 2010. La Evropako Konzilo kata Stockholmo (marto 2001) maj thodja duj intermediatni ciljur thaj jek adicionalno ciljo: la bućaki kvota trobul te vazdel pe totalno karing 67% `zi ka bêš 2005, la bućaki kvota pala `zuvlja karing 57% `zi ka bêš 2005 thaj 50% pala phure bućakê manuša – `zi ka bêš 2010. O Konzilo ando foro Barcelona (marto 2002) dja peski konfirmacija pa kodja , kaj o šêrutno ciljo la Evropako Unijako si, te na ašêl `ci jek `zeno bi bućako thaj rodja jek zurardi Bućaki Strategija, te bi avelas la Lisabonaki strategija ande `k buhljardi Evropa afirmime.

23. O šêrutno instrumento kataj EU pala implementacija kata kadala ciljur si la Evropaki Bućaki Strategija (EES).⁵⁰ Le šêrutni punktur kataj EES si:

- Bućakê Direktive: palaj propozicija kataj Komisija trobul te prezentiril la Evropako Saveto svako bêš direktive, save si pe sama kata `l generalni prioritetur ande la bućaki politika kata `l Membrongê Thema;
- Nacionalni Akcijakê Planur: svako Membrongo Them trobul te skiciril jek bêšesko Nacionalno Akcijako Plano, kaj s`ikavel, sar šaj implementirin pe le direktive ande nacionalno praksa Kidime;
- Bućako Raporto: E Komisija thaj la Evropako Saveto trobun kethane te kêren kontrola pa svako Nacionalno Akcijako Plano thaj pala kodja te prezentirin kethane jek Bućako Raporto. E Komisija trobul je prezentiril jek nevi propozicija te šaj kêrel pe ando aver bêš, jek revizija kata `l Bućakê Direktive;
- Rekamandacije: Pala la Komisijaki propozicija šaj o Saveto te anel decizija, marojitetoskê

votenca, te prezentirin pe specifični themskê rekomandacije.

24. Evidentno si, kê la rasaki sama khêlel jek negativno rola pe la bućako marketo. Numa je bare raj ande EU, save anen le decizije, `ci kêrde line dosta sama pe pengi bućaki politika, pala minoritetongê grupe, te bi eliminirinas lengi bibućaki situacija pe bućako marketo.

25. O rezultato kata kaća politika, kaj `ci anel pe kodja sama a`zutimos, s`ikadjol ande kodja, kê ande `l Nacionalni Akcijakê Planur palaj bući, `ci spomenin pe le R`om vaj Gypsies. Jek revizija kata `l Nacionalni Akcijakê Planur pala bêš 2003 s`ikadja, kaj sa kadala thema `ci spomenin le R`omen: e Austrija, e Belgija, e Finska, o Njamco, o Francuzo, o Švedo, e Španija, e Engleska, e Holandija thaj o Portugalu. Numa jek, e Irska spomenil le R`omen, resp. "Travelleron", ande pesko Nacionalno Akcijako Plano paj bući.

26. Le R`omen thaj avere grupen, anavesa "Gypsies" si len signifikantni problemur pe bućako marketo, te arakhên lašes poćindi bući. O rezultato pa kodja si, kê disproportionalno but R`om ašile bi bućako. Kothe, kaj egzistririn date pa `l R`omengi pozicija pe bućako marketo s`ikadon seriozni disparitetur. Po eksempla, le oficialni date, pala 3. kvartalo le bêšesko 2003, s`ikaven jek kvota kata karing 87.5% R`om, save ašilesas pe kuća vrjama ande Slovakija bi bućako. E totalno kvota manušengi ande Slovakija, save ašile sas pe kuća vrjama bi bućako sas 14.2%. Paj Španija egzistril e estimacija, kaj karing le R`omengi dopašîn, kaj šaj kêrenas bući, naj len stabilni vaj legalni buća.⁵¹ Ando Čexo sas e totalno kvota kata `l manuša, kaj ašile bi bućakao 10.8%, aj kodja pe anglune s`on kata bêš 2004.⁵² E R`omengi kvota, kaj ašile bi bućako, sas palaj estimacije maškar 50% thaj 80%.<sup>53</sup> Inoficialni estimacije, pe baza kata kompetentni sociologični studije, s`ikaven pala `l R`om jek kvota maškar 50-80% žene kaj ašile bi bućako, pala `l muš karing 10% thaj pala `l `zuvlja karing 90%.⁵⁴

27. Jek baro numero kata `l R`om ando Čexo –thaj vi avere thanende- dikhên peski pozicija ando bućako marketo bilašes, von ašile palpale andaj rasaki diskriminacija. Po pušimos, dali našti

⁵⁰ Maj but informacija paj Evropaki Bućaki Strategija arakhên po: www.europa.eu.int/comm/employment_social/employment_strategy/index_en.htm

⁵¹ Dujto Nacionalno Akcijako Plano pala Socialno Integracija ande amp`eracija la Španijaki. (Appendix I. Diagnosis of the situation of Social Exclusion in Spain) Ministry of Labour and Social Affairs, Madrid, 2003. p.14.

⁵² Právo, February 10, 2004.

⁵³ Joint Inclusion Memorandum, Czech Republic, 2003, p. 6.

⁵⁴ Výzkum internetných vztahů: zpráva, Brno: Masarykova Univerzita, 2001.

TEKSTOSKO BOKSO 2.**Āromengē Bućakē Inicijative ande Španija.**

O ACCEDER Programo, ko-financirime kata Evropako Socialno Fondo, sas jek inicijativa kata Fundaci3n Secretariado General Gitano (FSGG) ando ramo kata Multi-regional Operatrive Programme 'Fight Against Discrimination' ande Španija. Dešutrin avtonomni regionur thaj maj but sar štarvardeš forur, kēren kolaboracija pe kodo programo. O šērutno ciljo si, te arakhēn bućakē thana, pala grupe, kaj socialno naj zuralo (maj but si kodja le Ārom) kodolasa te formirin specialisirime bućakē ofisur, save anzaren treningo, medidacija thaj saveto. O programo ACCEDER teljardja ando bēřš 2000 thaj kam getil pe ando bēřš 2006. Kaj o ACCEDER si 47 ofisur ande 44 komune thaj maj but de 70 privatni publikakē raj participirin. Ande strategija arakhas duj šērutne ciljur:

- te lašarel pe taj te lokjarel pe o drom karing e bući pala `l Ārom;
- e promocija kata neve buća, pe sekcija, servizakē buća.

De katar o decembro 2003 anzardilo 16.961 ženengē azutimos, (67% lendar sas Ārom), thaj 9.741 žene arakhle bući. Le servizosko sektoro ašēl po angluno than, 66% kata sa ēl kontraktur, po dujto than ašēl la industrijako sektoro (17%), po trito than ašēl la konstrukcijako sektoro aj pala kodo e agrikultura (3%). O lundžimos kata `l bućakē kontraktur: 45% kata `l kontraktur nakhēn 3 s3n haj 10% kata `l kontraktur nakhēn jek bēřš⁵⁵.

O programo lja e nota "laši praktika", kata Evropako Socialno Fondo, pe intermediativno evaluacija kata Operativno Programo 'Marimos Kontra e Diskriminacija.

arakhēnas bući anda pengi ethnija, afirimisarde kodja 61%. Ande 2/5 kata řomane familije ašilo jek ženo bi bućako haj ande 1/3 kata romane familije lel jek ženo vaj ženi invalidoski penzija.⁵⁵

28. Evidentni indikatorur sīkaven, kē la rasaki diskriminacija si jek bari barijera pala `l Ārom, pe bućako marketo. Po eksempla, bućakē ofisur anda maj but thema dine e informacija, kē la bućakē raj sajek zumade te den buhljaren kodja, "le Ārom te na kēren bućakē aplikacije". Pe bibax, ramosarde bućake ofisur vunivar pe `l liste pala `l bućakē raj o ethniciteto le manušēngo, kaj roden bući, kadja le potencialni raj kaj den e bući, šaj dikhēnas kon si "Ārom" haj

či na priminas les. Ande vuni thema ande Ārom la bućakē ran anglaj kris andaj rasaki diskriminacija. Vi te si zurales pharo, te sīkvel pe e evidencija la došaki ande sama la rasaki diskriminacija, ande vuni krisakē procesur daštisarde le Ārom te sīkaven o čačimos peska rasaka diskriminacijako, haj e kris krisisardja la bućakē ran pe glaba. Kadala vuni laše rezultatur naštisarde te cīknjaren la buhljardi rasaki diskriminacija pe la bućako marketo. Trobul te kidel pe maj dur bari zor, te ašavel pe pe bućako marketo o dispariteto pe bućaki sekcija haj te implementiril pe o pariteto pe bućaki sama ando zakono.

29. La bućaki politika thaj la bućake strategije po standardo la Evropaka Unijako thaj le Membrongē Themengo si te aven evidentni, buhljarde thaj regularno obzervirime. Von si e esencialno baza pala minortetongo socialno integracija, uključime si katka vi e integracija le Āromengi. Potrebni si vi regionalni planur pala bućakē thana, te šaj žal e politika lašes angle. Kodja trobul partikularno ande `l regionur kaj ašile le Ārom bi bućako thaj kaj trajin desa č3řivanes. O razlogo pa sa kodo si: personalni, socialni thaj ekonomijakē hendikepur, save kērdile anda bibućakerengi situacija pe maj lungo vrjama. Ande `l regionur kaj si e kvota le Āromengi, save ašile bi bućako, but ući vaj totalno, si te ankērdon strategije, save uključin financijako ažitimos, te dikhen le raj, save den e bući jek benefito kana primin Āromen pe bući. Kaj ašile individualni Ārom maj lungo vrjama bi bućako, si le direktive te anzaren jek ažitimasko nakhimos te arakhēn o drom palpale pe bući.

30. Le Evropaka Unijakē programur ando Čaptero 3 thaj šērutnes le programur ERDF, EST thaj e "EQUAL Community" inicijativa, lokhjarde e bući pe `l projektur, save si pe sama le Āromengi, pe bućaki sekcija ande vuni Membrongē thema. Vuni kata kadala programur sas financirime kata Evropaka Unijako programo "EQUAL". Kaća inicijativa si la o ciljo te anzarel fondur neve projektongē kontra diskriminacija thaj socialno ekskluzija pe `l bućakē marketur. De katar o bēřš 2001 financirisardja o programo EQUAL karing 45 programur kaj sas vi pe le Āromengi hasna vaj von sas o specifično ciljo vaj von sas pe šērutno than kethane avere hendikepime grupenca pe `l maj buhle programur. Le maj but Evropaka Unijakē Membrongē Thema thaj duj kandidatongē thema, save dobisarde o programo EQUAL ando bēřš 2002, si len minimum jek vaj duj projektur, save anen e integracija le Āromengi pe bućako marketo angle. Membrongē Thema, kaj kasave projektur ĩnkē naj implemetirime si e

⁵⁵ Katar: STEM, Romani community in the city, November/ Dezember 2002, in Analýza sociálnē ekonomickē situace romskē populace v Āeskē republice a návrhy na opatření, Praha:, Praha: Socioklub, 2003, p. 260.

Danska, o Luksemburgo, e Holandija e Belgija thaj e Finlandija. But aktivno sas vi o "Directorate General for Research and Innovation", savo financirisardja jek trine bĕršengo projekto (WORKALO) pa `l barijere, save iskljuĉin le Āromen anda Evropako marketo. Pala `l eksemplur sluŹin: o Francuzo, o Portugalo, e Rumunija, e Őpanija thaj e Engleska. O projekto sas financirime tala 5. "Framework Programme" (1998-2002).

31. Po agor Źaj phenel pe, kĕ e buĉi si jek importantno mexanizmo pala socialno integracija. E funkcija kata buĉako marketo ande svako societeto si jek indikatoro pala leski pozicija karing rasa thaj socialno ĉaĉimos. Studije andine o rezultato, kĕ butivar egzistirin bare diferencije ande bibuĉakerengi kvota, maŹkar le Āromengi komuna thaj maŹkar aver grupe ande sa kodo societeto. Le governur thaj aver organur Źi akana ĉi sĉikade adekvatni reakcije pe `l buhljarde raportur pa rasaki diskriminacije ande buĉi. Projektur palaj buĉi le Āromengĕ, kaj aŹile bi buĉako, Źi akana Źi sĉikade rezultatur pe sama kata familjako thaj komunako ĉořimos thaj pe lengĕ unŹulimata. But řomane specifiĉni programur, kaj si pe sama la buĉaki anzaren numa aŹutimaskĕ buĉi thaj ande lende numa minimalno treningosko Źajipe vaj ĉi sosko treningosko Źajipe naj. La buĉaki politika si jek sektoro, kaj ĉi gĕlo but angle ande vuni Membrongĕ Thema, kaj si kaj si e vorba pa lende ande kaĉa studija.

BĔŹĪMOS

32. Ande Evropaka Unijaki politika ĉi khĕlel o BĕŹimos kasavi bari rola sar kaj khĕlen la le aver integracijakĕ projektur, sar pe eksempla e buĉi. Naj jek specifiĉno Generalno Direktorato ande EU, savo si pe bĕŹimaski sama, kata "European Regional Development Fund", jav vi egzistiril jek opozicija, te buhljon la Unijakĕ kompetencije pe kaĉa sama, partikularno anda fakto, kaj le bĕŹimasko programo si prja kuĉ. La Evropaka Unijakĕ Rasengĕ Direktive zabranin eksplicitno rasaki diskriminacija ande bĕŹimaski sama. Numa ande Komisija si e diskusija, i te adoptiril pe jek bĕŹimasko indikatoro vaj maj but indikatorur, maŹkar le indikatorur, save si pe sama kataj socialno ekskluzija. Kodja buŹel, kaj akceptiril pe e Źĕrutni rola le bĕŹimaski, ande `l direktive, kaj si pe sama la socialnona integracijaki. Le ekspertur

malade, kĕ kothe kaj andine le projekur jek laŹo rezultato, khĕlelas o bĕŹimos sadajek jek Źĕrutni rola pe integracija le Āromengi vaj pe integracija kata aver ekskluzime minoritetur. Kothe, kaj gĕlo le bĕŹimako laŹarimos miŹto angle, arĕsel pe butivar o punkto, kaj ĉi boldel pe palpale, haj e integracija Źal laŹes angle.

33. Jek baro problemo si kodo, kĕ but Ārom ande sasti Evropa trajin ande substandardni khĕra, vaj ande prja zuales substandardni khĕra, vaj butivar trajin ande ghettur vaj pe thanende kaj si kadja karakterisirime:⁵⁶

- Naj siguripe, kaskĕ perel e phuv pe savi bĕŹen;
- Naj siguripe ande pozicija le khĕrengi kaj bĕŹen (e permanentno dar, te aven dine drom zorasa);
- Inadekvatno kanalizacija (vaj naj kanalizacija). Problemur anda: elektrika, udud, pimasko paji, gunoj, tatimos thaj transportosko servizo.⁵⁷ Ande vuni ekstremni slamur naj ĉi jek anda kadala trjabe;
- Le bĕŹimaskĕ thana si Źudine dur thaj dur kata aver bĕŹimangĕ thana thaj dur kata publiĉni servizur sar kaj si: laŹe Źkole, poŹtako servizo, sastimaski griŹa thaj aver foroskĕ institucije, kaj si pala trajosko standardo importantni;
- Le Ārom si permanentni darade kata nasvalimata vaj epidemije;
- E permanentni dar kata policijako brutaliteto thaj kata arbitrarni akcije kaj si zabranime paj rig kata fundamentalni maŹkar-themutne thaj Evropakĕ manuŹikane ĉaĉimata;
- Segregacija kata aver komune ande `l thema kaj sa baron (O Āexo thaj o Ungro priznaisarde kodja, sar importantno djela);

34. Le Āromengĕ bĕŹimaskĕ thana si diferentni ande `l diferentni thema. Diferencije si maŹkar le gavengĕ regionur, le forongĕ regionur thaj le semi-forongĕ regionur. Ande vuni thema mothon le Ārom, kĕ: "e phuv tala amare punřĕ xasajvel". Kodja anda kodo, kĕ bute Āromen den drom anda `l khĕra thaj anda `l komune thaj vi anda bikinimos kata `l socialni khĕra. Butivar den le familjen kata `l Ārom, Travellerja thaj "Gypsies" zorasa drom, save aŹen nomadur thaj anda kodja, kaj naj dosta oficialni kampingoskĕ thana, musaj si te kampirin pe zabranime phuv.

35. Le socialni bĕŹimangĕ khĕra si but diferentni maŹkar le Membrongĕ Thema, po eksempla: Holandija 35%, Slovakija 3.7%, Ungro 9%, thaj

⁵⁶ But punktur ande kaĉa situacija si vi pe bĕŹimangi sama kata but řomane familije, save phiren, sar kaj si kodja signifikantno ande Engleska ka `l Ārom/Gypsies/Travellerja

⁵⁷ Vi kothe, kaj arakhas servizur, si kodola butivar problematiĉni. Po eksempla: Kolektivni pajeskĕ metnur ando Ungro, kĕrde masivni pajengĕ troŹkur thaj permanento sas le Ārom dine drom anda `l khĕra. Ande Bulgarija Źinde le raj le Āromengĕ o elektriko. Ande kodja, kaj vuni Ārom naŹti poĉinenas elektrikoskĕ raĉunur, Źinde le gaŹe o elektriko savořengĕ. Kana aŹade le raj le servizur, le Rom butivar aŹile ande vuni sluĉajur ando xaoso.

Belgija 7%. Trobul te kêren pe maj but socialni bêšîmaskê khêra, kothe kaj si numa xancî thaj te obzerviril pe o buhljardo bikinimos le socialnone bêšîmangê khêrengo paj rig kata `l lokalni raj ande vuni thema, specialno ande vuni neve Membrongê Thema. Arbitrarni bimalade kriterije pe hulavimos kata socialni khêra šaj len pe butivar sama. Maj dur trobun te ašaven pe vi kasave praktike, save kêren diferencija maškar xatam “pačivale čorê manuša” thaj “bipačivale čorê manuša”.

36. Pe kača vrjama ankêrdol jek debata pa kodja, so šaj kêrel pe kontra substandardni slamoskê bêšîmaskê thana. Importantni inicijative xutildja e OSCE misija kata demultaji Jugoslavija thaj o “UN Habitat” te realizuinas pe le “Millennium Development Goals”.⁵⁸ O EU programo “PHARE” anzarđja jek signifikantno fondo palaj infrastruktura kata tranda `Romengê bêšîmangê komune ande Slovakija. Ande purane thaj vi ande neve Evropakê Membrongê Thema arakhas vi aktualni projektur, kaj lendar jeg data šaj sičuvasa. Šaj `nkê naj e vrjama, te hačardol već akana lengo impakto, savo žal pe lungo vrjama, kê le projektur teljarde nadulmut.

37. Pe sama kata `l `Romengê slamur ašel o riziko, te e EU thaj aver maškar-themutne sponzorja aven anade, maj te barjaren le `Romengi segregacija pe sama kata bêšîmaskê thana. Jek konsultanto, savo kêrdja jek evaluacija pa `l `Romengê bêšîmangê projektur ande Slovakija maladja: “Le `Romengi bêšîmaski situacija, či dikhêl pe sar jek kotor kata generalno bêšîmaski politika, nego maj but sar jek partikularno problemo le `Romengo. Anda kodja si e tendencija, te rešîl pe kodo problemo ando konteksto la `romaja politikasa thaj te si šajipe, la Evropaka Unijaka financijakê ažitimasa. (...) Ande bare forur thaj specialno ande `l forur, šaj pecil pe, kê `Rom žan taj mangên khêř bêšîmaskê pe socialno sama thaj či dobin les, vaj dobin les numa athoska, te ankêrel kado partikularno foro jek programo, pe `Romengi bêšîmaski sama. (...) Muř ekperijencija si, kê le `Rom dobin `Romengê socialni khêra` haj kodja ašavel generalno radikalno svako integracija.⁵⁹ But importanatno si, kê ande maj but thema, te lel pe sama pe integracijako, bêšîmasko problemo. Kodja si so maj but importantno, kê si fondo pala `Romengê bêšîmaskê projektur.

38. La politikaki volja, pe nacionalno, thaj partikularno pe lokalno levelo, si importantno, kana trobun te dobin Roma Gypsies vaj Travellerja

adekvatni bêšîmaskê thana. Pe sama le bêšîmaski si e komuna o šêrutno faktoro. Nacionalni regule thaj politike si te anzaren eksplicitni direktive karing le komune, pa kodja, so si lenge obligacije, pe sama kata socialno bêšîmos pala marginalni grupe thaj partikularno pala `l `Rom, Gypsies thaj Travellerja thaj si te sigurin vi le potrebno financija te kinel pe eventualno phuv kata privatni raj.

39. Vi kothe, kaj egzistiril la politikaki volja, si o financirimos butivar insuficijentno vaj či na egzistiril, kê le khêrengi konstrukcija thaj le khêrengo lašarimos si kuč. Ande EU egzistirin zurale limitur, te hasnin pe fondur pe bêšîmaski sama kata “Regional Development Fund”. Kadala fondur si pe sama palaj komplimentarno infrastruktura sar kaj si e griža pala paj, e kanalizacija. Del pe e rekomandacija palaj revizija kata kača politika. E adjesuji revizija kata Strukturako Fondo kam definiril o buhlimos thaj la hasnako modo kata “European Development Fund” palaj perioda 2007-2013. Potrebno si te siguril pe, te šaj hasnil pe o fondo ande vrjama kata 2007-2013 adekvatno pala bêšîmos thaj palaj komplimentarno infrastruktura kataj rig le `Romengi thaj vi kata aver vulnerabli grupe. Te naštila pe, te financiril pe o bêšîmos šaj e ERDF te kêrel revizija, le guvernur kaj dobin le fondur, von te financirin le khêrengi konstrukcija thaj renovacija thaj e ERDF te financiril e komplimentarno infrastruktura. Kana hasnin pe kasave fondur, mišto avla, te lel pe sama pe desegregacija kata `l `Romengê komune, kodolasa, te kêren pe droma karing le `Romengê komune thaj te phanden pe le `Romengê komune pe `l servizni strukture save egzistrin, – sar kaj si elektrika, paj thaj o servizo savo angêrel o gunoj avri.

40. Pe sama kata projektongo planingo, egzistirin vuni pozitivni eksemplur (partikularno trin Španijakê projektur), numa si pe kodja sama vi bilaše praktike. Le trin spomenime pozitivni eksemplur si kaven (i) e formacija kata jek integracijako bêšîmasko projekto, thaj kethane lesa socialni servizur thaj mediatorja; (ii) o governo te anzarêl fondur karing le NGOs, te kinen von `romane familjengê bêšîmaskê thana thaj te thon lengê pašê socialni servizur; (iii) o governo te anzarêl fondur, le lašarên pe le `Romengê khêra, save arakhadon ande `l zurales rimome regionur. Ande kodo trito programo sas plus jek bučako programo, kadja šaj lašardonas vi le khêra. O pozitivno efekto katar e kombinacija buči thaj/vaj socialno ažitimos ande le bêšîmaskê projektur već spomenisardjam.

⁵⁸ O ciljo 11 kata o Milenijumo Developmento si: “By 2020, to have achieved a significant improvement in the lives of at least 100 million slum dwellers”.

⁵⁹ Ekspertongi evaluacija kata Mr Laco Oravec tela ERRC/Milan Simecka Foundation/COHRE, projekto pa bêšîmaskê ažitimata le `Romengê ande Slovakija.

41. E maj laši methoda ande Řomengi bēšimaski trjaba si: te aven le Řom phangle ande sa kodola buća, kaj si: planirimos, konstrukcija, administracija thaj ankērimos le khērengo. Modelur egzistirin kaj le Řom kontrolirin le bēšimaskē trjabe, kodolasa kaj ankēren e administracija kethane, inkluzivno la zorako hulavimos maškar la komunakē membrur. Kaća maj laši methoda trobulas te hasnil pe, ande sa kodola Membrongē Thema, kaj si publični fondur potrebni pala oficialni phuvja pe sama kata `l Řom, Gypsies thaj Travellerja, save trajin nomadikane modosa.

E GRIŽA PALA SASTIMOS

42. O puterdo drom karing e sastimaski griža si o šērutno kotor kataj EU anti-diskriminacijaki agenda. La EU Rasengi Direktiva zabranil eksplicitno la rasaki diskriminacija po sektoro kataj sastimaski griža. La Evropaka Unijako Generalno Direktorato pala Publikako Sastimos formiril pe kaća vrjama generalni sastimaskē indikatorur, maj dur financiril vi jek Komunako Akcijako Programo, pe sekcija kata publikako sastimos (2003-2008). La bućako plano pala o bēš 2004 malavel, kē socialno inegaliteto, “gender mainstreaming” thaj aspektur kaj si phangle le manušēngē bēšēnca, si te avel e trjaba kata svako bućaki grupa. E bućaki grupa, kaj si pe sama kata `l sastimaskē faktorur, si te kērel bući vi pa socio-ekonomijakē trjabe, pe sama kata `l minoritetur thaj pe sama kata migrantni grupe.

43. Šaj malavel pe, kē partikularno či egzistirin date pa sastimos le Řomengo vaj date paj situacija vaj ekskluzija le Řomengi pe sama la sastimaska grižaki. Numa xancī studije kērdile, save sīkaven, sode puterdo si o drom le Řomengo karing e griža le sastimaski haj but ekspertur kata `l sastimaskē institucije si kontra ethni-specifični studije.

44. Kothe, kaj egzistirin date sīkavel pe jek situacija, savi si čaćimasa brigaki. Pa `l seriozni publikakē sastimaskē rizikur, sar kaj si e tuberkuloza, ašundjol butivar kata publikakē raj, save mothon kaj si zurales buhljardi maškar le Řom save trajin ande `l izolirime slamur.⁶⁰ Numa kontra sa kodja či ankērdja

pe ži akana či soski medicinaki akcija. Le doktorur Sánchez thaj Dorado prezentirin ande pengo raporto pa `l Španijakē Řom pala Evropako programo ROMEUROPE jek lista pa `l studije, save sīkaven o buhljarimos kata `l nasvalimata, kaj šaj nakhēn manuš-manušēstar thaj vi aver nasvalimata:

- i) maj baro buhljarimos kata hepatitis A maškar le řomane šavořē,
- ii) maj baro buhljarimos kata hepatitis B (maškar khamne žuvlja si e kronično infekcijaki kvota 8.4%, kaj generalno populacija si e kvota 1.4%);
- iii) maj baro buhljarimos kataj tuberkuloza thaj kata asthma.

45. Ande `l komune, kaj si krujal le Řomengē komune ande Evropa, arakhadon diferentni nasvalimata, save nakhēn pa `l seksualni kontaktur (STDs), sar kaj si vi e infekcija HIV/AIDS. Pa sa kodja či egzistirin dosta koprehenzivni date, kodja mothodjam ande kodo raporto vi maj anglal. Evidentno si vi kodja, kē butivar si le date, save egzistirin naj vorta thaj naj dosta egzakti. E bari bibax si, kē lokhēš kodolasa šaj vazden pe thaj konfirmirin pe negativni stereotipur ande kodja sama pa `l Řom.

46. Evidentno si kodja, kē socio-ekonomijakē trjabe ande `l komune l si len bari in uenca pe `l rizikoskē faktorur, kaj si ande sama kata STDs thaj HIV/AIDS. Anda sa kodja arēsen le infekcije kata HIV/AIDS disproportionalno le minoritetongē grupe ande centralno thaj istočno Evropa⁶¹ aj but Řomengē komune si te peren pe rizikoskē grupe. O čořimos, e bibućaki situacija thaj e diskriminacija si faktorur kaj si responsibli, kē vuni Řomnja thaj tērne šeja arakhadon ande seksoski industrija. Kodolasa si le len disproportionalno baro riziko te astaren e infekcija kata STDs thaj HIV/AIDS, numa naj egzakti informacije paj aktualno situacija pe nasvalimaski sama.⁶² O žanglimos thaj e informacija pa `l nasvalimata, sar von šaj nakhēn manuš-manušēstar, personalno protekcija thaj sastjarimaskē šanse si pe but cīkno levelo thaj barjaren o riziko le Řomengo pe kodja sama.⁶³

47. Ande paluni vrjama teljarde vuni inicijative kata `l guvernur thaj kata `l NGOs, te tretirin pe

⁶⁰ Le Poljskako Joint Inclusion Memorandum thaj Lithuania's Government Programme pa `l Řom eksplicitno malavel, kē e tuberkuloza si jek problemo maškar le Řom thaj aver publični sastimaskē rizikur, kaj sīkadile vi ande `l aver thema. Ande pesko dujto raporto pa Litva, o Konzilo kata Evropaki Komisija Kontra Rasizmo thaj Intolerancija malavel: “The health situation of the members of the Roma/Gypsy communities also testifies to their generally disadvantaged situation. Such disadvantage is linked to several factors such as poverty and unhealthy living conditions, but also reflects, in some cases, prejudice on the part of those providing the service”.

⁶¹ United Nations Development Programme, ‘Avoiding the Dependency Trap’, A Regional Human Development Report (UNDP), Bratislava 2002, p.65.

⁶² Ringold Dena, Orenstein Mitchell, Wilkens Erika ‘Roma in and Expanding Europe – Breaking the Poverty Cycle’, A World Bank Study. Washington 2003. p.44.

⁶³ EUMC, ‘Breaking the Barriers – Romani Women and Access to Public Health Care’, European Commissions 2003. pp.57-60.

kadala problemur thaj partikularno te vazdel pe jek maj baro publikako hačarimos ande kodja sama. Le rezultatur sas laše. Numa o responzo pa kodo naj proporcionalno pe sama kata `l potrebe thaj e bilaši situacija kaj egzistiril.

48. Pe trjaba paj konzumacija thaj o bikinimos kata `l droge, si te lel pe sama, kê sîgo kêrdjon negativni stereotipur pa `l Ārom. Sar vi ka `l aver komune, egzistiril vi ka `l Ārom o problemo kata `l droge. E socio-ekonomijaki situacija le Āromengi anel rizikur vi lenga komunakê vi individualnone ženengê. Diçol, kaj si evidentno kodja, kê e konzumacija le drogengi barjol ande vuni Āromengê komune.⁶⁴ Vuni studije sîkaven, kê pe maj baro riziko maškar le Ārom, ašen pe kodja sama le šavořê kaj si 9-16 bêřšengê, von pijen alkoholo taj aver bilaše pimata, po dujto than ašel e grupa kaj si 19-40 bêřšengê, von konzumirin maj but `zurale droge.⁶⁵ Diçol, kê pe but thana arakhas drogengi

konzumacija thaj drogengo kinimos-bikinimos pe `l regionur, kaj ašen le komune pašê kata nacionalni bar. O raporto kata UNDP sîkavel, kê šaj te egzistiril jek konekcija maškar le drogengo kinimos-bikinimos thaj drogengi konzumacija thaj maškar seksualno komerco.⁶⁶

49. Kana lel pe ande sama e marginalizacija kata `l Āromengê komune, lengi socio-ekonomijaki situacija taj but barijere karing e informacija, edukacija, thaj publikakê sastimaskê griže, athoska si evidentno, kê lengo partikularno riziko pe sama kataj konzumacija taj o bikinimos le drogengo si baro aj o drom karing sastimaskê thaj ažutimaske institucije limitirime.⁶⁷

50. Ando Čexo či ezistirin date pa `l Ārom pe sama: sode si adjes lengo trajosko lungjimim. Numa anglal de deš bêřš sas le trajosko lungjimim kata `l Ārom thaj kata `l Āromnja dešduj bêřš maj tele kata `l gažengo trajosko lungjimim.⁶⁸ Praktični doktorja

⁶⁴ Ringold Dena, Orenstein Mitchell, Wilkens Erika 'Roma in and Expanding Europe – Breaking the Poverty Cycle', A World Bank Study. Washington 2003. p.44.

⁶⁵ Puporka L. thaj Zadori Z, 'The Health Status of Roma in Hungary'. Budapest: World Bank Regional Office – Hungary, NGO Studies No.2.

⁶⁶ United Nations Development Programme, 'Avoiding the Dependency Trap', A Regional Human Development Report (UNDP), Bratislava 2002, p.66.

⁶⁷ Open Society Institute (OSI), 'Drugs, AIDS and Harm Reduction'. New York 2002.

⁶⁸ Janečková H., Nesvadbová L., Kroupa A., Rutsch J., "Attitudes of Roma Population in the Czech Republic to Health and Health Care", prezentirime pe konferencija "Health in Transition": European Perspectives of the European Society for Health and

malade, kē o standardo le sastimasko ka `l Ārom si karing 69.7% maj bilašo sar ka `l gaže.⁶⁹ Jek studija kata o bēš 1997 sīkadja but diferentni infekcijakē kvote maškar le Ārom thaj maškar le gaže pe diferenti nasvalimata.⁷⁰

51. Ando bēš 1997 teljardja ande Španija jek šavořēngi vakcinacijaki kampanja ande diferentni barakengē komune ando foro Valencija kata Médicos del Mundo kothe malade kē karing 40% kata `l Āromengē šavořē či line či soski vakcinacija thaj 50% či line sa `l vakcinacije.⁷¹ Jek šavořēgi sastimaski studija ando bēš 2002 ando Alicante arakhlja bare diferencije pe `l vakcinacijakē kvote: 18.8% do bēšēngē řomane šavořē či line či soski vakcinacija, numa sa le gažēngē raklořē kaj sas kodole bēšēngē, linesas vakcinacija.⁷²

52. Vuni thema, po eksempla e Poljska thaj e Slovakija teljaren thaj zumaven akana te formirin mobilni sastimaskē sekcije pala izolirime slamongē komune, te anzaren barem jek rudimentarno sastimaski griža pe kadala thana. Ande Slovakija financiril kado programo o “PHARE”. La Grecijako governo maladja, kaj kērdja ande paluni vrjama “16.580” multipli vakcinacije” ande Grecija maškar le Ārom. Kasave akcije si te aven rekomandirime, numa sar jek provizorno akcija, ži kaj ankērdon maj buhle politikakē intervencije, save putren antregone Āromengē o drom karing preventativni, primerni thaj sīgjarde sastimaskē grižakē servizur.

53. Jek but brigaki trjaba si, kē ande palune bēš, ande vuni thema katar kadi studija, nas le Āromen šansa te anzaren von pestar pesko konsenzo⁷³ taj peski afirmacija, čiti ankērdile ži akana korektivni intervencije kata `l publikakē raj.⁷⁴ Trobul te kidel pe sa zor, te arakhēl pe jek metoda palaj regularno informacija, pa sa le aspektur palaj medicinaki griža, pala medicinako tretirimos thaj pa sa le

procedure kaj trobul te ankērdon, ande `k šib, savi sa le pacientur hačaren la. Partikularno pala fragilni grupe, sar kaj si le Ārom, si te implementirin pe buhle sigurimaskē regule pa `l nasvalengē čačimata thaj vi puterde droma karing legalno protekcija kothe kaj phagerdjon le zakonur.

54. E Evropakī Unija šaj taj trobul te anzarel instrukcije le Membrongē Themengē thaj le kandidatongē themengē pa `l sastimaskē indikatorur, save permanentno si te lašardon, thaj te uključil vi instrukcije pala nasvalimasko slučajo thaj instrukcije pa sastimasko grižako sistemo pala marginalni etnijakē grupe. Kana lel pe ande sama o specifično problemo le Āromengo thaj partikularno le Āromengo kaj phiren taj o problemo le Āromengo ande `l but neve Membrongē Thema, athoska sīkadjol e potreba, te implementirin pe direktive pe sama kata `l Āromēngē thaj Travellerongē grupe. But trjabe si, pa save trobun te arakhēn pe indikatorur kaj si pe sama kata socialno ekskluzija anda etnijakē razlogur. Pe kodja sama but mišto bi avelas, te arakhēn pe malade indikatorur maškar Generalni Direktoratur pala Bučakē thaj Socialni Trjabe thaj maškar o Generalno Direktorato pala Publikako Sastimos. Institucije kata EU trobun vi maj dur te ankēren ande Membrongē Thema obzervacije paj sastimaskē grižaki situacija le Āromengi, kothe, kaj egzistirin indikatorur, kē (i) o tretirimos le Āromengo paj rig kata sastimaskē grižakē raj si bimalado thaj bilašo thaj vi kothe kaj sīkadol, kē (ii) e primarno thaj sigjarde ažutimaskē medicinaki griža či arēsel signifikantni Āromengē sekcije.

55. O budžeto pa 50 milionur € kata Akcijako Programo kata Generalno Direktorato pala Publikako Sastimos si 10 var “oversubscribed” pala berš 2003 haj e potreba pala ko-financirimos pe sastimasko

---

Medical Sociology, BSA Medical Sociology Group 2nd Joint Conference, 14-17 September 2000, University of York; Praha: SOCIOKLUB Publishing house, p. 223.

⁶⁹ 2nd Joint Conference, 14-17 September 2000, University of York; Praha: SOCIOKLUB Publishing house, p. 223.

⁷⁰ Pe sa kodo than.

⁷¹ López Bustamante, Joaquín: “La exclusión más vulnerable: el alarmante estado de salud de los gitanos más pobres” en SOS Racismo. Informe anual 2001 sobre el racismo en España (“The most vulnerable exclusion: the worrying state of health of the poorest Roma” in SOS Racismo. Annual Report 2001 on Racism in Spain) Editorial Icaria, Madrid, 2001, p.30.

⁷² Sánchez Serrano, F.J et. al.: “Diferencia étnica en la actividad asistencial de urgencias. Aproximación a la realidad gitana”. Anales de Pediatría 2002. no. 56 (“Ethnic differences in the assistance given at casualties. An approach to the Roma’s reality”. Pediatrics anals 2002), on the Internet at: <http://db.doyma.es/cgi-bin/wdbcgi.exe/doyma/mrevista.fulltext?pident=13023940>.

⁷³ La Evropako Čartero pa `l Fundamentalni Čačimata, prezentirime kataj Evropaki Komisija po 7.decembro 2000, ankęrel o čačimos, te den le manuša slobonja voljasa pengo konsenzo. Artiklo 3 “on the right to the integrity of the person”, del garancija kę “in the fields of medicine and biology in particular”, “the free and informed consent of the person concerned” [...] “must be respected in particular”.

⁷⁴ A Pala dokumentacija kata ERRC thaj kata `l partnerongę organizacije, kęrde le gaže ande palune bęřš pe `l Āromnja zorasa sterilizacije ando Čexo, ando Ungro thaj ande Slovakija. Žalbe pa kodja sama si ando Ungro thaj ande Slovakija angla `l nacionalni thaj maškar-themutne kriza. Ando Čexo anzardja o ERRC le ombudsmanoskę informacije pa kodja sama.

TEKSTOSKO BOKSO 3. O Projekto kata Āromane Sastimaskê Mediatorja – Rumunija

O koncepto kata `l Āromengê Mediatorja ande edukacija, teljardja angluni data 1986-1967 ando Francuzo. Ande Rumunija buhlardilo kodo koncepto vi pe sastimaski griža.

Ando bêš 2000 trenirisardja e asociacija Romani CRISS – Roma Centre for Social Intervention and Studies sastimaskê mediatorjen te bi kêrelas jek konekcija maškar le Āromengê familije thaj maškar le generalni publikakê sastimaskê servizur. E bući sas partikularno efektivno pe`l programur paj šavořengi vakcinacija, pe sama kataj sastimaski griža kata khamne deja, anglal thaj palal kaj bijanenas, thaj pe edukacija paj kontracepcija thaj familjako planirimos. Sar nakhli e bući angle, le sastimaskê mediatorja sas uključime vi pa kodja, sar prinžadon seriozni nasvalimata kaj nakhên manuš-manušêstar, thaj te hačaren le raportongê aspektur pa Āromengê sastimaskê date. E bući sas kadići efektivno, thaj andja jek zuralo aktivno phanglimos maškar le Ārom thaj maškar la publikakê sastimaskê servizur, kaj la Rumunijako Ministerijumo pala Sastimos thaj Familije adoptisardja kado sistemo ando bêš 2002 thaj delas dumo karing 166 sastimaskê mediatorja ande 34 pilotongê becirkur numa o treningo ankêrdja ĩnkê e Romani CRISS.

O numero le mediatorongo thaj lengo financirimos źi akana naj prja zuralo thaj la bučako efekto but zavisil kata kodja, sar si o modo thaj o kvaliteto kataj publikaki, sastimaski infrastruktura, aj kača butivar naj prja zurali. O kvaliteto kataj kooperacija, kataj publikaki sastimaski griža, kataj edukacija thaj kata trajosko standardo naj sigurime, kothe, kaj si la familjaki financija prja coři, kothe, kaj si e situacija krujal desa čoři , kothe, kaj numa xancĭ kêrel pe, vaj kaj ĩi kêrel pe khanĭ, te bi lašardolas e bilaši situacija, aj kodja si vorta maj but ka `l Ārom.

sektoro si but maj bari nego so šaj ušaravel o Programo. Kana lel pe ande sama e importanca kata lašo sastimos, te siguril pe la ekonomijako aktiviteto thaj te sigurin pe la bučakê thana, sar kaj si kodja o ciljo la Unijako, athoska dićol kaj avelas but mišto te e Komisija barjarel o fondo. Te lel pe maj but sama pe sastimasko statuso le Āromengo, si desa jek laši maladi ideja, kê e publika trajil le bare rizikosa kata nasvalimata, save nakhên manuš-manušêstar, thaj save si buhljarde maškar le marginalni grupe thaj partikularno vi ka `l Āromengê grupe haj o Generalno Direktorato sajek kamel te lašarel e kooperacija inćal e bar pe sama le sastimaski. Kodja si so maj but

relevantno kata o fakto, kê o buhljarimos la Unijako ando bêš 2004 andja vi maj bare migracije.

DISPARATNO EKOLOGIJAKI INFLUENCIJA: BÊŠĪMOS THAJ SASTIMOS

56. E eksperijencija anda maj but thema sĭkavel, kê le Āromen si len disproporcionalni bare problemur kata bilaše ekologijakê faktorur. Po eksemplu:

- E komuna “Lower Hrusov/Ostrava /Āexo ašêl vorta pe jek dulmutuno rudniko, thaj permanentno našêl “methan gas”. La eksplozijako riziko si baro. Ande komune trajin partikularno Ārom.
- Le Āromengi komuna Patoracka /Rudnany/ Slovakiya ašêl pe `k than kaj sas maj anglal jek rudniko žuvinde rupesko (“mercury mine”).
- Le Āromengi komuna Aspropyrgos/Grecija, xancĭ avrijal kataj Athina, ašêl pe forosko gunojesko than.

57. Ande vuni regionur, kaj si la ekologijakê kondicije generalno bilaše, si le ka `l Āromengê komune partikularno ĩnkê maj bilaše thaj koncentririme. Po eksemplu ande `l khêra kata foro Zlatna/Rumunija si e koncentracija kata metsindero, kataj xarkuma thaj kata molivi, kaj avel kata ašade buča anda lokalno rudniko, deš var maj bari vaj ĩnkê maj bari, nego so sĭ o dozvolime levelo ande vuni Evropaka Unijakê thema. Vuni lokalni direktive pa la ekologijaki sama si len indirektno jek diskriminacijako efekto. Po eksemplu ando foro Ostrava/Āexo pokinel pe o angêrimos le gunojesko pala svako ženo, thaj ĩi lel pe sama pe poćin le manušêski, ĩiti sode gunoj vo ťudja. Le Āromengê familije, save si vi maj bare vi maj čořê, pokinen disproporcionalno maj but pala lokalno gunojengo angêrimos.

58. La Evropako Komisijako Generalno Direktorato palaj Ekologija trobul te thol peski in uencija pe pan-EU politika, kaj si pe sama la ekologijaki ando aspekto le sastimasko. Maj dur trobul te den pe dumo projektur, savengo ciljo si, te lašaren e socialno situacija kata `l grupe, save ašile palpale, inkluzivno le Ārom. O Šovto Ekologijako Akcijako Plano kata Generalno Direktorato, savo sas formirime ando bêš 2002, thodja štar prijoritetur. O jek maškar kadala prijoritetur, si e ekologija thaj lako efekto po sastimos thaj pe trajosko kvaliteto. Azutimaskê love anzardon, te del pe dumo organizacije, save kêren propozicije pala malade planur. Dićol kê kadala fondur nas źi kana prja but hasnime pe Āromengi sama, kodja te avel jek drom ando futuro.

SOCIALNO SIGURIMOS, E POĆIN SAVI LEL PE THAJ UNĀILIMATA

59. Pe sekcija kata socialno integracija zumadja la Evropaki Unija te avel angle, pe bibax pařugle

vuni thema ande paluni vrjama pengê zakonur, thaj khosle o pravo le Řomengo pala socialno aŷutimos. Vorta ando bêrř 2004 pařugliile la Slovakijkê socialni zakonur, haj o aŷutimos pala familije bute řavořenca cıknilo. Kaća direktiva ciljosardja partikularno kontra le Řom thaj lako efekto kam anel le Řomengê jek indirektno diskriminacija. Si vi raportur paj direktno Řomengi diskriminacija po sektoro kataj socialno protekcija. Po eksemplo, si amen andaj Rumunija jek dokumentacija kaj řikavel, kê lokalni raj kêren pe pesko vas testur, pe sama kaskê trobul socialno aŷutimos aj kodja pe zuralo diskriminacijako modo. Vaj von malaven, kê le Řom generalno či zasluŷin socialno aŷutimos.⁷⁵

60. Ando Francuzo, dićol, kê vuni departamentur anzarde sa lila thaj dokumentur pa `l Gypsies thaj Travellerja (uključime vi kodola kaj či maj phiren) karing le organizacije anavesa "amala kata `l Gypsies thaj Travellerja". O rezultato si, kê Gypsies thaj Travellerja naj akceptuime ka `l foroskê ofisur, von si te ŷan ka `l specifićni organizacije, save si nominirime "pe lengi sama". Ande jek departamento, sar dićol, ankalade pe love kata socialno aŷutimasko fondo, pe jek andruno dokumento ramol i theza, kê Travellerja kêren ilegalno bući thaj či mothon so si lengi ćaćuji poćin. Ando Francuzo naj le Travelleron ćaćimos pala vuni forme socialnone aŷutimaskê kê naj len "fiksirime" khêra. But Řom, save phiren, Gypsies thaj Travellerja si ande vuni Membrongê Thema kataj Evropaki Unija sa kadja tretirime, anda kodja, kê naj len jek fiksirime thaj permanentno bêřimasko than thaj naj len pořtaki adresa.

61. Ande vuni thema egzisitiril o problemo, kê či priznajil pe o tradicionalno řomano řnurimos/mêritimos. Kodja andja pesa o bilařimos, sar po eksemplo le Řom nařti vazden pengê penzijakê love vaj či mekên len ande `l phanglimata vaj ande `l řpite le vizitirin e Řomnji peskê Řomes vaj o Řom peska Řomja.

62. Ande vuni Evropakê Unijkê Membrongê Thema si o bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama, buhljardo vi ande ćořê komune, thaj kadja buhljardja o cikluso ćořimasko ande but řomane komune. Vuni komentaturur malaven, kê ande paluji vrjama barilo o bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama, haj e kamata vazdinisajli ři ka 100% thaj vi maj but. Oj daravimos, e zor thaj o brutaliteto pe kodja sama arakhadol akana maj but sar maj anglal.⁷⁶ But vrjama sas o bipaćivalo

TEKSTOSKO BOKSO 4. Amalimasko Projekto kontra bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama

E ćexicko organizacija Life Together teljardja laře projektonca, savengo ciljo si, te peravel pe o bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama ande "l Řomengê komune. Le Řomengo Policijako Aŷutimasko Projekto" teljardja te:

- Aŷutil kodolengê, kaj line vunřilimos pe duřmanicko sama, policijasa.
- Aŷutil la policijakê, te kêrel profesionalno bući, le Řomenca, kaj line bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama.
- Peravel o mutualno bipaćamos mařkar e policija thaj mařkar le Řom thaj putrel kaj policija o drom palaj ideja, te kêren vi Řom bući kaj policija.
- Barjarel o paćamos le Řomengo pala kvalitativno policijako aŷutimos.

O projekto teljardja pe primovara 2002 pala jek apelo kata kak panřvardeř Řomnja, save astardile ande `k vunřilimaski feli aj kodja pe ćoři, bipaćivali duřmanicko sama.

Le panřvardeř Řomnja rode pala kodja aŷutimos kataj organizacija Life Together kontra o bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama. Panř Řomnja anda lende ande e decizija, te ařên kethane kontra le manuša kaj dine o vunřilimos pe duřmanicko sama. Kodja andja jek pařuglimos ande komuna, kaj khonik či aŷukêrdja. Le manuša kaj dine o bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama dikhle angluji data jek barijera thaj teljarde anglunes daravimasa numa pala kodja, kê nas maj but sigurni ande peste aj sa lja jek gor bi brutalitetosko. Duj kata `l Řomnja ande e decizija, te aŷutin le avere Řomnjangê, kaj astardile ande vunřilimaski feli, aj anzarde lengê psihologijako aŷutimos thaj line te kêren bući sar policijakê aŷutorja pala kado NGO. Lengi paćiv ande publika si sigurime, kê von kêrde transparentno bući, aj pale či piřisarde la policijakê, kon si le manuša, save dine bipaćivalo vunřilimos pe duřmanicko sama. Von den dumo le manuřen, save line vunřilimos pe duřmanicko sama thaj len te roden policijako aŷutimos. E komuna dikhêl len sar policijakê aŷutorkinje, save kamen te aŷutin le řrtvengê, thaj na sar "piřitorja la policijakê".

Maj but informacija pa kodja sama arakhên po e-mailo: vzajemne.souziti@tiscali.cz.

vunřilimos pe duřmanicko sama kata `l krisakê raj maj but vaj maj cıřa ignorime. Le raj dikhênas

⁷⁵ Dikh po eksemplo, Zoon, Ina, *On the Margins: Roma and Public Services in Romania, Bulgaria and Macedonia*, New York: Open Society Institute, 2001, pp.32-34.

⁷⁶ Novák, Karel, "Lichva jako přirozený jev", ando Internet at: www.clovekvtsni.cz/romske_projekty/lichva.htm.

les, sar jek karakteristikumo le Āromengo thaj avere marginalizacijakê grupengo. Anda sa kodja ĉi lja e policija but sama pe kodja trjaba. La Slovakijaki policija teljardja ande paluni vrjama, te avel maj aktivno kontra le manuša, save anzaren bipaĉivalo vunžilimos pe dušmanicko sama, thaj te phandavel len thaj te del len pe kris. Vi e komuna anzarel ažutimos kontra o bipaĉivalo vunžilimos pe dušmanicko sama. Kasavo projekto implementirisajlo ande palune bêrš ande ĉexicko foro Ostrava, haj diĉol, kê o rezultato si pozitivno (dikh: Tekstosko Bokso 4).

MANUŠA BI DOKUMENTONGO THAJ BI THEMESKO

63. Jek zurali barijera, te bi hazninas le Ārom ande Evropa pengê baziĉni ĉaĉimata thaj le institucije pala socialni servizur si kodja, kê butivar naj len personalni dokumentur thaj/vaj bijandimaskê certifikatur, personalni dukumentur pa identiteto, lokalni bêšimaskê permisije, dokumentur paj sastimaski thaj socialno griža thaj pasaportur. Ande vuni thema si le Āromen problemur, save si pe sama kata fundamentalno statuso le manušêsko. Si Ārom kaj naj len lila, save sĉkaven, kaj si von žene ande `k Membrongo Them. Vuni Membrongê Thema, si len kasavi praksa, kaj den kasave bêšimaskê permisije avri, save anen e socialno ekskluzija kata `l Ārom thaj kata `l aver grupe.

64. Jek eksemplu: Ande Slovakija trajin but Ārom, kaj ĉi birin te hasnin diferentni importantni socialni servizur kaj si pe sama kata fundamentalni, ekonomijakê thaj socialni ĉaĉimata, anda kodja kê naj len bêšimaski permisija pala than kaj bêšen. Te šaj lel pe jek legalno, permanentno bêšimaski permisija ande jek komuna, si te prezentiril o manuš jek validno personalno dokumento thaj vi lila, save sĉkaven, kaj si les o ĉaĉimos, te hasnil o bêšimasko than, vaj si te sĉkavel jek ramome permisija, kata gazda le khêresko vaj jekhê ženeski, kas si pravo, te del than bêšimaskê. Kaj but Ārom trajin ande informalni komune, kaj našti pheren kadala kondicije thaj vi anda aver faktorur, naj bute Āromen ĉisoski bêšimaski permisija vaj numa jek bêšimaski permisija kata pesko bijandimasko foro. O rezultato anda sa kodja si, kê bute Āromen si o

drom karing la publikakê servizur phandado, vaj bare barijere arakhên angla pestê ži kothe.

65. Ande vuni sluĉajur khosle ande Slovakija le lokalni raj le Āromen anda forosko registro. Po eksemplu: Ando foro Letanovce adoptirisardja o lokalno forosko saveto po 28. juni 2001 e Rezolucija 21/28.6.2001, "o permanentno bêšimos le ženengo, kaj trajin ande Āromengi komuna Letanovce, si limitirime ži ka 1. avgusto 2001." O raj palaj Āromengi komuna kata Slovakijako Governo kêrdja intervencija thaj jek parlamentosko komiteto ankêrdja revizija ande kodja sama, numa lokalno komiteto ĉi kamelas te khosel e rezolucija. Pala kodja khoslja e kris e rezolucija, numa ži ka oktobro 2003 nas karing šovardešê Āromen ande komuna Letanovce ĉisosko permanentno bêšimos vi te sas but lendar bijande ande Letanovce. Kasave sluĉajur maladile vi ando Āexo thaj vi ando Ungro.

66. Ande ekstremni sluĉajur naj le Āromen ĉi ande `k them bêšimasko ĉaĉimos. Ande vuni thema vazdinisajlo maškar le Ārom o ĉudno fenomeno kaj ašile bi themesko.⁷⁷ Ando bêrš 1993, kana huladili e Āexoslovakija, anzardja o Czech Act on Citizenship o pravo, te avel jek manuš Āexickone themesko ženo, numa kodole manušengê, saven sas Āexosko thaj na Slovakijako pasaporto (Citizenship). Ando zakono kata bêrš 1969 sas pa kadja sama ramome thaj athoska nas importantno. Le dulmutane Āexoslavijakê žene, kaj ĉi dobisarde avtomatiĉno o citizenship šaj rodenas les, te pherenas kodola kondicije: te sas len minimum 2 bêrš permanentno bêšimos ando Āexo thaj kaj nas von krisinime ande le palune panž bêrš pala kriminaloski trjaba.

67. O rezultato kata kodo zakono sas, kê arakhadile miji de miji žene, saven sas la Slovakijako citizenship, thaj save trajisarde skoro sasto pesko trajo po Āexosko teritorijumo. Kadja nas len oficialno ĉaĉimos, te len o ĉexicko citizenship vaj andaj krisaki djela vaj lengo realno bêšimasko than nas oficialno dokumentirime. Le maj but manuša, kaj sas iskljuĉime anda ĉexicko citizenship sas le Ārom. Haĉardilo, kê o zakono sas kodole ciljosa kêrdo, te le Ārom žantar peskê kata o Āexo ande Slovakija. Le maj bilaše zakonskê elementur lašardile ando bêrš 1999. Numa studije sĉkade, kê ande praksa si o vudar karing o ĉexicko citizenship pala `l Ārom

⁷⁷ E situacija, te avel manuš bi themesko si desa bilaši, kodja maj butivar maladja e maškar-themutni komunija.. Ando Artiklo 24 kata "International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)" pala `l šavořengê ĉaĉimata ramol: "[e]very child has the right to acquire a nationality". Artiklo 7 pa "The Convention of the Rights of the Child (CRC)" ramol: "The child shall be registered immediately after birth and shall have the right from birth to a name, the right to acquire a nationality and, as far as possible, the right to know and be cared for by his or her parents [...]". Maj but maškar-themutne legalni instrumentur kęren numa buĉi pe sama le manušengi, kaj ašile bi themesko. Ande "Convention on the Reduction of Statelessness" arakhadon vuni direktive, save trobun te ašaven, te xasarel jek manuš pe varesavi sama pesko nacionaliteto taj te ašêl bi themesko.

phandado. Ande ŝerutne regionur egzistirin ĩnkĕ efetur kata socialno integracijaki politika, inkluzivno edukacija, bĕŝĩmos thaj socialno aŝutimos.

68. E bi themeskerengi situacija thaj le dokumentongo problemo maŝkar le Ārom naj limitirime numa pe `l neve Membrongĕ Thema. O fenomeno kata bi themeskerengi situacija arakhadjol vi ando Njamco ka `l Sinti thaj Āroma, aj kodja kata Dujto Ljumako Marimos ŝi ka kadala bĕrŝa.⁷⁸ Bute Āromen, kaj trajin demult ando Njamco si numa o statuso "toleririme", njamcicka mothol pe "Duldung". Jek "Duldung" naj bĕŝĩmaski permisija – voj stopiril numa kodja, te aven le ŝene dine drom anda them. E "Duldung" si limitirime pe jek vrjama taj trobul sadajek te lungjardol vunivar pala vuni kurkĕ.⁷⁹ Membrur kata jek familija dobin vunivar e „Duldung” pala diferentni vrjamakĕ periode, kodja buŝel, kĕ o ŝerutno la familjako si permanento okupirime kodolasa, te lungjarel o statuso kata jek familjako membro.⁸⁰ O statuso kataj "Duldung" butivar ukljuĕil restrikcije phirimaskĕ, restrikcije pe sama la buĕaki, restrikcije pe sama kata diferentni socialni servizur. Le restrikcije si them-themestar diferentni.

69. Naj oficialni informacije, sode Ārom trajin ando Njamco po statuso "Duldung". Ando bĕrŝ 2002 sas numero le manuŝĕngo, save trajinas ando Njamco pe "Duldung" karing 227.000, lendar trajinas 146.838 ŝene maj but de panŝ bĕrŝ ando Njamco thaj 78.487 ŝene trajinas maj but de deŝ bĕrŝ ando Njamco. Ande but sluĕajur vorbin le ŝavoŝĕ, kaj trajin pe "Duldung", njamcicka sar o paj haj lengi ŝib ande primarno ŝkola si njamcicko. Vi ande Austrija arakhas ekskluzijakĕ praktike pe sama le Āromengi, save phiren. Ande Grecija si o seriozno problemo, kĕ naj dokumentur ka `l Ārom.⁸¹

70. Ekskluzijakĕ barijere, anda fakto, kĕ naj dokumentur, ŝaj anen jek desja bivljaki situacija aj

butivar ŝaj e situacija, kĕ naj dokumentur, te anel, jek bilaŝimos pala le aver aj ĕi jeg ŝeno naŝti dobil ĕi jek dokumento. Pa kako problemo dabi diskutuil pe ande governongi politika. Le governur kata `l Membrongĕ Thema trobun te ankĕren e procedura palaj citizenship bi diskriminacijako, haj te sigurin, kĕ sa si konformno la Evropakĕ Unijakĕ principonca pe sama kataj anti-diskriminacija thaj vi le maŝkar-themutne konvencijenca, save si pe sama kata tretirimos le ŝenengo, saven si temporarno vaj permanentno bĕŝĩmos.

SEKSONGĕ ASPEKTUR MAŝKAR LE MURŝ TAJ MAŝKAR LE ŜUVLJA PE SITUACIJA LE ĀROMENGI

71. E jek sekcija anda `l Evropaka Unijakĕ direktive, kaj priznajil pe le monitoringosko benefito thaj e indikatorongi analiza thaj lengo politikako efekto pe ethnijakĕ grupe si e datengi prezentacija pa `l ŝuvlja kata kadala grupe. O ŝajipe, te kiden pe relevantni politikakĕ date pa ethnijakĕ grupe si priznajime kataj EU, numa na kadja eksPLICITno, sar kaj si kodja e obzervacija paj seksualno trjaba.⁸² Anda kodja si vorta jek ironija, kĕ le statistikakĕ date paj situacija le Āromnjangi pe sama kataj socialno integracija si desa ĕoŝĕ. Kaĕa ĕoŝ trjaba si so maj but signifikantno, kĕ le studije kaj egzistirin, sĩkaven: Le Āromnjan si maj but pharimata ande gaŝengi ljuma nego kaj si murŝĕn thaj ŝuvljan kethane aj kodja pe sama kataj edukacija, pe la buĕaki sama, pe sama kata sastimaski griŝa thaj pe sama kata aver servizur, kaj si importantni pala totalno socialno integracija.

72. Ande maj but raportur ramol, kaj but Āromnja aŝile bi buĕako.⁸³ Jek bilaŝo faktoro si maj dur, kĕ e kvota kata `l bibuĕakĕ Āromnja si signifikantno vuĕi ka `l Āromane deja, save aŝile korkoŝo, ka `l phivle Āromnja, thaj ka `l ŝuvlja, kaj

⁷⁸ Le zakonur pa "Citizenship" ando Njamco sas ŝi ka bĕrŝ 1999 numa pe baza, katar avilo o manuŝ .O bijandimos ando Njamco korkoŝo ĩnkĕ ĕi dja les o ĕaĕimos pala "Citizenship". Anda kodja sadajek aŝile manuŝa bi themesko.

⁷⁹ Vuni maŝkar-themutne organizacije si brigakĕ anda tretirimos le manuŝĕngo, kaj naj len njamcicko "Citizenship". O UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination si brigako, kĕ minoritetur, save trajin demult ando Njamco, naj le ĕi soski protekcija (dikh: CERD/C/338/Add.14, 10 August 2000). E komisija kontra rasizmo thaj intolerancija kata Evropako Saveto malavel, kĕ karing 9% kata `l njamcur naj len njamcicko "Citizenship". E komisija kamel regulacijakĕ zakonur pala strĕjini manuŝa, save trajin de dulmut ando Njamco (dikh: "Council of Europe's European Commission against Racism and Intolerance, Second Report on Germany" kata 15. decembro 2000, publicirime po 3. juli 2001. p.9).

⁸⁰ Mihok, Brigitte, Zurück nach Nirgendwo. Bosnische Roma ŝchtlinge in Berlin, Berlin 2001, p. 76.

⁸¹ Dikh European Roma Rights Center and Greek Helsinki Monitor, Cleaning Operations: Excluding Roma in Greece, Country Reports Series No. 12, April 2002.

⁸² Po eksemplu, jek integracijako politikako ciljo kata `l but ciljur ande EU si: "the social integration of women and men at risk of facing persistent poverty, for example because they have a disability or belong to a group experiencing particular integration problems." (dikh: o dokumento kataj EU "Fight against poverty and social inclusion – Definition of appropriate objectives", Brussels, 30 November 2000).

⁸³ Dikh po eksemplu "Vŝzkum interetnickŝch vztahŝ: zpráva", Brno: Masarykova Univerzita, 2002, p. 45.

si ųrtve kata brutaliteto ande familija.⁸⁴ Anda kodja, kē naj maladi bući, kēren Āromnja ande vuni thema vi prostitucija, kodja ando Āexo, ande Bulgarija thaj ande Slovakiya. Phanglo kodolasa si o problemo, o bikinimos la řomaja ųvujlango thaj prostitucija pe zor. Pe kodo problemo ĉi line dosta sama le mařkar-themutne organizacije thaj le nacionalni guvernur. Anda kodja trobun te ankērdon intervencije kontra o bikinimos le ųvujlango, te na maj barjol o stereotipo pa Āromengo kriminaliteto.

73. Obzervacije sĳkade, kē le Āromnja si butivar kodola, kaj primerno pravaren e familija. Univar si len trin vaj řtar buća ande `k obskurmo ekonomija, numa te řaj pravarel peski familija. Vuni kata kadala buća si: Bikinimos vudar-vudarestar, khēreski bući, tradicionalni vasteskē buća thaj bući pe `l phuvja. E ekskluzija kata bućako marketo si partikularno buhljardi ando Āexo. Kothe pharjarel jek ekskluzijako zakono pa citizenship o drom le Āromengo karing e totalno participacija ando societeto. Āromnja, save kēren bući ande vuřalin la ekonomijaki, si butivar Iskljućime anda vuni lařimata, sar kaj si: dejakē love, penzija, sastimaski griřa, haj butivar gaře len hasna lendar bilařa praktikasa.

74. Te anzardol le Āromnjangē jek ĉino kredito, kodja sĳkadjilo sar jek ařutimaski strategija, te aven von pe ekonomijaki sama maj independentni. O Komiteto pala isti řanse kata `l ųvujlja thaj kata `l Murř maladja pe Parlamentosko Kidimos kata Evropako Saveto , kē le kreditoskē sistemur sĳkaven, kaj ųvujlja poćinen ĉine kreditur maj sĳgo palpale nego le murř, kana si jek grupa phangli vaj te ařel sa pe mutualno solitariteto. Maj dur řaj phenel pe, kē dićol, kreditur anzarde ųvujljangē, si maj but efektivni, kē le ųvujlja dikhēn, te lařaren v` e situacija le řavořēngĳ, kana barjon la dakē love.⁸⁵

75. "Kana si la daki edukacija maj ući, athoska sĳkavel pe kodja vi pe maj lařo sastimos lakē řavořēngo, sĳkadol kodja ando maj lařo řkoluimos

le řavořēngo thaj vi pe kreativno i zor le řaveski, kana barilo".⁸⁶ Numa studije sĳkade, kē ĳnkē but si te kērel pe, te siguril pe le řomane řejangĳ jek maj laři edukacija.

76. Po eksempro, ande komuna řuto Orizari/ Makedonija (e maj bari řomani komuna ande Makedonija) si ande primerni klase la řkolaki participacija mařkar le řomane řejořa thaj mařkar le řavořē jek. Numa ande maj bare klase von mekēn e řkola, kē von si te ařutin khēre ando khēr vaj kana aven mēritime de tērnjara (12-17 bēřšengē).⁸⁷ "Jek řomaji řejořĳ, savi trajil ando `ghetto`, ĉi řanel jek aver trajo, kadja sar maj anglal laki dej, lako dad, laki mami, lako papo. Svako djes voj maladjol manuřēnca, save ĉi gele ande řkola vaj ĉi gētisarde la: Svako djes voj maladjol manuřēnca, kaj ařile bi bućako vaj kaj kēren numa ařutimaski bući".⁸⁸ Le řomane řejan si jek baro hendikepo, te hasnin sa o lařimos la edukacijako, kē naj angla lengē jakha pozitivni modelur thaj pozitivni mentorja haj o pharimos kataj tradicija, savi si phangli le patriarxosa thaj o buhlo problemo la rasaka diskriminacijako si jek bari barijera pala lende. E desegregacija ande `l řkole taj e interakcija manuřēnca, saven si aver background si jek drom te peravel kako bilařimos thaj kako hendikepo.⁸⁹

77. Pe sama kataj sastimaski griřa ankērdja o programo ROMEUROPE (1988-2000) la promocijasa kata `l Mēdicos del Mundo thaj ko-financirime kataj EU duj empirikakē, sociologićni thaj kvantitativni studije ande trin thema, save participirisarde ande kako projekto (O Francuzo, e řpanija taj e Grecija). Le informacije pa o sastimos kata `l Āromnja, save si socialno iskljućime sĳkaven: jek baro numero kata naturalni abortur, naj kontracepcija (65%), jek bari řavořēngi kvota (2.35%), neve bijande řavořē kaj meren (2%), thaj jek merimaski kvota, savi si oxto var maj bari sar e generalno kvota.⁹⁰

⁸⁴ Prezentacija kata Jennifer Tanaka at the Romani Women's Employment at the World Bank/Open Society Institute Roma Women's Forum Budapest, June 29, 2003 (on file with ERRC).

⁸⁵ Committee on Equal Opportunities for Women and Men "Women and micro-loans" para 41, 42, Doc. 9696 (13 February 2003) available at: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc03/EDOC9696.htm> (last visited on April 2 2004).

⁸⁶ Pe sa kodo than.

⁸⁷ Prezentacija kataj Zaklina Durmiř pa: " Romani Women's Employment at the World Bank/Open Society Institute Roma Women's Forum Budapest, June 29, 2003 (on file with ERRC).

⁸⁸ Kalinka Vasileva's presentation on Romani Women's Employment at the World Bank/Open Society Institute Roma Women's Forum Budapest, June 29, 2003 (on file with ERRC).

⁸⁹ Pe sa kodo than.

⁹⁰ Lamara, Farid: L'accęs aux soins et ř la santę de populations Rom/Tsiganes migrantes en situation de grande exclusion dans trois pays d'Europe. Espagne, France, Grće. Mēdecins du Monde. Paris, 1999 and Gilg, Anabelle: Donnęes mēdicales et socio-dęmographiques: les populations Roms/Tsiganes migrantes en situation de grande exclusion dans trois pays d'Europe – Espagne, France, Grće. Mēdecins du Monde. Paris, 1999.

78. Jek studija, pe diferentni thana ande diferentni thema, sĳkadja, kaĳi si buhljardi e diskriminacija kata `l Āromnja, kana kamen te hasnin le sastimasko servizo. Ande but thema, kaj ankĳrdja pe e studija, si le gaųengĳ emocije paj rig kata sastimasko servizo kontra `l Ārom. Anda kodja butivar von ĳi hasnin le sastimasko servizo, numa athoska, kana si e situacija prja bilaĳi. Diĳol, kĳ kado problemo si maj pharo pala `l Āromnja sar pala `l Ārom.

79. Butivar si le Āromnja vi ųrtve thaj viktimir katar o brutaliteto ande familija. Nadulmut afirmisarde guvernur o fakto kĳ egzistiril generalno brutaliteto ande familija. E maĳkar-themutni Helsinki Fundacija pa Manuĳĳkane Āĳimata, po eksempla, malavel, kĳ ando Āexo naj dosta bĳĳimaskĳ thana thaj naj dosta profesionalni ųzene – ukljuĳime policija, doktorur thaj socialni buĳakĳ manuĳa, kaj trobun te aven ųkoluime te ųaj aųutin le ųrtvongĳ katar o brutaliteto ande familija ando Āexo.⁹¹ O bipaĳamos maĳkar le Āromnja thaj le publikakĳ raj anel kodja, kĳ le Āromnja ĳi kam hasnin la protekcijakĳ thana, te na ankĳren pe aver pozitivni intervencije. O raporto kata EUMC paj Āromnjangi sastimaski situacija, del e rekomandacija te ankĳrdol jeg maj bari koordinacija maĳkar le Āromnja thaj le NGOs thaj te ankĳrel pe treningo pala sastimaskĳ mediatorja, sar jek strategija savi le guvernur ųaj adoptirin kontra brutaliteto ande familija.⁹²

80. But datengĳ kidimaskĳ sistemur ĳi kiden le date kaj si pe sama kata sekso thaj pe sama kataj ethnija vaj te kiden len, athoska kiden le separatni. Pe kodja naj fajda palaj governongi politika ande sama le Āromengi. Le governongĳ politike, save hasnin kadala statistike, ĳi len sama pe duplo diskriminacija kata `l Āromnja. Pe `l puĳimata kata seksosko jekhimos le governongi politika dabi lel sama vaj voj ankĳrel numa strategije, save naj adekvatni pe kodja sama. Kothe, kaj lel e politika sama pe seksoskĳ trjabe, si kodja pe sama kata mĳritimos/ĳnsurimos, kontracepcija thaj dadengo/dejango responsabilimos. Governongĳ strategije si importantni, te laĳavel le Āromnjangi situacija. Numa kodola strategije trobun te ukljuĳin vi le puĳimata, save si pe seksoski sama thaj trobun te hasnin vi

studije, kaj si pe laĳi sama le Āromnjangi thaj save len sama pe `l Āromnjangĳ problemur, dur kata lengi tradicionalno rola sar la daki.⁹³

E POLITIKA PE SAMA KATA TRAVELLERONGĳ KOMUNE TAJ PE SAMA KATA INDIVIDUALNI ųZENE

81. Ande `l thema, kaj si le Ārom nomadur, butivar naj pala lengi sama adekvatni sevizur, partikularno pe sama le bĳĳimaski, la edukacijaki thaj le sastimaski. Vuni thema thode pe kodja sama bimalade akcije. Ande Irska thaj ande Grecija, po eksempla, te del pe bi permisijako pe privatno than, athoska dikhĳl pe kodja, sar jek kriminalno djela. Le Ārom kaj phiren thaj le Travellerja, si len kata kadala zakonur butivar disproporcionalni bare problemur haj le guvernur ĳi kĳren thaj ĳi anzaren lengĳ legalni kampingoskĳ thana. La krisako raj, Bonelo, kata Evropaki kris pala manuĳĳkane ĳimata, mothol pa kasave praktike ande Engleska: "Katka sam konfrotirime la situacijas, kĳ jeg ųzeno sas te phagel o zakono, anda kodja, kĳ la publikakĳ raj maj anglal phangle o zakono, bi te na avel lenge varesosko bajo."⁹⁴

82. Tala nevo Englesko Zakono 2004 (Planingosko thaj Kompenzacijako Zakono) ųaj le planingoskĳ raj te thon "temporarni tĳrdjarimaskĳ table" pala drom angle, kothe, kaj naj planingoski permisija. Jek partikularno brigaki griųa si, kĳ ande Engleska maj butivar le Ārom naĳti dobin planingoski permisija pala neve bĳĳimaskĳ thana, numa dobin le gaųe.⁹⁵ Vi kothe, kaj si bĳĳimaskĳ thana pala nomadiĳni komune, ĳi na arĳsel o servizo (specifiĳno pe maj purane bĳĳimaskĳ thana) thaj e infrastruktura si substandardno. Studije sĳkade, kothe, kaj anzardon bĳĳimaskĳ thana pala nomadiĳni komune si o than pe marginalno phuv (70%) thaj vuni aver publikakĳ bĳĳimaskĳ thana aĳĳen pe potencijelno rizikosko regiono. Kasavo jek bĳĳimasko than kĳrdilo ando zapado le forosko Londono ando bĳrĳ 1974 vorta tala jek auto-dromesko komplekso.

83. Vuni ųzene kata kadi studija malaven: Paĳa le bilaĳe zorakĳ trjabĳ thaj paĳaj diskriminacijaki trjaba sĳkadon sadajek ande `l medije raportur pa kodja, sar gonin grupe kata `l nomadiĳni Ārom thaj Travellerja anda `l thana. Sa kodja vazdel ka `l gaųe emocije

⁹¹ Katar: "Romani Women from Central and Eastern Europe: A 'Fourth World', or Experience of Multiple Discrimination" (Refugee Women's Resource Project, March 2002) p.98.

⁹² European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, "Breaking the Barriers – Romani Women and Access to Public Health Care", Vienna, 2003, pp. 63-64.

⁹³ Pe sa kodo than.

⁹⁴ Separatno opinija kata o krisari Bonello, Chapman v. The United Kingdom, Application no. 27238/95, Judgement on merits, 18 January 2001.

⁹⁵ Dikh: Morris, Rachel and Luke Clements, At What Cost: The Economics of Gypsy and Traveller Encampments, Bristol: The Policy Press, 2002.

kontra `l Ārom. Kodja andja kasavi situacija, kē le politiĉarja ĉi maj tromajle lokalno te implementirin direktive pala nomadiĉni Ārom thaj Travellerja.

84. Ando Francuzo si te roden peskē le Travellerja jek "phirimaski permisija", savi del jekha ethnijaka grupakē jek ĉaĉimos, so si normalno thaj generalno o ĉaĉimos svakone manuŝēsko, kodja si o ĉaĉimos "e slobodija phirimaski". Maj dur si jek brigaki trjaba, kē vi kadala Ārom, kaj naj nomadiĉni, si te roden pengē permisije ande vuni regionur. Diferentni regulacije, kaj si pe sama kata jek permanentno adresa, savi del pravo losarimasko, iskljuĉin bute Travelleron kata pengo pravo alosarimasko. Ando Francuzo arakhadon numa kaj vuni kasave bēŝimangē thana: adekvatno pajeski provizija, elektrika thaj aver baziĉni

servizur. Le lokalni raj thon le Travellerongē barijere, kana von kamen te kinen phuv thaj vi te kinde peskē phuv, athoska thon lengē barijere pe pajeski provizija, pe elektrika, pe gunojesko angērimos thaj pe aver publikakē servizur.

85. Vunivar si e bibax thaj o bilaŝimos, kē e politika implementiril direktive pa nomadizmo pe `l Ārom, sa jek te si von nomadur vaj na. Ande Grecija, po eksempla, ande le Ministrur pala Andruji Buĉi thaj Sastimos jek decizija, anavesa: "Sanitarni provizije palaj orgazirime relokacija kata `l phirimaskē nomadur".⁹⁶ Kaĉa decizija thaj le direktive palaj provizija kata bēŝimaskē thana andja o rezultato, te aven Ārom dine drom kata `l komune. Vuni Ārom sas vi progonime, numa so phaglesas le Sanitarni Provizije.⁹⁷

⁹⁶ Ref. No. A5/696/25.4-11.5.83.

⁹⁷ O ERRC anel jek kolektivno ŝalba kontra e Grecija, ka European Committee of Social Rights under the European Social Charter, kē sistematiĉno phagerdon le Āromengē ĉaĉimata anda adekvatno beŝimos.

5. POLITIKAKĒ PROVOKACIJE

1. Kaća raportoski sekcija identificiril theme kata Kapitlo 4, save, vaj sas eficientni pe sama kataj Āromengi integracijaki politika vaj nas eficienti. Kadala theme kam hasnin pe ando Kapitlo 6 palaj `l detailni propozicije pala EvropakĒ MembrongĒ Thema thaj pala civilni sociologur.

REKOGNACIJA KATA `L MINORITETUR

2. O priznajimos kata `l Ārom thaj kata aver grupe, save si tretirime sar “Gypsies”, sar ethnijako minoriteto, si vi maj dur jek provokacija pa `l vuni MembrongĒ Thema. Ukljuĉime numa na limitirime si pe kodja: o Francuzo,⁹⁸ o Njamco,⁹⁹ e Grecija,¹⁰⁰ e Holandija,¹⁰¹ e Slovakija thaj sar maj anglal spomenime – e Irska. Vi thema, kaj si len ekstenzivni laše zakonur palaj protekcija thaj o ĉacimos le minoritetongo, po eksempla o Ungro,¹⁰² ĉi priznajin specifiĉni ŝĕrutne elementur kata minoritetongĒ ĉaĉimata, kana si e vorba pa `l Ārom. Jek bari potreba

si, te priznajin pe le Ārom thaj similarni minoritetur ande sa le MembrongĒ Thema, vi ande neve thaj vi ande purane bi limitosko.

NAJ DOSTA STATISTIKAKĒ INFORMACIJE PA `L ĀROM

3. Pa `l Ārom dabi arakhas oficialni, publikakĒ thaj seriozni specifiĉni date, save si relevantni palaj anti-diskriminacijaki thaj socialno integracijaki politika ande EU. Ande vuni thema si maŝkar le ekspertur, le poliĉarja thaj le governoskĒ raj o kontroverzno gĕndo, kĕ o kidimos le datengo pa `l Ārom thaj pa `l aver ethnijakĒ minoritetur phagelas bi le zakonur pa `l datengi protekcija thaj anda kodja ĉi bi avelas legalno.¹⁰³ Ande peskĕ zakonur pa `l datengi protekcija, afirmiril permanentno e EU, kĕ kasave date si numa personalni, thaj naj kidime date pa `l grupe ĉiti date si pe sama kata `l ethnijakĒ¹⁰⁴ kriterije vaj aver kriterije.¹⁰⁵ Vuni maŝkar-themutne

⁹⁸ O Francuzo ĉi priznajil legalno, kaj trajin pe lesko teritorijumo minoritetur thaj ĉi garantuil ĉi soskĕ minoritetongĒ ĉaĉimata.

⁹⁹ O Njamco priznajil numa “German Sinti and Roma”, anda kodja iskljuĉil kata minoritetongĒ ĉaĉimatangi protekcija. le Āromen strejine bijandimaskĕ.

¹⁰⁰ E Grecija ĉi ratificirisardja e “Framework Convention for the Protection of National Minorities” po februaro 2004. La Grecijako governo thol pala puterdo puŝimos, te si e Grecija jek multikulturako societeto vaj na.. Dikh: (European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), Second Report on Greece, CRI (2000) 32, Adopted on 10 December 1999,; http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Greece/. Le governoskĕ izjave arakhĕn ando anekso kadale raportosko.

¹⁰¹ Po februaro 2004, e Holandija ĉi ratificirisardja e “Framework Convention on the Protection of National Minorities”, vi te dja peski signatura pe Konvencija kata bĕrŝ 1995.

¹⁰² O Ungro anzarel ekstenzini garancije pala minoritetur, save ĉi phiren. Numa pe tomna 2003 ĉi ukljuĉisardja 7 kata 13 oficialno priznajime minoritetur (ukljuĉime le Ārom) pala lil priznajime minoritetongo, karing o European Charter on Regional and Minority Languages.

¹⁰³ Pe pesko atveto karing e “Opinion of the Council of Europe’s Framework Convention on the Protection of National Minorities Advisory Committee”, le Njamcosko governo malavel: “Germany could not consider collecting any such data due to basic legal considerations” (Komentur kata o Njamco pe opinija kata Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Germany (19th July 2002), reference GVT/COM/INF/OP/1(2002)008), Section III, Re Art. 3, number 75.

¹⁰⁴ E paluni regulacija (EC) No 45/2001 kata Evropako Parlamento taj o Saveto po 18.decembro 2000 pa “the protection of individuals with regard to the processing of personal data by the Community institutions and bodies and on the free movement of such data” malavel “(a) ‘personal data’ shall mean any information relating to an identified or identifiable natural person hereinafter referred to as ‘data subject’; an identifiable person is one who can be identified, directly or indirectly, in particular by reference to an identification number or to one or more factors specific to his or her physical, physiological, mental, economic, cultural or social identity”.

¹⁰⁵ Pala ekstrakto kata statistikakĕ date dikh: Goldston, James A., “Race and Ethnic Data: A Missing Resource in the Fight against Discrimination”, in Ethnic Monitoring and Data Protection: The European Context, Budapest: CPS Books, Central European University Press – INDOK, 2001.

obzervacijakê organur rode generalno le datengi provizija paj situacija kata `l ethnijakê grupe, save si bizurale, thaj rode butivar kata `l thema – uključime la Evropakê Membrongê Thema – te prezentirin statistikakê date paj situacija kata `l ethnijakê grupe ande diferentni sektorur.¹⁰⁶

4. Le governur trobun te anzaren date, pe sama kata deš “primerni indikatorur” taj le oxtu “sekundarni indikatorur”, kodja si jek kotor kata proceso pe sama kata Evropaka Unijaki socialno integracija, thaj sas akceptirime ando Lisabono ando bêrš 2000 kata Evropako Saveto. Le zakonur pa `l datengi protekcija permitin principijelno o kidimos thaj e publikacija datengi paj sama kataj ethnije, kana le date naj pe sama kata `l individualni žene. Ži akana ĩnkê naj fiksirime ande EU e struktura le indikatorongi pa efekto, kataj socialno ekskluzija pe ethnijakê grupe. Po eksempla, e publikacija “Evropaki Socialno Statistika: Love pala trajo, Čořimos thaj Socialno Ekskluzija” či uključil date paj situacija kata `l minoritetur, uključime le Ğom, vaj pa efekto kata socialni ekskluzijakê faktorur pe specifični ethnijakê grupe.¹⁰⁸ E maj nevi publikacija kataj Komisija: „E Socialno Situacija ande EU 2003“ anzarel statistični date paj socialno ekskluzija, numa khanči či mothol pa efekto kataj rasaki diskriminacija.¹⁰⁹ La statistikako anekso pa bućako raporto la Komisijako: “Commission Staff Working Paper Draft Joint Inclusion Report”, uključil date thaj “neve” indikatorur, save žan maj dur sar le 18 indikatorur paj socialno ekskluzija, kaj sas definirime ando decembro 2001 kata Evropako Saveto ando Laeken; numa či uključil le strukture palaj datengi provizija pe ethnijengi sama.¹¹⁰ E Komisija korčo spomenil, kê trobul te kêrel pe bući pa `l indikatorur thaj date, sar kaj sas thema pe Lisabonaki sekcija.¹¹¹

5. E Komisija vazdja o pušimos pa datengo kidimos ande `l Membrongê Thema, numa le nacionalni statistikakê ofisur či paćaje kê si kodja importantno thaj či line opre kaća ideja. La statistikakê nacionalni ofisur ande diferentni strategije pa datengo kidimos, uni ofisur ignorišin e trjaba, aver ofisur pale thode anglune pasur, te bi lašarenas e situacija. Po eksempla, nadulmut publicirisardja o Ofiso pala Nacionalni Statistike ande Engleska duj importantni dokumentur: “Fokuso pe Ethnija thaj po Idenditeto” thaj “Ethnijakê Grupengi Statistika: Jek instrukcija paj kolekcija thaj klasifikacija kata ethnijakê date”.¹¹² O Generalno Direktorato palaj Bućakê thaj Socialni Trjabe kataj Evropaki Komisija haćardja o kućimos kata kaća tematika, thaj dja pe komisija jek maškar-themutni studija, savi sĳkavel le diferentni metode kata kidimos le ethnijakê datengo thaj kadja studija kam šaj hasnin vi le Membrongê Thema. O Generalno Direktorato miškosardja jek Bućaki Grupa, voj te diskutuil pa `l barijere kata ethnjako kidimos le datengo po Evropako levelo thaj te kêrel studija, save droma žan angle pe kodja sama. O Generalno Direktorato planiril po agor le bêršesko 2004 jek konferencija pa kidimos le datengo. Vi e Komisija korčo kidja date pa nacionaliteto thaj sekso kata peskê manuša numa na pa lengi ethnija. Anda kodja voj našti del informacija anda save etnijakê grupe aven lakê manuša.

6. O problemo, kê naj statistični date paj situacija le Ğomengi pe šêrutne sekcije, pharjarel e situacija vaj phandavel o drom, te skicirin pe, te evaluin pe thaj te implementirin pe strategije thaj programur, paj Ğomengi socialno integracija thaj paj lengi diskriminacija. Le problemur, save si phangle kodola trjabasa, kê naj date pa `l Ğom, si e šêrutni tematika pe ĩntrego kado raporto. Importantno si te kêrel pe transparentno, ži ka savo punkto važil o zakono pa

¹⁰⁶Dikh: European Union Social Protection Committee, “Report on Indicators in the field of poverty and social exclusion”, October 2001.

¹⁰⁷European Commission, Eurostat, “European Social Statistics: Income, Poverty and Social Exclusion”, Detailed Tables, European Communities, 2000.

¹⁰⁸European Commission, Directorate General for Employment and Social Affairs, “The Social Situation in the European Union 2003”, Office for Official Publications of the European Communities, 2003.

¹⁰⁹(COM(2003)773 final).

¹¹⁰Po eksempla, the “Commission Staff Working Paper: Progress Towards the Common Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks” malavel: “Indicators and benchmarks are essential for the implementation of the open method of co-ordination and for the success of the Lisbon strategy. Without valid and comparable data, Member States will lack information on how their actions support the attainment of the Lisbon objectives by 2010. However, there is an urgent need to improve the situation in order to make the necessary data and indicators available.” (Dikh: Commission of the European Communities, “Commission Staff Working Paper: Progress Towards the Common Objectives in Education and Training: Indicators and Benchmarks”, Brussels, 21.1.2004, SEC(2004) 73).

¹¹¹Le Ğom, Gypsies thaj travellerja naj ando cenzuso kataj Engleska 2001. Numa ande severno Irska, sas jek rubrika: “Travellerja”.

¹¹²Vuni anda kadala sekcije si adresirime indikatoronca, numa na kadja precizno sar kaj si pe aver sekcije.

`l datengi protekcija thaj te s`ikavel pe, k`e ethno-specifi`ni date (inkluzivni le R`omeng`e date) si but importantni pala socialno integracijaki politika.

7. Jek drom, te anel pe o kidimos thaj e publikacija kata kasave date angle, si e egzaktno definicija kata `l indikatorur, save si importantni palaj integracijaki politika. Ande Lisabonako proceso le primerni thaj sekundarni indikatorur, vi te si von jek importantni baza palaj bu`ci, `nk`e naj dosta razvijime, te šaj k`erel pe jek politika pe baza kata `l dine date. Pe kadala sekcije trobul te k`erel pe `nk`e bu`ci:

- i) te buhljaren pe le indikatorur pe sa le sekcije kata socialno iintegracijaki politika. O fokus o trobul te avel: `cořimos, bu`ci, edukacija, b`ešimaski trjaba, sastimaski griža, socialno protekcija thaj puterdo drom karing o zakono.¹¹³
- ii) te precizirin pe le indikatorur, save egzistirin thaj te g`etin pe neve indikatorur te di`col o efekto, kataj ethnijaki diskriminacija thaj kata aver ekskluzijak`e faktorur, pe ethnijak`e grupe, pe minoritetur aj aver grupe, kaj naj zurale.
- iii) te realizuin pe indikatorur, save si importantni pala `l R`om, po eksempla, "segregacijak`e indikatorur" pe sama kataj edukacija, kata b`ešimos, kataj sastimaski griža thaj kadja maj dur.

8. E adjesuji situacija, k`e naj rasak`e specifi`ni date, s`ikavel, k`e pala poli`ti`carja naj jek maladi bu`caki baza pala akcije haj la publikak`e importantni informacije pa `l socijetetur, ande save la Evropak`e manuš trajin. Haj loxh`es šaj von g`indin, k`e la rasako faktoro ande publika naj importantno vaj von šaj g`indin, k`e e diskriminacija `ci na egzistiril. Partikularno kothe, kaj le dateng`e indikatorur s`ikaven jek seriozno dispariteto šaj aven le date o maj lašo instrumento te ank`erel pe jek efektívno politika, savi anel jek socialno pařuglimos thaj savi garantuil la rasako pariteto. Te na aven kasave statistikak`e date, naj konkretni informacije, save kam anen e motivacija pala pařuglimos.

9. Numa ha`cardilo vi kodja: but importantno si, te s`ikavel pe vuni ethnijak`e grupeng`e, so si o ciljo kata datengo kidimos, k`e ande vuni komune aš`el e dar, te na hasnil pe o kidimos le datengo sar baza palaj diskriminacija maj dur. Ande Irska rode le Travellerja kata o governo, te ramol vi e kategorija "Traveller" pe cenzusok`e formularur, kodole

efektosa, k`e jek oficialno estimacija pa numero le Travellerongo sas te ank`erdol. Ande Slovakija pale sas ethnijak`e minoritetur brigak`e pa kidimos kata personalni infromacije thaj dine dumo kodoleske, te implementiril pe o Artiklo 428 kata 3. juli 2002, savo si paj protekcija kata personalni date. Kodo zakono rodel kata `l raj jek maj bari protekcija, pe sama kata datengo personalno protekcijako zakono, kana kiden von date. Anda kodja, kaj si e vorba "ethnija" parcialno jek subjektivno djela, trobul te k`erel pe jek pa`camaski baza, te la ethnijak`e minoritetosk`e grupe identificirin korkořo pes, aj na te k`eren le nacionalni vaj lokalni raj e definicija pa ethnije thaj te kiden ethnijak`e date bi relacijako karing le respektivni grupe thaj plus te avel len puterdo vudar karing sa le personalni data.

10. Suma sumarum šaj phenel pe, k`e la Evropaki Komisija thodja anglune pasur te bi buhljolas o kidimos kata ethnijake date ande le Membrong`e Thema, numa trobun te aven `nk`e maj but direktive palaj metodologija thaj le datengo kidimos. Kadala direktive trobun pe sama kataj socialno ekskluzija te uklju`cin jek specifi`no definicija kata `l efektosk`e indikatorur, save si relevantni pala ethnijak`e minoritetur, uklju`cime vi le R`om thaj maj dur trobul te k`erdol komparacija kata le ethnijak`e date po levelo kata EU. Mišo bi avelas, te e Komisija teljarel, te k`erel monitoringo korkořo peski ethnijaki formacija, te avel lak`e maj ušoro, te implementiril korkořo peski rasaki direktiva. Paša kodola propozicije, `ci tromal te avel jek jertimos, e `coři datengi situacija te na ank`erdol jek R`oma-specifi`no politika ande EU thaj ande lak`e Membrong`e Thema. Trobul te kidel pe sa e zor, te lašardol le datengi situacija thaj te avel e politika maj zurali taj efektívno te ar`esel pesk`e ciljur.

INADEKVATNI POLITIKAK`E REAKCIJE

11. Kata le 15 purane Membrong`e Thema, spomenisarde ži akana numa panž thema (e Finlandija, e Grecija, e Irska, o Portugal o thaj e Španija) le R`omen eksplicitno sar ciljoski grupa, pe sama kataj socialno integracijaki politika, ande peng`e Nacionalni Akcijak`e Planur. Le neve Membrong`e Thema, kaj si len jek signifikantno baro numero R`omengo, spomenin eksplicitno le R`omen sar ciljoski grupa pe sama kata lengi integracijaki politika. Ande sa kadala thema, naj le R`om spomenime ande `l Nacionalni Akcijak`e

¹¹³ Jek konsekvencija, k`e le Travellerja naj priznajime sar ethnijaki grupa ande Irska si, k`e e direktiva 2000/43/EC, o maj importantno dokumento kata EU, pe sama prohibicijako zakono, kaj ethnijaki diskriminacija, našti hasnil pe, kana si Travellerja diskriminirime. E opinija kata Irskako governo si kontrarno la opinijasa kata Engleska, ekskluzivno e Škotska, kaj similarni grupe peren ande Englezicko rasako zakono. E š`erutni barijera karing priznajimos kata `l Travellerja ande Irska sar ethnijaki grupa avel andaj debata, katar ankliste le Travellerja, pušimata kaj naj vorta importantni pala zakono pa jekhipe thaj jekhimaski politika. Čudno si, k`e ande Engleska, ande Wales thaj ande severno Irska si "Travellers of Irish heritage" definirime po zakono sar ethnijaki grupa, kaj perel tala "Race Relations Acts".

Planur: Austrija, Belgija, Danska, Francuzo, Njamco, Italija, Holandija, Ővedo thaj Engleska. Le raportur kata sa kadala thema sĭkaven, kĕ le Ğromengĕ trobun ciljome politikakĕ akcije palaj socialno integracija thaj kontra diskriminacijakĕ praktike. Pala vuni grupe vaŝil e diskriminacija sar "Gypsies" -vaj similarno sar Travellerja ande Irska Republika¹¹⁴ – thaj naj von desa uŝarade kata diskriminacijaki zabrana, savi si pe sama kataj rasa vaj ethnija.

12. Ande `l situacije, kaj si evidentno so si e potreba le minoritetongi, la politikaki reakcija butivar naj kadiĭi bari, sar trobulas te avel palaj potreba. Ande Engleska, po eksempla, publicirisardja o Ofiso pala Edukacijakĕ Standardur (OFSTED), duj raportur, paj edukacija kata `l Ğrom/Gypsies/Travellerja (1996 thaj 2003). Palaj estimacija kata li duj raportur, naj registririme palaj ŝkola, karing 12.000 ŝavoŕĕ, save trobunas te aven registririme. Maj palal kata o raporto 2003 kĕrde pe vuni akcije, maj palal kata o raporto 1996 ĭi ankĕrdile specifiĭni akcije.

13. Kothe, kaj egzistirin Ğroma-specifiĭni politikakĕ aktivitetur, trobul te sĭkavel pe o permanentno efekto. Vuni kata purane Membrongĕ Thema teljarde kasave poitikakĕ akcijenca ando bĕrŝ 1980 vaj vi maj anglal. Ande vuni sekcije sĭkade le aktivitetur jek rezultato, numa naj kadiĭi, sar rodel kodja e adjesuji anti-diskriminacijaki thaj integracijaki politika. Ande Őpanija, po eksempla, implementirime si kata `l palune bĕrŝ maŝkar 1980-1990 jek buhljardi politika, numa le date, save egzistirin, thaj save si xancĭ, (po eksempla, e kvota le Ğromengi ande robija) sĭkaven, kĕ fajma la politikakĕ intervencije ĭi ande kodo rezultato, savo aŝukĕrdilo.

14. Ande `l centralni thaj istoĭni Evropakĕ thema, ĭi implementirisajli jek buhljardi governoski politikta angla o bĕrŝ 1996 (o Ungro), ande maj but sluĭajur sas kodja maj palal. Ői adjes pala `l programur naj dosta financirimos, le projektur si pe jek preliminaro implementacijako statuso, aj maj but anen pe `k lil pa sune, aj na sar jek lil paj realistiĭno politika. Diĭol, kĕ si problemo te kiden pe date pa ĭaĭo efekto kata `l politikakĕ aktivitetur. Phares ŝaj haĭardol, save standardur kamen le poliĭarĭja te implementirin kaj si o puŝimos pa `l Ğroma-specifiĭni strategije.

15. Konzultacije le Ğromenca thaj le Ğromengii kooperacija po planirimos thaj pe implementacija kata politikakĕ direktive, save si pe Ğromengi sama,

ĭi ankĕrdon pe kaĭa vrjama, vaj te ankĕrdon, athoska numa pe ĭĭno levelo thaj desa lokhĕs. Kako fakto vorta aŝel ando kontrasto, kana len pe ande sama le laŝes implementirime standardni procedure karing aver ethnijakĕ thaj kulturakĕ minortetur ande vuni Evropakĕ Unijakĕ Membrongĕ Thema.

16. Vuni Evropakĕ Unijakĕ Membrongĕ Thema adoptirisarde direktive, ka le ciljur, save sas veĭ arĕsle, tele khosle. Ande Engleska, khosle le raj, kaj kĕren le zakonur, ando bĕrŝ 1994 le komunengi provizijaki obligacija pala kampingoskĕ thana pe sama kata `l Travellerja thaj Gypsies. Kodolasa rimosarde jek tranda bĕrŝĕngo progreso pe sama kata bĕŝimaskĕ thana, pe sama kataj edukacija thaj pe sama kata aver pozitivni direktive.¹¹⁵

ŐAJIMATA THAJ LAŝI VOLJA PE LOKALNO LEVELO

17. Lokalno opozicija si jek bari zor, kana trobun te aŝaven pe socialni integracijake projektur pe Ğromengi sama. Le lokalni raj hasnin butivar ŝel trikur te aŝaven e implementacija kata projektur, savengo ciljo si, te laŝardol le Ğromengi situacija. Kasavo bajo sas ande Slovakija ando gav Svinia. Kothe dine le regionalni raj po marto 2003 e decizija la rezolucijasa 34/2204 "te aŝaven pe le aktivitetur ando gav, kaj ankĕrdon pe akanutni vrjama, la kooperacija kata organizacija Habitat for Humanity International and the Canadian International Development Agency". Le lokalni raj dine maj anglal peski vota pala paŕuglimos le projektosko haj ŝanglilo, kĕ kodolasa si projekto rimome, taj ĭi maj mol pala Evropako Unijako fondo ando projekto PHARE 2001. Kodole do decizijenca la Sviniakĕ raj ĭi kamlje te primin jek miliono Evro aŝutimaske love palaj infrastruktura, thaj ĭi na primisarde len, numa te na bi denas dumo kaj lokalni Ğromengi komuna. Naj evidentno, save intervencije trobunas bi te ankĕrdon, te bi phagelas pe e opozicija pala aŝutimasko fondo. Evidentno si, kĕ ande kasavi situacija kaj si pe sama la rasako stereotipo thaj e rasaki segregacija, trobun te astardon sa legalni sankcije so ŝaj.

18. Vi le lokani raj ande Grecija hasnin similarni metode kontra e Grecijaki governoski implementacijaki politika, kaj si pe sama le Ğromengi.¹¹⁶ Kata `l informacije pa aŝutimaskĕ programur pala (predominantno vaj ekskluzino pala `l gaŝe) viktimur

¹¹⁴ Criminal Justice and Public Order Act, 1994.

¹¹⁵ Po eksempla, o Evangelos Sisamakias, forosko ŝerutno kata Nea Alikarnassos/Kreta, mothodja pala baro djesesko ŝurnalo Eleftherotopia kata 27.01.2003: „Paŝa jek basketbalosko than, kaj kam ankĕrdol e Olimpiada 2004, naŝti te avel jek Gypsy mahala, kĕ Gypsies naj jek laŝi kumpanija thaj plus kinen/bikinen droge.....me ŝaj afirmiriv, kĕ me ĭi kamav Ğromen ande amaro regiono.“

¹¹⁶ Ministry of Labour and Social Security, Ministry of Health and Welfare, Ministry of Interior, Public Administration and Decentralisation, Ministry of Education and Religious Affairs, Ministry of National Economy and Finance, National Action Plan for Social Inclusion 2001-2003, June 2001, p.48, ŝaj lel pe ka: http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/jun/napincl2001el_en.pdf.

thaj ųrtve kata phuvjako izdravimos, sar kaj si kodja prezentirime ando Grecijako angluno Akcijako Plano, kontra socialno ekskluzija, thaj le ae rangē akcije, pe sama kata Āromengē bēšimaskē problemur ašēl jek baro kontrasto:

“(...) 103 bēšimaskē komune formirisajle haj pe lende mobilni gētimasakē khēra. Tela štare šonende kērdile 6854 kasave mobinli khēra. Trin šon pala phuvjako izdravimos i jeg viktimo i maj bēšlo ande kak cera.”¹¹⁷

19. Kadala numerur si interesantni, kē sĳkaven o kapaciteto kataj Grecijaki publikaki administracija, feri te si politikaki voja taj ande jek anzaren kadala numerur precizni date pa `l khēra kaj anzardile la phuvjakē izdravimaskē viktimgē (predominantno vaj ekskluzivno le gaųe). Vi te egzistirin duj governoskē programur – kata `l bēš 1996 thaj 2001-save si pe kaa sama: te lašardol la Grecijakē Āromengē bēšimaski situacija, numa i soskē date kata Grecijako governo paj Āromengi bēšimaski situacija i dine pe, kaj kakale raportosko timo.

20. But manuša, save si phangle poliarjenja le PHARE programosa ande centralno thaj istono Evropa mothon, kē naj len paamos ande rangi zor, te šaj von te implementirin lašes la Evropaki politika thaj vorta ande buhljardi Evropa pala o marto 2004, kana šaj hasnil pe la strukturako fondo. Aj kodja sa paša kodo, kē partikularno o Ungro zumavel te zurjarel le Āromengi reprezentacija pe lokalno sama, kodolasa te formiril Āromengi administracija pe lokalno levelo. Jek problemo si, kē le lokalni raj , naj len momentalno e šansa, te hasnin la Evropako Socialno Fondo thaj la Evropako Regionalno Developmentosko Fondo, partikularno anda problemo te pheren pe sa le fondoskē kriterije thaj kondicije.

BILACHE POLITIKE SAVRE CHORENGE

21. Vuni Evropaka Unijakē Membrongē Thema thode direktive, savengo efekto sas desa zuales negativno palaj socialno ořĳ publika, aj specifino o efekto sas ĳnkē maj negativno pala disproportionalno buhl

segmento kata `l Ārom, reprezentirime maškar le oře thaj le maj oře manuša. E dramatično bilaši situacija kata kirajdųije ande centralno thaj istono Evropa partikularno ande Bulgarija, ando exo, ando Ungro, ande Rumunija thaj ande Slovakija pa `l zakonoskē pařuglimata, rimosarde le politikakē direktive pe aver sekcije. O Ungro sĳkavel pe kaa sama o maj bilašo eksempla. Ando majo 2000 pařuglja le Ungrosko governo jek zakono aj de atunara tromal svako notaro, savo si raj la komunako, te del drom manušen anda lengo khēr, bi la krisaki permisija.¹¹⁸ Aj le raj ųanenas, kē po lokalno levelo arakhadol jek bari dušmanija pe `l Ārom ando them. Kon lel evakuacijako lil, leskē si limito oxto djes, te mekēl pesko bēšimasko than haj vi jek apelacija našti ašavel e evakuacija.

22. Interesantno si kodja, kē kodo zakono anzarel protekcija kata meble numa na protekcija kata kirajdųije. Le Ungoskē krisakē raj zumade, te kovljaren o negativno efekto kataj evakuacija pe zor ivende, kodolasa, kaj formirisarde jek moratorijo, numa kasave akcije ad-hoc naj but efektivni haj vorta le Ārom si disproportionalno butivar viktimir kata `l evakuacije pe zor.<sup>119</sup> Pala jek studija kata `l Ungroskē medije, sas 55% kata `l evakuacijakē viktimir (vaj sas e evakuacija kērdi vaj sas te avel) Ārom, vi te si lengi cenzusoki kvota pe relacija pe sa le Ungroskē manuša numa 6%.¹²⁰ E socialno integracija naj jek realistikako ciljo, ųi kaj na pařuglol e struktura katar o sistemo.

LE ĀROM THAJ O REGIONALNO PROGRESO

23. Ande vuni regionur, partikularno ande centralno thaj istono Evropa si le Āromengē trjabe zuales importantni, specifino ande `l regionur pala regionalno progresno. O severno-istono Ungro, e centralno thaj istono Slovakija thaj e juųno Poljska si ořĳvane regionur ořa infrastrukturaso, e kvota le Āromengi si pe kodola regionur vui. Pe `l aver regionur, po eksempla, po foro Miškolc/Ungro thaj po foro Ostrava/exo iknile le subvencije pala phari industrija haj le regionur ořajle ĳnkē maj but. Jek investicijako plano ande kodola regionur pe eksplicitno řomaji sama kam anelas fajda vi kodole regionongē.

¹¹⁷ O zakono pa bēšimos 1993/LXXVII, pařugli verzija zakono 2000/XLL.

¹¹⁸ Jek naj-kompletno lil pa `l evakuacije pe zor kērdja o ERRC le aųutimasa kata Norvegijako Ministerijumo pala avrutni bui thaj le Englezoskē ambasadasa ande Budapešta. Dikh noticije kata ERRC thaj Centrumo pala Bēšimasko pravo thaj Evakuacija (COHRE) pe sama Art.16 “ Revizija kataj Grecija, kata Ungro thaj kataj Turska tela Evropako Socialno artero, supervizija, ciklo XVII-1”. 1. Decembro 2003. Dikh po Interneto: <http://errc.org/publications/indices/housing.shtml>.

¹¹⁹ Le date si kata “European Parliament’s Country Profile on Hungary. Arakřen po interneto: http://www.europart.eu.int/enlargement_new/applicants/pdf/hungary_profile_en.pdf.

¹²⁰ Dikh po eksempla., The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) and The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD). Svako segmento le aimatango pheren sa le ųenengē .

24. EU programur – thaj partikularno la Evropako Regionalno Developmentosko Fondo (ERDF) – si partikularno relevantni pala kodola buća. Importantno si, te aven vi le `Rom integririme ande `l a`utimaskê programur pala prosperiteto le regionosko. Le ramongê kondicije pala komunengo a`utimos 2004-2006, phangle le `Cexosa, le Ungrosa, la Poljskasa thaj la Slovakijasa, priznajin e importanca kata `l `Romengê trjabe thaj adoptisarde strategije kontra le `Romengi ekskluzija. O CSF pala `Cexo, po eksemplu, uključil jek komponenta pe sama kataj Socialno Integracija thaj o Pariteto le `Šansengo. Kaća komponenta, le a`utimasa kata EU strukturako fondo šaj lašarelas signifikantno e situacija le `Romengi. Ande Slovakija formiril o Ministerijumo pala Konstukcija taj Regionalno Developmento (kaj si resposiblo palaj administracija thaj strukturakê fondur) jek CSR Bućaki Komisija, palaj promocija kata `l `Romengê komune, te bi hasnilas la Evropaka Unijakê fondosko potencialo. Le aktivitetur kata strukturako fondo ašavel xancî kodja, kê naj dosta malade ethnijakê date, save šaj in uencirin le ciljur la akcijakê thaj lengo efekto.

25. Sar s`ikadjam vi maj anglal, e centralno politika šaj ašavel, e bimaladi realizacija thaj o bižanglimos kataj lokalno rig. La strukturakê fondur šaj hasnin pe pala lašarimos kata kapacitetur pe lokalno levelo. O `Cexo, po eksemplu, kamel te hasnil jek kotor kata CSF palaj promocija kata manušêngê personalni trjabe ande `l regionur. Naj razlogo, te na bi hasnilas pe kaća komponenta, maškar aver, te trenirin pe vi le manuša kata `l lokalni guvernur, pe sama kata anti-diskriminacijakê thaj aver trjabe. Trobulas te egzistiril maj jek aver budžeto aj kodo pala treningo kata lokalno governo thaj pala manušêngo treningo kata NGOs, pe sama kataj strukturaki aplikacija le fondoski.

BI-MEMBRONGÊ THEMA

26. Kado raporto ramol numa paj situacija le `Romengi, kaj trajin ande Evropaki Unija, numa si but phanglimata maškar le `Rom kaj trajin ande EU thaj maškar le `Rom kaj trajin avrjal kataj EU thaj save bi kamenas te aven ande EU. Kodja bušel, kê la Evropaka Unijaki politika si te lel sama vi pe situacija le `Romengi, kaj trajin ande thema, save naj ande EU. Kodja važil partikularno pala le kandidatongê thema, kaj si len preparacijakê programur thaj pala thema, kaj si len eksterni a`utimaskê programur haj li duj šaj aven vi pe `Romengi sama. Ande kasave thema ašêl la Evropaka Unijaki politika pe sama le `Romengi na dosta razvijime thaj na dosta implementirime. Problematično ašêl e situacija le `Romengi ande `l thema kata dumultani Jugoslavija

(jek eksepcija si e Slovenija) taj ande Albanija (“Zapadno Balkano”).

27. O Generalno Direktorato pala Avrutne Relacije financiril panž projektur, kaj si lengê ciljoskê grupe le `Rom po Balkano thaj le `Rom ande Ukrajina (o ramo si 2.5 milionur €) thaj ehta minoritetongê projektur, save šaj hasnin v`el `Rom (o ramo si 7.5 milionur €) numa le problemur si bare taj maj but multi-nacionalno zor trobul te kidel pe pe kodja sama. Jek maj buhlo ko-financirimos šaj avelas ando futuro la ko-operacijasa kata Evropako Saveto, kataj OSCE taj kata Evropakê taj nacionalni NGOs. Ando programo kata Direktorato pala `l bêrš 2005/2006 kam avel ukljuçime jek maj zurali komponenta pe sama kata anti-rasizmo thaj pe sama kataj minoritetongi protekcija po Balkano thaj ande aver thema.

28. E situacija le `Romengi ande paluji vrjama nas prja but ukljuçime ande la Evropaka Unijakê strukturaki politika, sajek thaj independentno, sar kaj dikhêl pe e adjesuji situacija. Na numa, te anel e situacija le `Romengi po zapadno Balkano pe situacija le `Romengi ande centralno thaj istočno Evropa, le `Rom andaj Kosova sas progonime thaj šudine avri anda pesko them kata `l ethnijake Albancur, kana meklja la Jugoslavijaki armija o regiono thaj vuni šêla miji ethnijakê Albancur bolde pe palpale ande Kosova. Le ran ande Kosova naj kadići zor, te zaštitin le `Romeng, avere grupen sar “Aškalijen” thaj minoriteton te šaj boldenas palpale. Palaj informacija kata lokalni raj, ži akana či jek ženo ande Kosova osudime thaj krisime anda kriminaliteto kontra `l `Rom vaj kontra `l Aškalije haj pe kaća vrjama či sosko štrafo, či soski glaba naj, pala rasističiki deliktur kontra `Rom vaj kontra manuša, kaj smatron pe, kaj si le “Gypsies”.

29. But de but `Rom (thaj aver žene kaj smatron len “Cigani”) trajin desja čořivanes ande Srbija thaj Montenegro. Miji de miji našade `Rom trajin ande thema, sar kaj si e Bosna thaj Hercegovina thaj ande Makedonija, vi te naj ande kodola thema zor thaj kapaciteto pala lengi efektivno zaštita thaj protekcija. Le našade `Rom andaj Kosova si rêsime pe sasti, întrego Evropa. Aj sa le indikatorur s`ikaven, kê le maj but `Rom taj aver grupe, smatrome sar “Cigani”, či ašên nego mekên ( butivar čořjal) o them. O Kontraktu paj “Dayton” savo agorisardja o marimos ande Bosna thaj Hercegovina, thaj thodja strukture pala administracija palal o marimos, andja po gor e ekskluzija le `Romengi, kodolasa, kaj huladja o them pe trin sekcije, pala trin partije taj sa le avera partije si iskljuçime. Anda kodola razlogur thaj vi anda le aver, kaj si phangle la situacijasa pala o marimos, či egzistirin ži či ajdes – deš bêrš pala o marimos – kondicije palaj integracija le `Romengi taj pala boldimos palpale ande Bosna thaj Hercegovina. Jek

brigaki trjaba si v` e situacija le R`omengi ande vuni thema, kataj dulmutani Sovjetsko Unija.

30. O pašimos le themengo, katar o zapadno Balkano thaj kata `l thema anda dulmutani SU, karing e EU, thaj o fakto kata ethnijako progono, o našimos thaj ekstremno čořimos taj vi o baro numero kata isključime řomane komune ande kodola thema, si razlogo, kaj o financijako ažutimos thaj vi la politikako saveto si te zurjavon.

MIGRANTUR THAJ NAŠADE MANUŠA

31. Interesantno si, k`e o trudo pala jek sa maj but politično thaj pe ekonomijaki sama, sa maj phangli Evropa, žal sadajek paralelno pe sa maj but zurale sankcije paj rig kata `l Membrong`e Thema, pe sama sar aven tretirime le migrantur thaj le čačimata kata `l migrantur thaj kata `l našade manuša. Kadala punktur kh`elde jek bari rola pe `l R`omeng`e komune:

- Radikalni diskriminacijaki politike thaj praktike pe `l granice ande vuni Membrong`e Thema (partikularno ande Engleska)
- Kolektivni R`omeng`e ekspulzije kata `l guvernur ande vuni Membrong`e Thema (la Evropaki Kris pala Manuškane Čačimata maladja, k`e e Italija thaj e Belgija phangle la Evropak`e manuškane čačimata vaj kaj von phangle le manuškane čačimata thaj lašarde e trjaba bi la krisako).
- E Protekcija thaj zaštita kata `l našade manuša sa maj xasavol.

32. E řomaji populacija ande vuni Membrong`e Thema, sar kaj si e Austrija šaj k`erel ži kaj 80% manuša haj pale naj von žene kata jek Evropaka Unijako Membrongo Them. Le thema anda save le gaže maj but naš`en ande EU, si maškar aver, le Kandidatong`e Thema Bulgarija, Rumunija thaj Turkija, numa maj but si thema kaj naj von ži akana či kandidatong`e thema, sar e Albanija, e Makedonija, e Srbija thaj Montenegro, numa von si desa paš`e la Evropaka Unijak`e themeng`e. E desa lokhi integracija kata kasave manuša, save šaj aven vunivar permanentni b`ešimask`e manuša kata jek Evropaka Unijako them, šaj anel le manušeng`e psihologijako, socialno thaj vi ekonomijako bilašimos.

33. Po gor, vi ka o anti-diskriminacijako zakono kataj EU arakhas pe sama kata "non citizens"-problemesk`e punktur. Ande direktiva ramol pe pa `l generalni kondicije po Artiklo 3(1). E direktiva važil pala "intregi manuša". O Artiklo 3(2) kataj direktiva malavel: "Kača direktiva či ušaravel e tretirimaski

diferencija pe sama kata nacionaliteto thaj či ank`erel či sosko stereotipo pe `l kondicije, save si pe sama pala drom thaj pala b`ešimos ande EU, kata `l žene, save si tritone themesk`e manuša vaj save si bi themengo thaj či ank`erel či soske tretirimask`e norme, save vazden pe kata legalno statuso pa `l tritone themesk`e manuša thaj kata bi themeng`e manuša." Ži akana či egzistiril či sosko krisako gremijumo, savo šaj s`ikavelas, sar te tretiril pe o dispariteto kaj si maškar Artiklo 3(1) thaj maškar Artiklo 3(2). O dispariteto kaj si maškar le duj Artiklur anel o problemo. Vuni žene, save si anda peski ethnija diskriminirime naj len či soski protekcija kontra e diskriminacija, te malavela e partija, katar avel e diskriminacija, o viktimo si jek tritone themesko manuš. Kača regulacija si desa kontra manuškane čačimatango zakono.¹²¹

PHANDADE DROMA KARING LE LOVENG`E FONDUR

34. O efektiviteto kata `l Evropaka Unijak`e projektur aš`el pe jek baro kotor pe kodja, sar kam avel o drom financirimasko. But manuša g`indin, k`e o drom karing o financirimos pe kača vrjama si fragmentarno, komplicirime thaj pharo, aj kodja partikularno pala civilni manuša. Paša sa kodja, o kompleksiteto le financirimasko naj dosta transparentno haj k`erel pharimos pe financirimaski aplikacija. S`ikadilo, k`e le projektur kata PHARE ande kothe jek lašo rezultato, kaj sas le projektur skicirime pe sama kata `l manuša, save dikh`en, te avel o mexanizmo kata futuroske strukturako fondo pe kodja sama, te avel maj lokho le futuroske drom karing le EU diskretni fondur.

JEK EVROPAKA UNIJAKI INTEGRACIJAKI DIREKTIVA PE SAMA LE R`OMENGI TROBUL TE AVEL

35. Anda `l R`omeng`e but problemur k`erdili nadulmut e propozicija, e EU te adoptiril jek R`omengi integracijaki direktiva. La Evropaka Unijaki Ekspertongi Mrjaža pala `l Fundamentalni Čačimata, del e propozicija ande pesko "Raporto paj Situacija kata Fundamentalni Čačimata ande Evropaki Unija pala o b`erš 2003," te adoptiril pe jek "Direktiva pe specialno sama le R`omenga integracijaki".¹²² O raporto k`erdilo po januaro 2004 haj anklisto po 26. majo 2004. La Evropaka Unijaki Ekspertongi Mrjaža pala `l Fundamentalni Čačimata si jek inicijativa kata Evropako Parlamento thaj formirajsaji kata Evropaka Unijaki Komisija pe sama, te k`erel obzervacija pe

¹²¹ European Union Network of Experts in Fundamental Rights, "Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union for 2003", Brussels, January 2004, p. 103. O sasto teksto kata "Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union for 2003" arakh`en po interneto: http://europa.eu.int/comm/justice_home/index_en.htm.

¹²² Sa pe kodo than, pp.102.107.

`l fundamentalni čačimata ande `l Membrongê Thema thaj ande Unija. Ande kača ekspertongi mrjaža arakhadon le maj ašunde juristur anda sa le Membrongê Thema kataj EU.

36. Te bi sîkavelas e potreba kata kasavi Direktiva, le Ekspertongi Mrjaža kata EU malavel maj anglal: "O koncepto kata jek buhljardo servizo (...) trobul te lel sama pe specifično situacija kata kadala komune, save trajin izolirime pe segregacijakê kondicije thaj naj le le love, te hasnin o transporto savo si počinimasko. Kodja si vorta e situacija le `Romengi ande vuni thema".

37. Le Ekspertongi Mrjaža kata EU malavel maj dur: "E maj importantni kontribucija kataj EU, pe sama kata minoritetongi protekcija, avelas, te adoptiril, ando ramo kata peskê šajimata, jek Direktiva, kaj si direktno ciljome pe integracija le `Romengi." Le Savetosko Komiteto pa Strukturaki Konvencija palaj Protekcija kata Nacionalni Minoritetur thol e Direktiva 2000/43/EC kata 29. juni 2000, po pušimos, vi te arakhêl e Direktiva le `Roman kataj diskriminacija paj ethnijaki sama. Ando raporto ankêrdol vi jek argumentacija paj Direktiva pe sama kata diferentni sektorur, sar kaj si la bućako marketo, le bêšimaski trjaba, e edukacija taj le sastimaski griža.

38. Po gor malavel le Ekspertongi Mrjaža kataj EU: "La Evropaka Unijako anti-diskriminacijako zakono či ušaravel adjes kasave sekcije, kaj si pe sama, sar šaj len pe personalni dokumentur. Kasave dokumentur

si butivar importantni pala socialno ažutimos, haj partikularno pala `l marginalisirime manuša, lengê si kodja jek esencialno ažutimos po drom la integracijako. Kodo si maj but jek razlogo pala jek Direktiva, kaj si vorta pe `Romengi sama. O Artiklo 13 EC si jek maladi baza pala kasavi Direktiva."¹²³

39. Le avtorur kata kako raporto paćan, kê egzistirin dosta argumentur palaj decizija kata `l EU Ekspertur Pala Fundameldalni Čačimata, kê bi kasava Direktivako či avel ande la Evropaka Unijakê Membongê Thema dosta voja thaj energija palaj `Romengi thaj aver grupengi (kaj si smatrome sar Gypsies) integracija. Numa te na bistrel pe, kê kadala propozicije vazden vuni legalni thaj praktični pušimata. Prvo, te lašarel pe e implementacija thaj e eksekucija kata nacionalni thaj Evropakê anti-diskriminacijakê zakonur, sar zuralo kam avel kodolengo efekto? O dujto, si li mišto te kêren pe thaj te adoptirin pe zakonur, savengo ciljo si numa jekh ethnijaki grupa, vaj si maj feder, te kêren pe generalni zakonur, pe sama kata savořê ethnije? O trito, sode kompetentno si la Evropaki Unija, te implementiril pozitivni aktivitetur, kana dikhêl pe la krisaki bući kataj Evropaki Kris? Te avela e legalno opinija kontra kasavi Direktiva, athoska kam ašêl le `Romengi integracija pe vuni individualni thaj importantni inicijative. Šaj, kê kam avel len jek similarno efekto, sar kaj avela la Direktivako. Pa kodja maj detailno ando aver Kapitlo.

---

¹²³ Pala maj buhli diskusija paj vorba "mainstreaming", dikh: "Mainstreaming Equality in European Union Law and Policy-Making", jek raporto pala Evropako "Network" Kontra Rasizmo (ENAR) kata Jo Shaw, profesori pala Evropako zakono, univerzitetu Manchester, Senior Research Fellow at the Federal Trust, kata marto 2004, Evropako "Network" kontra rasizmo, juli 2004.

6. KONKLUZIJE, REKOMANDACIJE TAJ DROMA ANGLE

1. Jek r`indo kata `l rekomandacije thaj direktive pala akcije si ulkju`cime ande kako teksto. Jek kidime verzija kata `l maj s`eturne punktur pala aktivitetur kam das maj tele. Generalno s`aj mothas, te avena le R`om efektivno uklju`cime ande politika, trobun te ank`erdon ciljome inicijative thaj pe sa kodja vrjama trobul te anel pe le R`omengi integracija maj angle, sar thema kataj generalno politika. S`aj mothol pe, k`e e generalno legislacija thaj e politika `ci la`sardje `zi akana le R`omengi situacija pe materialno sama thaj anda maj but razlogur a`s`en le R`om butivar isklju`cime anda `l programur thaj projektur, kaj si pe sama kata `l marginalisirime grupe. Le R`omnja si duvar diskriminirime, anda kodja trobul te lel pe partikularno sama pe `l seksosk`e aspektur ande politika, te siguril pe, kaj le propozicije len desa sama pe situacija le R`omnjangi.

REKOMANDACIJE PO LEVELO KATAJ EU

2. E **direkcija**. E s`eturni konkluzija kata ka`ca studija si, k`e la Evropaki Unija trobul precizno thaj eksplicitno te k`erel obzervacija pe le R`om, pe sama kataj anti-diskriminacijaki thaj integracijaki politika, savi egzistiril haj te na g`indil pe, k`e kadala politikak`e aktivitetur u`saraven efektivno sa le R`omeng`e trjabe.

3. Importantno si, te avel jek zuralo organo, kaj si les dosta zor thaj avtoriteto, haj kodo te ang`erel politikak`e direktive angle, kodololasa, te sekcije kataj EU, guvernur kata `l Membrong`e Thema thaj aver organur implementirin malade akcije palaj R`omengi integracija. La Evropaki Komisija trobul te la`sarel peski andruji koherencija thaj te kidel peski zor pe sama katar peski r`omaji politika, kodolasa, te implementiril jek permanentno ko-ordinacijaki grupa pala r`omani politika. Membrur ande kado organo trobun te aven minimum kata Generalni Direktoratur palaj Bu`ci thaj Socialni Trjabe, palaj Edukacija thaj Kultura, palaj Publikaki Sastimaski Gri`za, palaj Justicija, palaj Ekologija, pala Kh`ereng`e Trjabe, pala Buhljjarimos, pala Eurostato thaj vi reprezentantur kata relevantni fondur. E Komisija trobul seriozno te del pe godji, te uklju`cil le R`omenca phangle ko-ordinatorur ande Komisija, kodolasa te siguril e efektivno implementacija kata `l politikak`e direktive pe sa le levelur. E Evropaki Komisija trobul eksplicitno te buhljarel la Komisijako responsibiliteto pala `l R`omeng`e trjabe barem karing jek Komisaruro, savo

kam phandel kontaktur le Membranca kata Evropako Parlamento, pe sama kataj R`omengi integracija.

4. E Evropaki Komisija s`aj a`zutilas vi kodolasa, te voj del dumo la formacijak`e kata jek pan-evropaki stiringoski grupa pe R`omengi sama, ande savi te aven uklju`cime: relevantni organur kataj EU, relevantni organur kata Evropako Saveto, kata OSCE, kata `l Membrong`e Themeng`e guvernur, reprezentantur kata le inicijative, sar kaj si e Dekada kataj R`omengi Integracija taj la Evropako R`omengo Forumo thaj maj dur vi reprezentantur kata `l importantni civilni institucije, te von smatrona kaj kodja si vi pala lende jek maladi bu`ci. Kasavo organo trobulas te maladjol regularno, te bi sigurilas e ko-operacija kata `l R`oma-specifi`cni politikak`e aktivitetur ande Evropa, te bi kidelas e zor pala specifi`cni inicijative, thaj te bi sigurilas jek malado fulavimos la bu`cako, te na k`erel pe jek bu`ci duvar.

5. Kadala inicijative trobun aktivno te k`eren le R`omengi promocija, vi le R`om te participin pe formacija kataj politika, pe implementacija thaj evaluacija. Anda kodja trobul e Komisija te dikh`el, te uklju`cil le R`omen ande kodola strukture, te treniril le R`omen pe la Evropaka Unijak`e bu`ca vi kodolasa, te formiril treningosk`e programur direktno ande `l Evropaka Unijak`e institucije. Pe kodja sama s`aj te aven uklju`cime interni treningosk`e programur ande Evropaki Komisija thaj ando Parlamento thaj vi ande Delegacije kata Evropaki Komisija ande kandidatong`e thaj aver thema, ande teharutni Institucija pala Manu`sikane `Ca`cimata (thaj ande la Evropaka Unijako Monitoringosko Centro pa Rasizmo thaj Ksenofobija). Vi but ma`skar-themutne organizacije, kaj si financirime kataj Evropaka Unijaki Komisija trobun te trenirin thaj te uklju`cin R`omen pe aver fjal. O ciljo kata sa kadala inicijative pe la Evropaka Unijako levelo si te avel, te siguril pe jek efektivno implementacija kata `l manu`sikane `ca`cimata le R`omeng`e haj te la`sarel pe le R`omengi materialno situacija ande Evropa, uklju`cime le Membrong`e Thema thaj le thema kaj si krujal.

6. O **rasizmo kontra le R`om**. Kado raporto s`ikavel pe diferentni thana o baro levelo kata `l anti-r`omane emocije ande Evropa. Du`smanija pe `l R`om s`ikadili pale tha pale, sar jek barijera pala jek

maladi governongi politika, pe sama le Āomengi. La Evropaka Unijakē instrumentur trobun te hasnin pe, te bi vazdelas pe la publikako haĉarimos palaj Āomengi situacija thaj te bi formirilas pe jek pan-Evropaki ko-operacija palaj Āomengi sama. E Evropaki Unija ŝaj anzarel anti-diskriminacijakē thaj socialni Integracijakē programur. E EU trobul maj dur te ankērel ciljome akcije pe `l Evropakē djes thaj pe `l Evropakē bēřš, te bi vazdelas le manuřengo haĉarimos, specifiĉno pa `l problemur kata anti-řomano rasizmo, pa `l akutni problemur kataj socialno ekskluzija le Āomengi ande Evropa thaj vi pa `l aver relevanti theme.

7. E EU trobul te del dumo thaj animacija ka le Membrongē Thema, ka le kandidatongē thema thaj ka `l aver thema, kaj Āom trajin, te ankērdon programur, save vazden la publikako haĉarimos pa `l Āom. La Evropakē politikakē elite si le obligacija, te vorbin thaj te ankēren akcije kontra anti-ciganizmo, po lokalno, regionalno, nacionalno thaj mařkar-themutno levelo.

8. E obzervacija kata anti-ciganizmo. Evropakē obzervacijakē organur, save egzistirin, si te len eksplisito sama pe `l problemur kata anti-ciganizmo, savo si jek specifiĉno rasizmoski forma. But si importantno taj potrebno, te kērel pe jek analiza thaj jek dokumentacija, pa kado specifiĉno fenomeno thaj te adoptiril pe jek regularno obzervacija pa anti-ciganizmo ande partikularni thema thaj ande sasti Evropa. Pe kaĉa vřjama, kaj barjon le anti-ciganizmoskē emocije ande Evropa, trobul te formiril pe jek permanentno organo ande jek relevantno Evropaki institucija, savo kērel obzervacija thaj dokumentacija pa anti-ciganizmo.

9. Te aven le Āom uključime. E Evropaki Unija thodja po kidimos ando Tampere po decembro 1999 o akcento pe trjaba, te ankērdon inicijative te aven le minoriteton sa le isti řanse. E efektivno participacija le Āomengi trobul te siguril pe veĉ pe maj teluno levelo kaj si pe sama, kata politikakē aktivitetur, pe programongi skica, pe implementacija thaj evaluacija. Aktivistur, kaj si phangle la řomaja buĉasa, vi la implementacijasa thaj vi la promocijasa kata politikakē projektur, mothon sadajek, kē le Āom trobun te aven uključime ande sa le levelur, kē kodja si e ĉaja pala jek realno, malado inicijativengo rezultato. E Komisija ŝaj khēlel jek bari rola ande promocijaki thaj formacijaki kooperacija mařkar le nacionalni thaj lokalni aktivistur, save si uključime ando skicirimos thaj ande implementacija le programongē thaj mařkar le hendikepime grupe maj buhles, thaj partikularno mařkar le Āom.

10. Jek kondicija, te aven le Āom sa maj but uključime ande politika thaj ande `l projektur, si o

kapaciteto thaj e zor kata `l lokalni grupe thaj kata `l organizacije, te kēren aktivno buĉi. Jek zurali potreba si kodja, te aven le řomane reprezentaton thaj organizacijen maj but zor thaj kompetencije pe politikaki thaj praktikaki sama. Programur, save veĉ egzistirin, po eksempla la Evropako Socialno Fondo, ŝaj anzarelas programoskē komponente pala treningo thaj ŝaj zurjarelas le Āomenge grupe thaj individualni manuřen te bi avenas maj aktivni pe programongi implementacija thaj pe politikaki konfiguracija. Numa ři akana feri xancĭ programur hasnisarde kaĉa řansa. E Komisija trobulas bi te anzarel jek regularno treningosko budřeto, kodolesa te anzarel informacije le Āomengē thaj avere reprezentantongē kata `l minoritetur, paj Evropaka Unijaki politika, pa `l Evropaka Unijakē strukture thaj pa `l buĉakē metode. Sa le relevantni projektur trobun te uključin transparentni direktive paj Āomengi kooperacija.

11. Statistikakē date. La Evropaki Unija trobul te řikavel vi maj dur o manko kata ethnijakē date thaj te reřil haj kodja pe `l sekcije, save řikadjam maj anglal ande kako raporto. E pozicija ande `l Membrongē Thema, pe sama kata datengo kidimos, si diferentno, vařno si anda kodja jek maladi puterdi vorba la Komisijaki paj importancija kata kasave informacije thaj jek direktiva pa datengo kidimos ŝaj del le Membrongē Themen volja, te lařaren pengo servizo pe kodja sama. Evidentno si, kē trobul te ařukēren pe le rezultatur pa `l internacionalni norme, kata e konferencija, savi kam ankērel la Buĉaki Grupa pala ethnijakē datengo kidimos, po gor le bēřřesko 2004 thaj te ařundjon le diferenti pozicije kata `l reprezentantur anda `l Membrongē Thema pe kadi konferencija. Numa baro jek ařutimos bi avelas, te sas ři ka bēřř 2005 adoptirime e pan-evropaki struktura pa ethnijako datengo kidimos. Pe sa kodja vřjama kam avel e Komisija interesirime, te kērel jek revizija pa peski andruni struktura, (le seksoskē thaj nacionalitetoskē date si kidime, numa naj date paj ethnija) pe sama kata pesko personalno datengo kidimos, te aven uključime minoritetongē reprezentantur thaj vi `l Āom ande `l strukture kataj EU.

12. Legislacija. E Komisija andja veĉ řalbe kontra vuni Membrongē Thema, kaj von ĉi implementirisarde la Rasaki Direktiva thaj la Buĉaki (strukturaki) Direktiva ande pesko nacionalno zakono. E Komisija trobul vi maj dur te lel sama thaj te siguril, te savořē Membrongē Thema implementirin sa la Direktivakē elementur ande pesko themesko zakono. E Komisija thaj aver organur kataj EU, trobun te obzervirin , te le Membrongē Thema ĉaĉes pheren le direktive, kodolasa, kaj len sama, te si individualnone řenengē, save si viktimur kata rasaki diskriminacija ĉaĉes desa puterdo o vudar karing o zakono, te bi arakhēlas pesko ĉaĉimos.

13. E Evropaki Unija trobul so maj s`igo te adoptiril zakonosk`e standardur pa kriminaliteto kaj si pe sama kata rasaki dušmanija, kodolasa te siguril, te avel la rasaki dušmanija jek pharo delikto ando zakono kata `l Membrong`e Thema. E EU trobul te lašarel le Direktive – (vaj te k`el len maj transparentni) – te šaj te hasnil pe la anti-diskriminacijaki trjaba pala sa le žene, save trajin ande `l Membrong`e Thema haj te na dozvolin diskriminacija pe sama kata nacionaliteto. E Evropaki Unija trobul te zurjarel pesk`e legalni ramong`e kondicije, te šaj hasnin pe vi ande `l trjabe, save anen ekologijak`e pagube pe ethnijak`e vaj minoritetong`e grupe, kodolasa, kaj phandel e skica kataj “Direktiva kata Evropako Parlamento taj kata Saveto pe sama kata Akceso karing o Zakono kaj si pe sama la Ekologijako” la strukturasa kata anti-diskriminacijak`e zakonur thaj partikularno la Direktivasa 43/2000 .

14. Importantno si vi te g`indil pe pe kodja: te adoptirin pe Evropak`e Unijak`e zakonur, save zabranin ethnijaki thaj rasaki segregacija, minimum pe sekcije kataj edukacija, kata b`ešimos thaj kataj sastimaski griža. E Unija trobul maj dur te obzerviril e promocija kata legalni direktive pe kaća sama thaj te anel definicije thaj barem minimalni direktive kontra rasaki segregacija, uključime formalni obzervacijak`e inspekcije thaj sankcije. Vuni žene ande e propozicija te formiril pe jek “desegregacijaki direktiva”, kadja sar kaj si ando Artiklo 13 Direktive, save si pe sama kata rasa thaj bućaki trjaba. Kaća ideja mol, maj lašes te lel pe sama pe late thaj trobul te avel e thema kata maj buhle studije thaj kata politikak`e inicijative.

15. Socialno integracija. E socialno integracija kata `l R`om trobul te avel planingoski thema kataj EU, kata `l Membrong`e Themeng`e guvernur taj kata `l aver organur, aj kodja pe skurto, maškaruni thaj lungo vramaki perioda. E Evropaki Unija trobul te del zor karing sa le Membrong`e Thema, te aven le R`om, Gypsies thaj/vaj Travellerja ciljoski grupa ande leng`e Nacionalni Akcijak`e Planur paj Socialno Integracija, Permanentno sićuvimos ži po gor le trajosko, Bućaki trjaba thaj aver relevantni politikak`e strukture. Kodja si jek solidno teljarimasko starto, k`e ande but purane Membrong`e Thema le raj či maj len sama le R`omen, Gypsy-on thaj Travelleron thaj pe aver rig, aver minoritetur, save k`eren maj baro c`ipimos thaj save s`ikadon maj but ande publika, si len maj bari in uencija pe politikaki formacija sar le R`omen.

16. E Evropaki Unija trobul te phandel eksplisitno o hasnimos kata Evropako Socialno Fondo la Lisabonoska agendasa thaj te anzarel strategije, sar šaj hasnil pe la Evropako Regionalno Developmentosko Fondo pala `l projektur pe sama

kata b`ešimos, pe sama kataj sastimaski griža thaj pe sama kataj infrastruktura. Barem o ESF thaj o ERDF trobun te priznajin le buhljarimasko, nakhimasko karaktero kata `l trjabe kaj si pe sama kata `l R`om, Gypsies thaj Travellerja, sar kaj so kodja ka `l seksosk`e thaj ka `l henedikepime manušeng`e trjabe. Kodolasa kam avel maj bari esperanca taj nada, te le R`om šaj hasnin kadala fondur. Te na akceptirin pe propozicije, save uključin b`ešimask`e thaj sastimaska grižak`e trjabe ando ERDF, athoska o fondo trobul te dikh`el le šajimata, save si ando ko-financirimos kata komplementarni infrastrukture, sar kaj si akcesok`e droma, pajeng`e thaj kanalizacijeng`e trjabe. Naj respektivno so kam avel la diskusijako rezultato pe sekcija kata ERDF, trobul te lel pe sama vi po buhljarimos kata DG Publikako Sastimasko Komunengo Akcijako Programo thaj sama si te lel pe vi sastimask`e problemur kata marginalisirime komune, uključime le R`omeng`e komune.

17. E Evropaki Unija trobul te ank`el o limito kata subsidiariteto thaj trobul te dikh`el, save Unijak`e edukacijak`e politike thaj programur šaj hasnin le R`om, Gypsies thaj/vaj Travellerja, te reš`in le seriozni problemur kata rasaki segregacija ande edukacija thaj le problemur kata inadekvatno levelo pe kodja sama.

18. E eksperijencija kata `l PHARE programur s`ikavel, k`e projektur kaj si pe sama kataj socialno integracija či troman te aven biphangle thaj izolirime kataj politikaki ljuma, numa trobun te aven pe praktično realizacija. Ando konteksto kata ESF, (uključime EQUAL) o ERDF thaj o Generalno Direktorato pa`l Publikak`e sastimask`e programur, kaj si decentralisirime, si importantno, te k`eren e EU taj nacionalni thaj lokalni guvernur khetane bući, te sigurin, k`e le projektur si malade thaj ar`esen čačimasa le ciljosk`e grupe thaj vi te kiden thaj te anazaren le rezultatur thaj ekperiencije, kodolesa te avel e politika informirime pe sa le levelur. La politikako dialogo trobul te avel integririme thaj uključime ande `l programur sodegod šaj, te bi sigurilas pe e tranparenca thaj la politikako praktikako impakto. Specifični programosk`e direktive trobun te haćaren e marginalizacija kata `l R`om thaj te anen angle e integracija le R`omengi ande kasave programur thaj vi te haćaren e potreba, te aven le R`om uključime ande `l progarmur thaj ande politika po planirimos, pe implementacija thaj pe evaluacija le projektongi.

19. Generalno politika (Policy mainstreaming). E vorba “mainstreaming” butivar či haćardol vorta, vunivar haćardol sar jek distanca, sar jek ašadimos karing ciljosk`e grupe. Numa o čačimos si kontrarno. “Mainstreaming” uključil k`e sa la politikak`e akcije s`ikadile maj anglal sigurni thaj malade thaj permanentno obzerviril pe lengo

progreso. Kodja kĕrdjol kodoleskĕ, te avel sigurime kĕ le direktive arĕsen ĉacimasa le marginalisirime grupe pe adekvatno levelo. La Evropaki Unija ŝaj thaj trobul te kĕrel buĉi pe kodja sama, te anel la politikakĕ trjabe pe Unijako levelo thaj vi po levelo kata `l Membrongĕ Thema thaj lengĕ regionur thaj te siguril kĕ la politikakĕ direktive arĕsen ĉacimasa le Āromen thaj avere grupe, save si smatrome sar "Gypsies".¹²⁴ E Anna Diamantopolou, Komisarkinja pala Buĉakĕ thaj Socialni trjabe, maladja pe Āromengi konferencija ando bĕrŝ 2003: "Amen kam avas atunĉi progresivni, te na tretirisaras le Āromengĕ trjabe numa specifiĉnone programonca thaj direktivenca, nego te dikhas len sar jek kotor ande struktura kataj Evropaki thaj nacionalno politika." E EU trobul te siguril, savoĕ ĵene ande politika, te haĉaren thaj te ankĕren o koncepto kata "mainstreaming" po levelo savo si malado, te siguriln, kĕ ande sa le politike si ukljuĉime komponentur kata Āromengo "mainstreaming"´o.

20. Obzervacija thaj evaluacija. Importantno si, te kĕrel pe jek evaluacija pa efekto kata `l EU programur thaj projektur thaj kata `l nanionalni programur thaj projektur, save si pe sama le Āromengi. Pe baza arakhas paŕuglimos, trobul te arakhadon le realni paŕugle pozicije ande `l akcije thaj ande `l politike, kodolasa te ŝaj hasnin pe le informacije maj dur pala politikako progreso. Numa xancĭ Āroma-specifiĉi programur kataj EU thaj kata le nacionali guvernur nakhle pa `l generalni aspiracije thaj thode peskĕ specifiĉni thaj kvatificijakĕ ciljur pe obzervacijako proceso. Ande but sluĉajur si jek konfuzija maŝkar obzervacija thaj evaluacija, la granicako than kata kadala aktivitetur naj transparentno vaj naj definirime. Āroma-specifiĉni politike thaj strategije trobul te ukljuĉin jek specifiĉo kapitulo paj kontrolaki sama:

- Te thon pe eksaktni evaluacijakĕ linije pala sukseso vaj na-sukseso.
- Te kiden pe love pala obzervacijakĕ projektur kata Āromengĕ NGOs.¹²⁵
- Te buhljaren pe le kompetencije kata `l Āromengĕ organizacije, kodolasa te ŝaj khĕlen von jek aktivno rola, te ŝaj von te participrin ande implementacija le projektongi, save si numa pe lengi sama.

21. La Evropaki Unija trobul te del pe godji, te thol direktive thaj standardur, te le Membrongĕ Thema

ŝaj te evaluin o efekto kata politikakĕ direktive thaj zakonur, save veĉ egzistirin, pe la hendikepime grupe thaj partikularno pe la ethnijakĕ grupe. Ukljuĉime trobul te aven kontrole, save sigurin, kaj le love kata EU ĉi hasnin pe palaj Āromengi izolacija.

22. Ande `k komentaro pe "Brok Report" ("Raporto pa buhljardo obzervacijako raporto kata EU Komisija pa preparacijako statuso pala Evropaka Unijako membromos kata: O Āexo, e Estonija, o Kipro, e Latvija, e Litvanija, O Ungro, e Malta, e Poljska, e Slovenija thaj e Slovakija"), maladja la Evropaka Unijako Komiteto palaj Slobodija thaj Āĉimata, Justicija thaj Androne Buĉa, kĕ: „Paĉal, te ŝaj laŝarel pe o deficito ande justicija, pe slobodija thaj po sigurimos trobul te ankĕrdol jek mutualno kontrola kata sja le 25 Membrongĕ Thema, "kaj khĕlen jek ŝĕrutni rola, la Evropaka Unijaki Komisija thaj la Evropaki Kris aŝutimasa kata Evropako Parlamento thaj la Evropako Saveto". "O Komiteto musaj sas te malavel, kĕ egzistiril jek potreba kata eksplicitni zakonoskĕ norme ande EU thaj jek potreba kata kontrolakĕ thaj j zurale mexanizmur save sigurin lengo ankĕrimos (...)."

23. O Komiteto malavel maj dur, kĕ „del dumo le governon kata `l thema pe lengi buĉi te ankĕren i maj dur jek intenzivno, lungona vramaki politika, pe sama le minoritetongi (specifiĉno le Āromengi) le ciljosa lengi integracija pa sama kataj edukacija, kataj buĉi thaj kata bĕŝimos." O Komiteto „insistiril, te sa le neve Membrongĕ Thema len sama pe anti-diskriminacijakĕ direktive thaj te implementirin le desja ande pengĕ zakonur." Kadala rekomandacije si te implementirin von pe svako fjal. E Evropaki Unija trobul te buhljarel e kompetencija kata jek organo vaj kata maj but organur, te bi sigurilas, kĕ sa le manuŝikane ĉaĉimata ankĕrdon efektivno.

24. E financia kataj EU thaj o ĉaĉimos kata civilno societeto. Te hasnin pe Strukturakĕ fondur ande `l neve Membrongĕ Thema, kodja si jek nadulmutano fenomeno haj diĉol kaj le fondur ĉi hasnin pe desja, anda kodja kĕ le governonde naj ŝajipe te anzaren e adekvatno ko-financia. Ŝaj kaĉa situacija kam laŝardola ando futuro numa pale trobul:

- Te anzardon informacije pa strukturako fondingo generalno, maj dur sostar si kodo fondingo importantno pala `l Ārom thaj sar si o drom ĵi ka fondo. Kodo trobul te avel ramome kadja te haĉardol haj le informacije trobul te anzardon karing o civilno societeto, karing le medije thaj karing le avera.

¹²⁴ Te avel jek trjaba efektivno, trobul te ankĕrdol jek obzervacija: pa preparacijako proceso, paj prezentacija thaj paj potreba kata raporto, taj pa raporto korkoĉo. Pala jek efektivno raporto si te ĝindil o avtoro kritiĉno, vo si te kidel informacije kata komune, savengĕ problemur vov obzerviril thaj trobul te formuliril le kritike malades thaj xaranes. Anda sa kodja si logiĉno, kĕ le Ārom trobul te khĕlen jek ŝĕrutni rola pe artikulacija thaj kritika le programoski, kaj si pe lengi sama.

¹²⁵ (Com(20003)675-C5-0532/2003-2201/2003(INI)).

- Te anen pe projektur angle po lokalno levelo thaj te aven uključime o civilno societeto thaj aver NGOs, save kam loxharen le projektongi koncepcija kata strukturako fondingo.

25. Vuni fondur kataj EU pala civilno societeto si ekskluzivno rezervirime pala maškar-themutne “umbrella of umbrellas” organizacije, sar kaj si: La Evropako “Network” Kontra Rasizmo (ENAR), o Anti-čořimasko “Network”, o Socialno Platformo thaj kadja maj dur. Bi te na mothas khanči pa kodola organizacije, numa šaj bi avelas lašes, te formirilas pe jek `Roma-specifično šêrutni ambrelaki organizacija. Numa, svako akcija avel importantno, kaj loxharel pala bazakê organizacije o puterimos le vudarengo karing la Evropaka Unijakê fondur. Maj anglal numa so formirilas pe jek šêrutni ambrelaki organizacija, trobunas te obzervirin pe aver modelur palaj integracija le `Romengi ande politika kataj EU, po eksempla te del pe dumo ka `l maj cikne, maj lokalni strukturime organizacije. Po agor kam avelas interesantno jek kombinacija kata so `l duj.

26. Avrutne konekcije. E Evropaki Unija si jek zuralo faktoro palaj manuškane čačimatangi promocija thaj implementacija inčal le granice kataj EU. E EU trobul thaj šaj te thol specifično sama pe `l `Romenge trjabe kaj si pe sama kata manuškane čačimata thaj pe sama la promocijaki ande `l Evropaka Unijakê kandidatongê thema, ande thema kata zapadno Balkano thaj ande `l thema, kaj sas maj anglal jek kotor kataj Sovjetsko Unija. Pala Evropaka Unijakê kandidatongê thema, trobul te avel e situacija le `Romengi jek šêrutno evaluacijako faktoro pala lengo akceso ande EU. Le `Romengê čačimata trobunas te aven rigate katar jek evaluacijako kapitlo ande lengê regularni raportur, kaj si pe aksesoski sama ande EU. Inicijative, sar kaj si e “Dekada kataj `Romengi Integracija”, si len jek zuralo efekto ande vuni thema; E EU trobul te khêlel jek aktivno rola ande Dekada thaj vi pe similarni inicijative.

REKOMANDACIJE PO LEVELO KATA `L MEMBRONGÊ THEMA

**27. E protekcija kata `l minoritetongê čačimata thaj rekognacija.** Kodola Membrongê Thema, kaj još či priznajisarde le `Roman, Gypsies thaj Travelleron sar ethnijako minoriteto, trobul te priznajisaren len thaj te ašaven arbitrarni kriterije, save isključin andaj rekognacija minoritetongê sekcije. La Evropaka Unijakê Membrongê Thema trobul so maj sigo te ratificirin le Ramoski Konvencija pala Protekcija kata `l Nacionalni Minoritetur thaj vi e Čarta pala Regionalni thaj Minoritetongê Šiba, kodja si duj instrumentur kata Evropako Saveto, save thon standardur.

28. O anti-diskriminacijako zakono. But neve Membrongê Thema či nakhade la Evropaka Unijakê anti-diskriminacijakê direktive ande pengê nacionalni zakonur pe dini vrjama, thaj but purane thaj vi neve Membrongê Thema či line pêrdal sa le direktivengê provizije, ži ka juli 2004, thaj vuni thema či nakhade ži akana či jek direktiva. Kado bajo si te rešil pe so maj sigo.

29. Sa le Membrongê Thema trobul te nakhaven le provizije kata Evropaka Unijaka anti-diskriminacijakê direktive so maj sigo ande pengê zakonur. Pala nakhavimos la EU anti-diskriminacijakê direktive pe themesko zakono, trobul le Membrongê Thema, te formirin organur, save si zurale, independentni thaj financijasa sigurime, thaj von te kêren buči pala `l direktive 43/2000 thaj pala `l rekomandacije kata Evropakê Savetoski Komisija Kontra Rasizmo taj Intolerancija. Maj dur trobul le Membrongê Thema te ratificirin o Protokolo 12 pa Evropaki Konvencija pala Manuškane Čačimata thaj te ankêren vi jek revizija, te bi sigurinas, te na arakhadon ande `l zakonur indirektni diskriminacijakê efektur pe sama kata `l `Rom, Gypsies vaj/thaj Travellerja, aj kodja pe nacionalno, regionalno thaj lokalno levelo.

**30. `Romengê institucije/governongê strukture.** Le guvernur trobul te sigurin, kê ande sa le administracijakê institucije – e Ministerijumur thaj aver institucije, pe lokalno, nacionalno thaj regionalno levelo – te aven uključime organur pe sama kata `l `Romengi integracija. Le guvernur trobul seriozno te gîndin pa kodja, te formirin jek `Romengi bučaki grupa pe governongo levelo, savi kêrela buči pe socialno integracijaki politika ande sama le `Romengi. Minimum, le ministeriumoskê organur, kaj kêren buči tela o Ministerprezidento, trobul te aven responsibli pala `l politikakê direktive thaj inicijative ande `l relevantni direktoratur.

31. O Kidimos kata `l Ethnijakê Date. Le membrongê Thema trobul te formirin tercierni indikatorur, save sîkaven thaj registruin le efektur, kataj rasaki diskriminacija haj kata aver ekskluzijakê mexanizmur, partikularno pe ethnijakê grupe. Le Membrongê Thema, trobul te respektirin le respektivni zakonur paj datengê kidimaski protekcija, numa trobul vi te kiden statistikakê date paj situacija kata `l `Rom, Gypsies thaj Travellerja thaj kata `l aver hendikepime grupe thaj trobul te publicirin kadala date, pe kasavi sama, te šaj hačardon. Le date trobul te aven relevantni pala socialno integracijaki politika, uključime (na limitime) edukacija, bučakê trjabe, sastimaski griza thaj bēšimos.

32. Socialno integracija. Ande generalno socialno integracijaki politika kata svako Membrongo Them trobul le `Rom (uključime

Travellerja thaj aver grupe kaj si smatrome sar "Gypsies") te aven jek angluni prioritetno ciljoski grupa thaj te avel pe lengi specifiċni sama jek bĕrĕĕsko budĵeto. Le guvernur si te khĕlen jek ŕĕrutni rola ande realizacija kataj socialno integracijaki politika kaj si pe sama le Āromengi.

33. Nacionalni Akcijakĕ Planur trobun te ukljuċin vi specifiċni direktive pe sama kata `l Ārom, Gypsies thaj Travellerja, aj kodja pe sa le importantni sekcije ukljuċime (numa na limitirime) e edukacija, la buċakĕ trjabe, le sastimaski griĵa, le bĕĕĕimaskĕ trjabe, le socialni servizur thaj o aĵutimos. Ande aver runda kata Nacionalni Akcijakĕ Planur kontra socialno ekskluzija, trobunas savoĕhĕ Membrongĕ Thema te dikhĕn, te ukljuċin le Āromen (vi le Gypsies, Travellerja thaj aver grupe) sar ciljoski grupe, ande la domestikako, socialno integracijaki politika.

34. Le guvernur trobun te den rigate kodolestar, te anzaren le Āromengĕ fragmentarni, individualni projektur, kaj naj len permanentno fondosko aspekto, haj pe kodo than te adoptirin jek strategija, kaj si la politikako ciljo ande le Āromengi socialno integracija.

35. Le Membrongĕ Thema trobun te den pengi sĕmnatura thaj te ratificirin sa la artiklur kata Revizime Evropako Socialno Āartero, ukljuċime le provizije, kaj si phangle jekhe kolektivnone ĵalbengĕ mexanizmosa. E Evropaki Unija trobul te del dumo le Membrongĕ Themen pe kodja sama.

36. Sar ŕĕrutni akcija, te siguril pe e efektivno realizacija kata `l socialni thaj ekonomijakĕ ċaċimata le Āromengĕ thaj avere grupengĕ, trobun sa la Evropakĕ guvernur te den dumo ka jek Opcionalno Protokolo paj Maĕkar-Themutni Konvencija paj Ekonomijakĕ, Socialni thaj Kulturakĕ ċaċimata. Kodola Konvencijasa loxharen pe le ĵalbe kata individualni ŵene thaj kata NGOs.

37. La politikaki koherencija. Politikakĕ thaj zakonoskĕ paŕuglimata thaj vi anduk strukturakĕ paŕuglimata, ande jek diametralno efekto pala but Ārom ande palune bĕrĕĕ, anda kodja trobun le Membrongĕ Themengĕ guvernur te ankĕren obzervacija pe sa la politikakĕ akcije, kaj si phangle la socialnona integracijasa: (i) te na anen le politikakĕ direktive jek generalno socialno redukcija (ii) te na arĕsen negativni efektur disproporcionalno le Āromen. But punktur ande ŕĕrutno kotor kakale raportosko sĭkaven, kaj trobul e politika thaj le zakonur te paŕugljon pe vuni sekcije thaj trobul te ankĕrdon reforme ande vrjama kaj si angla amende.

38. Le migrantongĕ ċaċimata. Le Membrongĕ Thema ŕaj teljaren, te laĕaren e situacija le migrantongĭ, kodolasa, te adoptirin duj Konvencije, pe savengi realizacija sas von aktivni: E Konvencija kata Evropako Saveto pa Legalno Statuso le Migrantongĕ

Buċarnengo thaj e UN Maĕkar-themutni Konvencija paj ċaċimatangi Protekcija kata Sa le Migrantongĕ Buċarne thaj lenga Familjakĕ Membrongĕ. Le Membrongĕ Thema trobun te obzervirin ekstenzivno pengĕ zakonur thaj te dikhĕn le pe sama kata naxhlimos inċal le granice thaj similarno, pe sama le bĕĕimaskĕ kata `l manuĕa thaj pe sama kata progono, te sigurin, kĕ le zakonur si konformni le ciljonca kataj Evropaka Unijaki socialno integracija thaj te sigurin, kĕ naj ande `l zakonur ukljuċime direktno vaj indirektno rasaki diskriminacija vaj te na phagen pe pe jek aver fjal la Evropakĕ manuĕikane ċaċimatangĕ standardur.

39. Buhljardi Kooperacija. Pe sama kata `l Āromengi Integracija si te khĕlen le membrongĕ Themengĕ guvernur jek ŕĕrutni rola ande la politikaki implementacija. Von trobun te kooperiĕin vi maj paĕĕ le maĕkar-themutne organizacijenca thaj le ranca kata civilno societeto thaj te ankĕren kumpanije, save anen le promocije pala efektivni paŕuglimata angle.

REKOMANDACIJE PALAJ CIVILNO PUBLIKA

40. Vi le Āromengĕ organizacije si te kĕren pengi buċi, te laĕardol le Āromengi situacija. Kodja formuliril vorta e submisija kata 2. juni kata Roma Network pala "Roma Daily News", kaj si pe sama kataj konferencija, savi ankĕrdili ando foro Brisele, ando aprilo 2004 paj thema: "Le Ārom ande buhljardi Evropaki Unija". Paĕa le aver rekomandacije karing aver organur, o "Network" malavel, kĕ: "Vi le Ārom si te anen pengi kontribucija, te peraven pe le stereotipur, kodolasa, te participirin von aktivno ande civilno ċaċimaski buċi ando societeto kaj von trajin". Vov malavel maj dur: "Le Ārom si te haċaren, kĕ na numa le gaĵe si responsibli pala lengi tehara, vi le Ārom korkoĕo si odgovorni thaj vi von korkoĕo ŕaj thaj si te den pengi kontribucija".

41. Le Ārom ŕaj kĕren kodja ande maj but fjal. Von ŕaj participirinas ande "single issue lobby groups", po eksempla, pe kasave trjabe, save si pala jek ċaċimos pe seksoski djela, haj kodolasa te sĭkavel la diskriminacijako tretirimos, aj te sĭkavel, kĕ butivar le Āromnja si duplo diskriminirime. Prja butivar ċi na ŵanen kadala grupe pa ekstremno marginalisirme pozicija kata `l Ārom, Gypsies thaj Travellerja haj but anda lende kam denas dumo ka le Āromengĕ trjabe ande lengi "lobby" pe jek-avreski sama.

42. Le ŕĕrutne kata `l Ārom, Gypsies thaj Travellerja ŕaj arakhĕnas drama, te vorton le diferentni opinije kata `l Āromengĕ grupe pe jek maj butengo glaso khetane haj te anen kodo angla nacionalni thaj maĕkar-themutne poliċiarja, pe isto vrjama te sĭkaven, kĕ egzistirin diferentni opinije. ŕaj te avel, kĕ la Evropako Āromengo Forumo,

savo bijandilo ando bĕrř 2004, kam khĕlel kasavi rola. Mařkar-governongĕ organizacije thaj gařengĕ NGOs si te len intenzivno sama pe `l Āromengĕ komune ande Evropa, te sigurin, kĕ akcijakĕ thaj

fondoskĕ programur si lařes informirime thaj si vorta pe sama le řenengi, kas trobun, thaj sa maj lařes si strukturirime, te na kĕrdol duplo bući thaj te na aven kon ktur mařkar le diverzni interese.

7. ALOSARDI BIBLIOGRAFIJA

- Acton, Thomas and Gary Mundy, eds., *Romani Culture and Gypsy Identity*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 1997.
- Bakker, Peter and Kyuchukov, Hristo (ed), *What is the Romani language?* Hatfield: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 2000.
- Cahn, Claude, *Roma Rights: Race, Justice and Strategies for Equality*, New York: IDEA Press, 2002.
- European Roma Rights Center, *Campland: Racial Segregation of Roma in Italy*, Budapest, 2000.
- European Roma Rights Center, *State of Impunity: Human Rights Abuse of Rma in Romania*, Budapest, 2001.
- European Roma Rights Center, *Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe*, Budapest, 2004.
- European Roma Rights Center, *The Non-Constituents: Rights Deprivation of Roma in Post-Genocide Bosnia and Herzegovina*, Budapest, 2004.
- European Roma Rights Center, *The Limits of Solidarity: Roma in Poland After 1989*, Budapest, 2002.
- European Roma Rights Center, *A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*, Budapest, 1999.
- European Roma Rights Center and *Greek Helsinki Monitor*, *Cleaning Operations: Excluding Roma in Greece*, Budapest 2003.
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, *Breaking the Barriers: Romani Women and Access to Public Health Care*, Vienna, 2003.
- European Union Accession Monitoring Program, *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection, Case Studies in Selected Member States*, Open Society Institute: Budapest 2002.
- Fraser, Sir Angus, *The Gypsies*, Oxford, UK: Blackwell Publishing, 1992.
- Guy, Will, ed. *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001.
- Hancock, Ian, *We Are the Romani People*, Centre de Recherche Tsiganes, University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 2002.
- Heinschink, Mozes F. und Ursula Hemetek (Hg.), *Roma. das unbekannte Volk. Schicksal und Kultur*. Wien: Böhlau Verlag, 1994.
- Ivanov A. (ed), *Avoiding the Dependency Trap, The Roma in Central and Eastern Europe, A Regional Human Development Report*, United Nations Development Programme, UNDP Regional Bureau, Bratislava, 2002.
- Kenrick, Donald and Grattan Puxon, *Gypsies under the Swastika*, Hertfordshire: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 1995.
- Kenrick, Donald, *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*, European Historical Dictionaries, No 27, London: Scarecrow Press, 1998.
- Kenrick, Donald (ed.), *In the Shadow of the Swastika: the Gypsies during the Second World War*, Hertfordshire: Collection Interface, Centre des Recherches Tsiganes, University of Hertfordshire Press, 1999.
- Kertesi Gábor, Kézdi Gábor, *A cigány népesség Magyarországon: dokumentáció és adattár*. Budapest: socio-typo, 1998.
- Lacková, Elena, *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Praha: Nakladatelství Triada, 1997,*

published in English as *A False Dawn: My Life as a Gypsy Woman in Slovakia*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 1999.

Liégeois, Jean-Pierre, *Roma, Gypsies, Travellers, Socio-Cultural Data, Socio-Political Data*, Council of Europe, 1994 (first edition 1985).

Liégeois, Jean-Pierre, *School Provision for Ethnic Minorities: The Gypsy Paradigm*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 1998.

Liegeois, Jean-Pierre and Nicolae Gheorghe. *Roma/ Gypsies: A European Minority*. London: Minority Rights Group, 1995.

Lucassen, Leo, *Zigeuner: Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffes in Deutschland 1700-1945*, Köln: Böhlau Verlag, 1996.

Marushiakova, Elena and Popov, Vesselin. *The Gypsies in the Ottoman Empire*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 2001.

Matras, Yaron, *Romani: A Linguistic Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Mihok, Brigitte. *Zurück nach Nirgendwo: Bosnische Roma-Flüchtlinge in Berlin*. Berlin: Metropol, 2001.

Morris, Rachel and Luke Clements, *At What Cost: The Economics of Gypsy and Traveller Encampments*, Bristol: The Policy Press, 2002.

Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE) High Commissioner on National Minorities,

Report on the Situation of Roma and Sinti in the OSCE Area, The Hague, March 2000.

Rommel, Franz, *Die Roma Rumäniens: Volk ohne Hinterland*, Wien: Picus Verlag, 1993.

Ringold, Dena, Mitchell A. Orenstein and Erika Wilken, *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, World Bank, 2003.

Roma, Gypsies: Texts Issued by International Institutions, Hatfield: University of Hertfordshire Press, Interface Collection, 2001.

Save the Children, *Denied a Future? The Right to Education of Roma/Gypsy and Traveller Children in Europe*, Save the Children, London, 2001.

Tebbutt, Susan, ed., *Sinti and Roma: Gypsies in German-Speaking Society and Literature*, New York: Berghahn Books, 1998.

Tong, Diane, ed., *Gypsies: An Interdisciplinary Reader*, London: Garland Publishing, 1998.

Willems, Wim, *In Search of the True Gypsy: From Enlightenment to the Final Solution*, Portland, Oregon: Frank Cass Publishers, 1997.

Zimmermann, Michael, *Verfolgt, vertrieben, vernichtet. die nationalsozialistische Vernichtungspolitik gegen Sinti und Roma*. Essen: Klartext Verlag, 1989.

Zoon, Ina, *On the Margins: Roma and Public Services in Romania, Bulgaria and Macedonia*, New York: Open Society Institute, 2001.

Evropaki Komisija

E Situacija le Řomengi ande `k buhljardi Evropa

Luksenburgo. Ofiso pala Oficialni Publikacije kata `I Evropakê Komunije

2004. 58pg. 21 x 29.7cm.

ISBN 92-894-8188-9

So si te kêrav, te šaj xućilav jek publikacija?

Te xućildan o lil kata `I bikinimaskê agencije, kêr kontakto le bikinimaskê agentosa thaj rode lestar e publikacija savi alosardjan.

Sar šaj xućilav o lil pa `I bikinimaskê argentur?

- Rode pe "websites" o Publikacijako Ofiso, <http://publikations.eu.int/>
- Vaj rode jek lileski kopija faksosa: (352) 2929 42758

